

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	4
'AHO	Tu'apuelulu, 4 Fepueli 2016

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakaafonganga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineta

'Eiki Pal mia

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Fakalotofonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai

& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H ai & Tute

'Eiki Minisit Lao

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

'Eiki Minisit Mo'ui

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Samuela 'Akilisi P hiva
Siaosi Sovaleni.

Lord Ma'afu Tukui'aulahi
Dr. 'Aisake Valu Eke
Fe'ao Vakata

Dr. P hiva Tu'i'onetoa
T vita Lavemaau
Sione Vuna Fa'otusia
S misi Taelangi Fakahau
Poasi Mataele Tei
Dr. Saia Ma'u Piukala

Hou'eiki Fakaafonganga N pele

Lord Tu'i' fitu

Lord Vaea

Lord Tu'ilakepa

Lord Tu'iha' angana

Lord Tu'iha'ateiho

Lord Nuku

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Tongatapu

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele 'Eua

'Eiki Fakaafonganga N pele Ongo Niua

Kau Fakaafonganga Kakai

Fakaafonganga Fika 2 Tongatapu

Fakaafonganga Fika 4 Tongatapu

Fakaafonganga Fika 9 Tongatapu

Fakaafonganga Fika 12, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 13, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 15, Vava'u

S misi Lafu Kioa Sika

Penisimani 'Epenisa Fifita
Vili Manuopangai Hingano
Veivosa *Light of Life* Taka
S miu Kuita Vaipulu

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga.....	7
Lotu.....	7
Ui ‘o e Fale.....	7
Me’a ‘a e Sea	7
Fehu’ia pa’anga tokoni Pangike M mani ki he langa Ha’apai	8
Tokanga ki he pehe ‘oku <i>bankrupt</i> e TASA.....	8
Tokanga ki he pa’anga tokoni ki he <i>Forbes</i>	9
Tokanga ki he totonu f nau ako ke ‘ilo ki he’ enau sivi	9
Tali Pule’anga ‘ikai ha pa’anga ‘e mole he pa’anga langa Ha’apai	10
Tali Pule’anga ki he hoha’a fekau’aki mo e sivi f nau.....	12
Fie ma’u p ‘a e mo’oni mei he Pule’anga	13
Faka’amu Pule’anga ‘oange tohi fehu’i ki he ngaahi fehu’i.....	14
Pau p ke totongi hono to e huke ola sivi	15
Tali ki he hoha’a ‘ikai ‘ilo halanga 4 miliona pa’anga langa Ha’apai	15
Tu’unga ‘i ai TASA ‘ikai ha’anau pa’anga.....	17
Kole ki he Pule’anga ha l pooti ng ue langa ngaahi kautaha ‘i Ha’apai	18
Tokanga ki he mamafa totongi komisoni kau langa	18
Fehu’ia Pule’anga ki he t kunga alea Pule’anga & M monga he langa Ha’apai.....	19
Tali Pule’anga ki he ngaahi totongi komisoni ngaahi kautaha langa.....	21
Fakaikiiki ngaahi ‘api lava ‘o langa ‘i Ha’apai.....	21
‘Osi fakakakato ngaue ki he ngaahi aleapau ng ue	21
Me’a ‘a e Sea	23
Fakama’ala’ala he Lao Fakaangaanga fika 2/ 2016.....	23
Tokanga ki he mavahevahe ‘a e ngaahi mafai pule	24
Feinga Pule’anga ke fakafaingofua’i ange ‘enau ng ue	24
Fehu’ia f konga he Lao Fakaangaanga fika 2/2016 ‘oku monuka	25
Monuka e Laó he ‘amanaki alasi mavahevahe mafai pule	25
Taukave Pule’anga ke fakafaingofua’i ‘enau ng ue	26
Tokanga h hano maumau ka ‘omai ki Fale Alea ngaahi feliuliuaki he Pule’anga.....	27
Poupou ke tu’uma’u pe he founa lolotonga	27
‘Ikai lava Kapineti liliu Lao lolotonga kae ’oua ke liliu tefito’i Lao	28

Fokotu'u ke tu'uma'u pe Takimamata he tu'unga lolotonga.....	28
Mahu'inga e Takimamata ke tokanga'i mavahe	31
Fehu'ia pe na'e 'i ai ha patiseti e Takimamata	33
Tali Pule'anga na'e 'i ai pa'anga Takimamata' he Patiseti	33
Taukave ko e alea'i pa'anga e fonua kuo pau ke 'omai ki Fale Alea	34
Taukave kuo pau ke 'oange ha pa'anga 'a e Takimamata	35
Taukave ke fakasi'isi'i e fakamole	36
Fokotu'u tuku p Takimamata ke malumalu he Potung ue Polisi	37
Taukave ke fakamanava'i Potung ue Takimamata	38
Poupou ke fakafaingofuai'i fakafounga ng ue 'a e Pule'anga	39
Kei tali ui Kapineti ki he Fale Alea	40
Fokotu'u 'oange ki he <i>Executive</i> faingamalie ke fai enau ng ue.....	41
Me'a lelei ke fehu'ia ng ue Pule'anga.....	41
Kau Takimamata he poutuliki mahu'inga e fonua.....	42
Lolotonga tali ui p Pule'anga ki he Fale Alea.....	43
Tokanga ki hano uesia 'a e fetu'utaki mo e ngaahi kautaha tokoni	43
Faka'amu Pule'anga to e lelei ange fakahoko fatongia ki he kakaí.....	44
Taukave kei monuka pe Konisitutone he fokotu'u 'a e Pule'anga	44
Taukave 'ikai ma'u 'e he Pal mia mafai ke liliu Potung ue	45
'Ikai ha tali ui 'e taha 'oku to'o mei he Fale Alea	45
Faikehekehe liliu ki he kupu 51(1) mo e 51(4) Konisitutone	46
Fakamahino Pule'anga ke liliu Takimamata 'o hoko ko e Potung ue.....	47
Fakafehu'ia 'ave mafaí fokotu'utu'u Potungae mei Fale Alea ki he Kapinetí	47
Taukave ko e ng ue p ma'a e kakai	50
Taukave Pule'anga ke to e vave & lelei ange sevesi ki he kakai	50
Fokotu'u ke p loti'i Lao Fakaangaanga fika 2/2016	52
Tokanga ki he taimi fakah mai Lao Fakaangaanga fika 2/2016	54
Taumu'a fakapipiki Takimamata ki he Potung ue Leipa	55
Taukave 'ikai kakato tali ui he Kapineti mo e tali ui 'i Fale Alea	57
Taukave ke kei fakataha'i pe Infrastructure mo e Takimamata.....	57
P loti'i 'o tali Lao Fakaangaanga fika 2/2016	58
Lao Fakaangaanga fika 3/2016	59

Tu'utu'uni fika 5/2016.....	61
Fakama'alala ki he liliu e founa hono fili kau Talekita	61
P loti'i 'o tali Tu'utu'uni fika 5/2016.....	62
Tu'utu'uni fika 7/2016.....	63
Fakama'ala'ala he Tu'utu'uni fika 7/2016	63
P loti'i 'o tali Tu'utu'uni fika 7/2016.....	64
Kelesi	66
Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea.....	69

Fale Alea 'o Tonga

'Aho: 04 Fepueli, 2016

Taimi: 1000-1010 pongipongi

'Eiki Sea: K taki Kalake 'o fai mai 'a e Lotu 'a e 'Eik.

Lotu

(Na'e kau k toa e Hou'eiki M mipa ki hono hiva'i e lotu e 'Eiki ke kamata'aki feme'a'aki 'o e 'aho ni.)

'Eiki Sea: K taki Kalake fai mai 'etau tali ui.

Ui 'o e Fale

Kalake: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit , tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga N pele kae'uma' 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai, kae 'at ke fakahoko hono ui 'o e Fale ni ki he pongipong ni. 'Aho Tu'apulelulu, 'aho 04 'o Fepueli, 2016...

<005>

Taimi: 1010-1020

Kalake T pile : 'Eiki Sea kole ke u toe fakaongo mu'a.

'Eiki Sea : M 1 .

Kalake T pile : 'Eiki Minisit Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau & Toutai, Veivosa *Light of Life* Taka. 'Eiki Sea, ko e ngata'anga tali ui ho Falé. Kei hoko atu e poaki tengetange 'a e 'Eiki Minisit Lao. Kei hoko atu mo e poaki 'a e 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. Poaki me'a t mui mai 'a e 'Eiki Minisit Mo'ui. Kei hoko atu p e poaki folau 'a 'Eiki N pele Vaea. Ko 'Eiki M mipa 'e 2 'oku 'ikai ke tali mai e uí, 'oku 'i ai e tui 'oku na me'a t mui mai p . M 1 'Eiki Sea.

Me'a 'a e Sea

'Eiki Sea : M 1 . Fakatapu foki ki he 'Otua Mafimafi 'oku ne 'afio 'i hotau lotolotonga. Peh 'eku fakatapu ki he Hau 'o e 'Otu Tongá, Kingi Tupou VI, kae 'uma' e Ta'ahine Kuini mo e Fale 'o Ha'amoheofo. Fakatapu atu foki ki he 'Eiki Pal miá, kae'uma' e Tokoni Pal mia, mo e Hou'eiki Minisit e Kapinetí. Fakatapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele 'o e fonuá, kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Hou'eiki, 'oku tau kei fakafeta'i kotoa p mo fakam l 'ia ki he 'Otua Mafimafi 'i he'ene kei fakakoloa'aki kitautolu e mo'uí, tau a'usia e

pongipongi faka'ofa'ofa ko eni. Pea koe'uhí 'e kei hokohoko atu p 'etau ng ue, pea ki mu'a p ke tau hoko atu ki he'etau 'as nitá, 'oku kole p e 'Eiki N pele mei Niuá ke me'a mai.

Lord Nuku : Tapu p mo e 'Eiki Seá. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal miá, kae 'uma' e Hou'eiki e Kapinetí, peh foki ki he t pile 'a e Hou'eiki N pelé, pea peh foki e fakatapu atu ki he kau Fakafofonga e Kakaí. Tapu p pea mo e Feitu'u na, 'Eiki Sea.

Fehu'ia pa'anga tokoni Pangike M mani ki he langa Ha'apai

Ko e fakahoha'a ko he pongipongi ni, 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ko ha me'a si'isi'i eni ke ta'efai ki ai ha tokanga. Ko e fehu'i p ki he 'Eiki Minisit ko eni ko 'oku 'i ai e Potung ue Lalahí, 'Eiki Sea, pe ko e Minisit Pa'angá. Ko e fehu'i ko ení, 'Eiki Sea, fekau'aki pea mo e polokalama langa fale ko eni ko 'i Ha'apai. Kuo u lave'i p 'i he anga ko 'o e 'omai e ngaahi tokoní, 'oku hang p kiate au, mahalo 'oku hangatonu mai p , ko e pa'anga tokoni kotoa p 'oku ha'u mahalo ki he Fale Pa'anga, pea fakahoko mei ai e ng ué.

Sea, ko e fehu'i ko e 'aho ni. 'Oku hang kiate au, 'Eiki Sea, 'i he ngaahi ma'u'anga fakamatala 'oku ma'ú, 'oku 'i ai e tu'u 'a e Pangik 'o M maní, ko nautolu na'a nau hanga 'o fakapa'anga'i 'a e langa ko eni ko 'i Ha'apai. Pea ko e 'uhingá, 'Eiki Sea, 'oku 'i ai e silini 'oku lau miliona 'oku 'ikai ke ma'u ha fakamatala pau ki ai. Meimei ofi ki he 4 miliona. Pea ko e fehu'í, pe 'oku mo'oni, 'oku 'i ai 'a e me'a peh 'oku hoko koe'uhí ki he tokoni ko ení, 'Eiki Sea. Ko e pa'anga, ko e 'uhingá 'oku peh 'oku lau miliona, mahalo meimei ki he 4 miliona 'oku 'ikai ke lava ia ke fakapapau'i, pe ko e silini ko ení, ko f hono 'alungá. Ko e fehu'i ia ko e 'uluakí, 'Eiki Sea. Pea kapau 'oku mo'oni ia, 'oku kole atú, 'Eiki Sea, pe ko e h hono founa 'e lava ai ke 'ilo'i 'e he Falé ni, pea ke mea'i 'e he Feitu'u na, 'Eiki Sea. He na'e mahino p 'i he, hang 'i he feme'a'aki 'aneafi, na'e 'i ai e feme'a'aki ki he ako ko eni ko na'e faí, he na'e fie ma'u 'aupito 'e he K miti Pa'anga ke nau hanga 'o muimui'i 'a e ngaahi ng ue fakapa'anga ko eni ko 'a e Pule'angá. Pea ko ia 'a e fehu'í, 'Eiki Sea. Ko e fehu'i 'uluakí ia, fekau'aki pea mo e feng ue'aki ko eni ko 'a e tokoni i Ha'apai, pea mo e nounou ko ení, 'o kapau 'oku mo'oni. Pe ko e h e 'uhinga 'oku kei tu'u aí, 'Eiki Sea.

'Eiki Sea, ko e fakamatala ko 'aneafi, na'e peh mai. Ko e fanga ki'i fale ko eni ko 'oku langá, 'oku 'ikai fe'unga. Na'e 'ikai ke sai. Ko e fehu'i ko iá. 'Oku kei kau e Potung ue Ngaahi Ng ue Lalahí ki hono sivi 'a e ngaahi langa kotoa ko ko 'i Tonga ni, 'o fakatatau ki he Lao na'e paasi atu mei he Fale ni 'i he *Building Code*, ke nau 'o sivi'i 'a e fa'ahinga ng ue kotoap fekau'aki mo e langá, 'i Tonga ni, Sea. Ka koe'uhí kapau 'oku talamai leva mei taumu'a, 'oku 'ikai ke fe'unga e fanga ki'i fale ko ení, Sea. Na'e 'i f 'a e Potung ue ko ení, kae 'ikai ke vakai'i fakalelei ai 'a e fanga ki'i fale ko ení, ke 'oua 'e 'omai 'a e fakakaukau ko eni 'o talamai, 'oku 'ikai ke fe'unga e fanga ki'i fale na'e langá. He ko e Pule'angá p na'a nau hanga 'o fakahoko kotoa 'a e ngaahi ng ue ko ení, 'Eiki Sea. Ko e me'a 'uluakí ia, ke tali maí.

Tokanga ki he pehe 'oku bankrupt e TASA

Ko e me'a hono uá, 'Eiki Sea, 'oku fai ki ai e fehu'í. Ko e fehu'í, ko e h e me'a 'oku hoko ki he TASA? Fekau'aki na'e 'omai 'aneafi mei Taumu'a, ko e TASA 'oku nau, 'ikai ke toe 'i ai ha silini, *bankrupt*, hono fakalea maí. Kapau leva ko ia, ko e h leva 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'etau

Sipoti ki he 2019? Pea ko e me'a ko hono hokó, 'Eiki Sea. Na'e 'osi 'oatu p foki 'aneafi e ngaahi fehu'i ko ení. Ko e h e me'a 'oku hoko ki he aleapau mo Nu'usila, ke nau hanga 'o kamata e ng ue ko eni ko 'i he *stadium*, pea 'osi ko iá, pea kapau ko ena kuo *bankrupt* e ia. Ko e ngaahi aleapau ko iá, ko e h hono ola ki he Pule'anga? He ko e sino ko eni ko e sino na'e fa'u hono Lao 'i he Fale ni, pea fai tu'utu'uni 'a e K miti ko iá mo e mafai na'e foaki 'e he Fale ni, Sea, ke nau hanga 'o hoko atu e ng ue. Ka 'oku fai e hoha'a ki ai, 'Eiki Sea, he ko hotau 'imisi mo'oni eni 'oku h ki tu'apule'anga, 'a e ng ue ko ení, 'Eiki Sea. Ko e uá ia.

Tokanga ki he pa'anga tokoni ki he *Forbes*

Ko hono tolú, 'Eiki Sea. Ko 'eku fehu'i ko hono tolú, fekau'aki pea mo e feme'a'aki na'e fai he Falé ni, 'Eiki Sea, pea mo e totongi ko ia 'a e 'initaviu ko 'a e Pal miá 'i he *Forbes*. Ko e fehu'í. Na'e fai e Kapineti *Decision* 'i he 'aho 13 ko 'o M 'así, ke totongi mei he Takimamatá 'a e pa'anga ko ení, 'Eiki Sea. 'Aho 15 'o M 'así, fakamo'oni e Minisit Pa'anga he *contract* ko eni ko pea mo e *Forbes*. Totongi 'a e vaeua 'i M 'asi, totongi e faka'osi he 'osi ko eni ko hono *publish* ko 'o e 'initaviú. 'a ia ko e 1 kilu tupu ia ko na'e fakafehu'ia ko mei he Falé he 'aho ni, 'Eiki Sea.

Ko e miniti ko ko Sea 'o e feme'a'aki 'a e Fale Aleá, Tusite 'aho 23, Sune 2015, fakahoko mai 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga, ko e tu'u he taimi ni 'oku te'eki ai ke totongi ha s niti. 'Oku kauhala kehekehe ia pea mo e ' fakamo'oni ko 'oku ma'ú, 'Eiki Sea. Ka ko e 'uhinga p hono fehu'í, he koe'uhí ko e ' me'a ko ení, ko e silini ko iá na'e 'ang e ia ki he Takimamata ke nau hanga 'enautolu 'o totongi. Ka ko e fehu'i ko ki aí. Na'e 'i ai ha Patiseti he Takimamata ki he totongi 'initaviu? Koe'uhí ke toki fai mai hano 'omai mei taumu'a. Ka koe'uhí ko e fet 'aki ko 'a e ngaahi fakamatala ko ení, 'Eiki Sea ...

<006>

Taimi: 1020-1030

Lord Nuku: .. ke fakamo'oni'i mai angé he na'e fakahoko mai 'i Sune, 'oku 'ikai ke nau lave'i 'e nautolu ia te'eki ai ke totongi ha s niti ia 'e taha. Ko e fehu'i ia Sea ko he pongipongi ní, ke fai mai hano tali he 'oku fakaongoongo mai 'a e fonuá ki he ' me'a k toa ko ení 'Eiki Sea.

Tokanga ki he totonu f nau ako ke 'ilo ki he'enau sivi

Pea ko e fehu'i faka'osí, ko e ako. Ko e totongi ko eni 'o e sivi, 'oku 'uhinga 'a e totongi huke e sivi ke ma'u ha silini? Pe 'oku totonu ke 'oange 'a e totonu ko 'o e sivi ke 'ilo 'e he f nau akó, tonu ke 'oua 'e 'ai hano totongi. Pea kapau leva na'e fai he 'uhinga ko ení koe'uhi ko ha fie ma'u silini, pea 'oku 'uhinga peh 'a e fehu'í Sea. Ko e ngaahi mo'ua ia na'a ku 'uhinga ko 'aneafi ki aí. Na'e 'ikai ke u 'uhinga au ki he mo'ua ko ia 'o Tapueluelu. Ko e ngaahi mo'ua na'e fakahoko mai 'e he 'Eiki Pal mia. Na'a ku 'uhinga atú, ki he ngaahi mo'ua mo e ngaahi fakamole 'oku fai 'e he Pule'angá he taimi ni. Kau ai 'a e *Forbes*, kau ai 'a e ' totongi he Potung ue Ako. Ko e 'uhinga peh 'Eiki 'a e fehu'i atú. K taki fakamolemole p 'Eiki Pal mia, mo Hou'eiki Minisit , ka koe'uhi ko e fihi ko eni 'a e ngaahi me'a ko ení 'Eiki Sea, fie ma'u ia ke fakama'ala'ala mai ki he Falé, ke mahino 'a e Patiseti ko na'a tau hanga 'o tukuange he ta'u

ni. Pe 'oku ng ue totonu 'aki pe 'oku fai p 'o hang ko e me'a ko 'oku fakahoko mai mei taumu'a. Tukumai mu'a ke mau fai ha ng ue ki ai. 'Osi 'i ai 'a e Lao m 'opo'opo p e fonuá ia, ke fai'aki 'a e ng ue Sea. Ka koe'uhi 'oku hangehang ki he fakakaukau 'a e motu'a ni pea mo e kakai 'o e fonuá, kapau 'oku paa'usi'i 'a e Laó 'Eiki Sea, 'oku 'uhinga peh hono fakafehu'í, he ko e pa'anga tukupau 'a e kakaí 'oku fai'aki 'etau ng ue. Ko e fehu'i ia ki taumu'a Sea koe'uhi kapau 'e fai mai ha tali kae toki.. kae fakama'ala'ala Sea m l .

Tali Pule'anga 'ikai ha pa'anga 'e mole he pa'anga langa Ha'apai

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu p mo e 'Eiki Sea pea peh ki he Hou'eiki 'o e Fale Alea. Fakafeta'i p ki he 'Eiki 'oku tau a'u mai ki he 'aho ni. Pea fiefia lahi 'aupito ke tali atu 'a e ngaahi fehu'i ko ení koe'uhi 'oku ou tui 'oku tokoni p . Hang 'oku ngali 'i ai ha puputu'u pe 'oku 'i ai ha me'a he anga 'etau ng ue. Peh 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku fai ha l vei ai ka 'oku fakafiefia 'aupito he 'oku fai ha femahino'aki p 'i he ngaahi me'a ko ia. Ko e 'uluakí p fel ve'i pea mo e ng ue ko eni ko langa ko ia 'i Ha'apai, 'oku fakapa'anga ko 'e he Pangik 'a M mani. Ko e fokotu'utu'u ko ia 'o e ng ue ko ení 'oku hanga p , 'oku 'i ai p 'a e va'a mavahe ia 'oku ne tokanga'i 'a e *project* 'oku nofo p ia 'oku 'ikai ke kau ia 'i Fale Pa'anga. 'Oku nau nofo p 'oku nau fokotu'u p honau ki'i Va'a ko ení 'oku nofo p ia 'i he Potung ue ko ení 'o e Ngaahi Ng ue Lalahi. Ko e pa'anga ko 'oku fai'aki 'a e me'a ko e pa'anga ia 'oku totongi hangatonu p ia mei he Pangik ko ia 'a M mani. 'A ia ko e me'a p 'oku faí ia ko 'emau founga feng ue'aki, ko 'emau fakapapau'i, ha'u meia kinautolu ko ia 'oku nau tokanga'i 'a e langá ha'u meia kinautolu 'i Ha'apai, ha'u mei he Potung ue 'i heni. 'Alu p 'a e fo'i halanga ko 'o e ng ué 'o fakapapau'i ko e ng ue ko ia kuo 'osí, ko e ng ue ia ko 'oku 'eke ko ke totongi. 'A ia ko e fo'i ng ue p ia 'oku fai hono fakapapau'i ke fai ko 'a hono fakapapau'i ke fai 'a hono totongi. Ka ko e totongi k toa 'o e ' me'a ia ko ení 'oku tokanga'i p ia 'e he 'iuniti ko ení, fel ve'i mo e pa'anga ko ia 'oku totongi hangatonu 'e he Pangik ko ia 'a M mani. 'A ia ko 'ene tu'u 'a'ana ia ko ia, 'oku 'ikai ke 'i ai ha pa'anga ia 'e mole 'Eiki Sea, hang ko e tokangaekina 'oku fai he 'aho ní, ki he ng ue ko ení Sea. 'Oku 'i ai 'a e pa'anga ia 'oku toe he taimi ni ka ko e toenga ko iá ia ki he ngaahi fale ko 'oku toe ke fakalelei'i. Ko e taimi tatau 'oku 'i ai mo e ng ue ia, 'oku 'i ai mo e kautaha na'e fai 'enau.. na'e kau he kau langa ko ko 'o e ngaahi kautaha ko 'o e ngaahi falé, 'oku 'i ai 'a e fakatonutonu pea mo kinautolu he taimi ni. Na'e 'i ai 'a e ngaahi fale fel ve'i ai mo e ngaahi fale 'e 15 'oku fai 'a e ng ue ki ai 'a e Potung ue pea fai 'a e femahino'aki mo e kautaha ko iá, koe'uhi kae lava 'o fakahoko atu he 'oku kau ia he toenga ko ia 'o e ngaahi ng ue. Ko e tali ko ia ki he fehu'i ko ení 'ikai. 'Oku 'ikai ha pa'anga ia 'e mole 'i he ng ue ko ení Sea. Ko e toenga ko 'o e pa'anga he taimi ni..

Lord Nuku: K taki mu'a p 'e lava p ke u ki'i toe fehu'i atu p . 'Eiki Sea..

'Eiki Sea: Me'a mai.

Lord Nuku: Ko 'eku fehu'i atú 'oku kei hokohoko atu 'a e ng ue ko ia 'a e Pangik 'a Mamaní? 'Oku nau kei lelelele p he polokalamá he taimi ni?

'Eiki Minisit Pa'anga: 'Oku kei hokohoko atu p 'a e ng ue 'a e Pangik 'a M mani. 'I kai ngata p 'i he me'a ko ia ki Ha'apai, mo e ngaahi *project* kehekehe p . 'Oku kau ai 'a e

fakalelei'i ko ia 'o e mala'e vakapuna ko eni 'i Fua'amotú, kau mo e ngaahi kaunga kehekehe 'oku nau tokoni mai 'i he polokalama tokoni ko pea mo e Pule'angá 'i Tonga ni. Ko e feng ue'aki ko ia mo e Pangik 'a Mamani 'oku 'ikai ke mei hala ha m hina ia 'a e ha'u 'a e tokotaha mei he Pangik . 'Oku 'ikai ke ngata p he va'a ko ia 'i Sen , 'i ai mo e va'a ko ia 'i Uasingatoní koe'uhi 'oku mahino 'aupito 'a e feng ue'aki koe'uhi ke fakapapau'i p 'oku lele.

Na'e 'i ai p 'a e ngaahi me'a ia na'e hoko 'i he kamata ko ia 'a e *project*, na'e 'i ai 'a e ngaahi totongi ia na'e fai ki mu'a pea kau ai 'a e ngaahi kautaha ko eni na'e me'a ki ai 'a e Pal mia 'aneafi. Na'e 'i ai 'a e totongi ia 'o lahi ia 'i he pa'anga ko ia na'e tonu ke 'oatu 'i he kongá, 'oku 'i ai foki 'a e kongá 'i he kamata, 'oatu p 'a e kongá ki mu'a pea toki fai 'a e ng ue. Ka na'e 'i ai 'a e ngaahi totongi ia ki mu'a 'a e ngaahi kautaha 'e 4 na'e kamata 'o 'ova ia he fika ko iá pea na'e fai leva 'a e 'atita ia pea na'e fai 'a e femahino'aki pea mo e Pangik 'a M mani, ke fakafoki mai 'a e totongi ko ia. Ko e tu'u ko ia he taimi ní kuo 'osi t fakafoki mai 'a e ngaahi kautaha ia ko iá 'a e pa'anga ko ia. 'A ia ko e me'a ia ko na'a mau femahino'aki. Ko e totongi k toa p 'a e ngaahi kautaha ko eni 'e 4, he 'osi ko ia 'a e fakapapau'i 'oku lahi 'a e ngaahi pa'anga ko na'e 'oatu ki mu'a he kamata'anga, ke tokoni he'enu kamata 'a e ng ue. To'o k toa ia he'enu 'eke ko p ko e *claim* kimuí pea ko e lahi taha ko ia 'o e ngaahi kautaha ko eni kuo 'osi fakafoki mai ia. Ka ko e toe p 'a e kautaha ko ení, ka ko e tali nounou p ki aí, 'oku mau ng ue v ofi 'aupito pea mo e Pangik ko ia 'a M maní. 'Oku nau 'ahi mai he m hina kotoa p , ke fakapapau'i 'a e lele 'a e ng ue pea mo e sio ki he tu'unga fakapa'anga pea 'oku 'i ai p 'a e va'a mavahe ia kuo fokotu'u 'e he Pangik ko ia 'a M maní 'i he ng ue fakataha pea mo e tu'u 'i he va'a ko ia 'a e Ngaahi Ng ue Lalahi ke nau muimui'i 'a e ng ue. Pea 'oku mau feng ue'aki p pea mo kinautolu. 'A ia ko e kehe ia 'a e tu'unga 'o e ng ue 'oku fai he taimi ní mo e Pangik 'a M mani, he founga motu'a. Ko e founga motu'a na'e 'omai p 'a e pa'anga ia ki Fale Pa'anga pea ha'u 'a e vausiá pea mau totongi atu. Ko eni ia 'oku nau fokotu'u p 'a e kongá ko ení 'o nau muimui'i 'a e ngaahi ng ue ko ia Sea. 'A ia ko e tali ia ki he fehu'i ko pea mo e Pangik 'a M mani.

Ko e uá ko e fel ve'i pea mo e to'o ko eni 'o e TASA mo e ng ue ko eni Tokoni 'a Nu'usila ki he stadium ko eni ki he 'etau mala'e 'akapulu. Ko e pa'anga ia ko iá 'oku ha'u hangatonu ia ki Fale Pa'anga. 'A ia na'e tokoni mai ai 'a Nu'usila pea tau fakam l 'aupito ki Nu'usila na'a nau tokoni. Na'a nau 'omai 'a e 2 miliona Nu'usila ko e tokoni ki he ng ue, pea na'e 'i ai 'a e kongá ai na'e 'osi 'omai 'o tokoni. Na'e 'i ai 'a e kautaha na'e ng ue faka-consultant tekinkale tokoni mai ki he'etau ngaahi ng ue ko ia ki he fokotu'utu'u 'a e palani mo e me'a ko ia. Oku toe 'a e 1 miliona tupu Nu'usila 'oku nau tokoni mai nautolu ia 'o fakalelei'i 'a lotomala'e. 'A ia ko e silini ia ko iá 'oku fai 'a e tokangekina ia 'e mautolu 'i Fale Pa'anga fengaue'aki pea mo e Hai Komisiona Nu'usila 'i he tafa'aki ko ia. 'A ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha'amau fel ve'i 'amautolu pea mo e TASA 'i he tu'unga ko ia. 'Oku mahino p kiate au ia 'a e tu'unga ko ia na'e me'a ki ai 'a e Pal mia 'aneafi he TASA. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi me'a ia na'a mau feng ue'aki mo e TASA ngaahi me'a ia tautefito ki he sipoti ko ia na'e toki 'osi mo e ngaahi me'a kehekehe.

'Oku mau lave'i p 'oku 'i ai 'a e ngaahi me'a ia ai 'oku nau feng ue'aki mo e kautaha 'i muli fakavaha'apule'anga 'oku nau tokoni'i mai 'a e sipoti 'oku 'i ai e fakatonutonu ai 'a e ngaahi me'a fakatauhi tohi ki he pa'anga na'e 'omai, ko e h 'a e fakamatala fakapa'anga mo e ngaahi me'a peh . Mo e ngaahi me'a p na'a nau kole mai mei he Pule'anga ke mau hanga 'o malu'i, ka nau toki 'omai mo e pa'anga ke fakafoki mai pea 'oku te'eki ai ke lava 'a e ngaahi fatongia,

ka 'oku fai 'a e feng ue'aki mo nautolu he taimi ni. Ko e tu'u ko ia he taimi ni 'oku 'i ai 'a 'emau ki'i palopalema ai mo kinautolu he feinga ke vave mai 'a e ngaahi fakamatala mo m 'opo'opo. Ko e tu'u ko ia he taimi ni, ko e ngaahi fatongia ko ia 'o e sipoti 'oku foki mai p ia ki he Pule'anga. 'Oku 'ikai ke toe loko 'i ai ha me'a ia te nau toe lava.

Lord Nuku: 'Eiki Sea k taki ko e kole p ki he 'Eiki Minisit ke ne fakamhino'i mai p . 'A ia ko 'ene tu'u ko ia he taimi ni, ko e ngaahi K miti ko ia na'e fokotu'u ko ke nau fai 'a e ng ue, kuo 'osi kaniseli ia. Fakafoki mai ko ki he Pule'anga he taimi ni ke nau fai 'a e ng ue ko ia.

'Eiki Minisit Pa'anga: Kaikehe ko 'eku lave atu p 'a'aku ia 'uluaki ko e pa'anga Nu'usila ki he langa 'a ia ko mautolu ia 'oku mau tokanga'i. Ko 'eku lave atu p ki he tafa'aki ko ia 'o e TASA 'oku 'i ai 'a e ngaahi ng ue fakapa'anga ko ia 'oku mau fetokoni'aki pea mo kinautolu. Ko e tu'u ko ia he taimi ni, ko e pa'anga 'oku 'oatu k toa p ia mei Fale Pa'anga 'a e ngaahi me'a pea mo e ngaahi fatongia p 'oku mau ng ue mo Falepa'anga pea 'oku talamai te nau totongi fakafoki p ke lava. Ko e ngaahi pa'anga ko eni na'e 'ai 'o malu'i 'oku te'eki ke lava mo ia. 'A ia ko e tu'unga ia ko 'o e tu'unga fakapa'anga he taimi ni 'o e kautaha ko ia, 'oku 'ikai ke toe lava ia 'o fai hono ngaahi fatongia, 'a ia ko 'eku lave ia ki ai.

Ko e kongia ko hono 3 fel ve'i pea mo e kautaha ko eni na'a nau fai 'a e 'initaviu pea mo e 'Eiki Pal mia 'a e *Forbes*. Ko u fakapapau'i atu p 'io. Na'a ku fakahoha'a 'a e motu'a ni 'i Sune 'oku 'asi p ia he l kooti. Ko e taimi ia ko ia 'oku mau kei fai 'a e ng ue ki ai 'oku te'eki ai ke mau hanga 'o totongi. 'Oku sai ke u toki 'omai p au 'a e l kooti ki he 'Eiki N pele, Koe'uhi na'e talu hono vakai'i 'a e kautaha ia ko eni 'o toki mahino ia kiate kinautolu 'oku mahino pea toki fai leva 'a e totongi ia ko ia Sea. 'A ia ko e me'a na'e fakahoha'a 'a e motu'a ni ia, ko e taimi ia ko ia 'oku te'eki ai ke mau fai. Hang kiate au ko e l kooti na'e fai ko 'a e fakahoha'a na'e te'eki ai ke mau totongi ka 'oku mau vakai'i 'a e puipuitu'a ko ia 'o e kautaha, pea toki mahino ko ia 'a e puipuitu'a 'o e kautaha, pea toki hoko atu leva 'a e totongi. Ko e fika ko ia na'a mau totongi faka'osi 'aki, na'e si'i ia na'e toe to'o mo e p seti ia ko e tukuhau *withholding tax* koe'uhi na'e fie ma'u ia ke to'o kae'uhi kae totongi kongia p 'o si'isi'i ia he pa'anga ko na'e 'ave k toa.

Tali Pule'anga ki he hoha'a fekau'aki mo e sivi f nau

Ko hono 4 'i he totongi ako ko ia he vakai'i 'a e sivi, ko Fale Pa'anga foki he taimi ni 'oku mau tokanga'i ko 'a e t naki 'o e pa'anga 'o e me'a ko ia . 'Oku mau faka'at 'aupito ke mai 'a e kakai. Na'e mahino p 'oku 'i ai 'a e ...Ko e pa'anga kuo mau 'osi t naki mai he taimi ni 'oku a'u ki he laumano. Ka 'oku mahino p na'e toe faka'at mai 'e he Potung ue Ako ke toe ki'i fakal loa atu p koe'uhi ke fakafaingam lie'i p 'a e m tu'a. Koe'uhi ka 'i ai ha'anau mai 'o tokangaekina 'o nau toe vakai'i 'enau sivi, 'o fakafaingofua'i p , pea peh mo kinautolu 'i Falepa'anga. Ko e ki'i s niti ko ia 'oku 'ave, 'oku 'ai p foki koe'uhi ke lava atu ai 'a e ngaahi ng ue ko ki hono fakahoko 'a e ng ue ko ia. Ka 'oku fakatefito p 'a e 'oatu 'a e faingam lie ke fiem lie pe 'a e kakai 'o e fonua 'i ha ...

Taimi: 1030-1040

'Eiki Minisit Pa'anga: Me'a te nau toe tokanga ki ai, 'a ia na'e me'a ena 'a e 'Eiki Pal mia 'aneafi, ne faka'amu 'aupito ke nau fiem lie ko e h e me'a te nau fie ma'u fel ve'i mo e vakai'i 'o 'enau sivi 'oku lava p .

Mahalo konga faka'osi p na'e 'i ai 'a e lave ai fel ve'i pea mo e ngaahi mo'ua mo e ngaahi me'a hang kiate au mahalo ko eni ia na'e toki, ka ko e mahalo ko e faka'osi p na'e peh 'e he 'Eiki N pele 'oku p ' si'i e lao, fakamolemole atu 'Eiki N pele, ko 'etau fuakava eni tuku mai p 'oua 'e fai e ng ue 'i he laum lie p , fai p e lao mo e ngaahi me'a peh , kae toki 'oatu p ha ngaahi me'a kapau 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku ai ha ngaahi me'a 'oku t nounou, pau p 'oku fai hono fakalelei'i. Tau tulitulifua p hotau fatongiá ke fai p 'o fakatatau pea mo e laó mo e Konisit tone. M l .

Fie ma'u p 'a e mo'oni mei he Pule'anga

Lord Nuku: Sea, ko e, ko e 'uhinga pe ia hang ko eni ko e me'a ko eni 'oku me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Minisit ko e, ko e ' me'a ko eni 'Eiki Sea 'oku 'i ai, 'oku, ko e 'uhinga hono kole ka nautolu he ko nautolu 'oku 'i ai 'a e tefito'i fatongia, ke nau hanga 'o 'omai. Kapau leva 'oku 'i ai ha *source* ia 'oku toe h mai ia, te mau lava p mautolu 'o ki ai. Ka koe'uh ko e kole ka nautolu ke nau hanga 'omai 'a e mo'oni'i me'a, he ko e *source* ko 'oku 'omai 'oku 'i ai e silini 'oku nounou ...

'Eiki Pal mia: 'I ai e me'a ko e, ko e tohi fehu'i.

Lord Nuku: K 'e fai hono feinga'i ke 'omai pea na'e 'uhinga hono kole ka nautolu he ko nautolu 'oku 'i ai e fatongia fekau'aki pea mo e langa ko 'o Ha'apai. Pea ko e 'uhinga ko eni ko 'oku fai e fehu'i ko he *Forbes* he na'e fai e toutou fehu'i pe 'oku mea'i 'e he 'Eiki Minisit e me'a ko eni 'oku hokó. Ko e 'uhinga ia 'a e fai ko hono fehu'i he ko e 'u me'a ko na'e fai ko 'e he Kapineti pea mo e fai mo hono *sign* ko 'o e konituleki pea ko e fakamatala ko he Miniti 'Eiki Sea 'oku kehe 'aupito ia mo e me'a ko 'oku me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Minisit .

Ko e 'uhinga peh hono 'eke, pea kapau leva 'oku fakahoko mai ia 'o talamai 'oku sai pe ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha lao, nau 'uhinga p p ' si'i kapau 'oku 'i ai ha lao 'oku maumau'i. Pea kapau leva 'oku fehalaaki 'a e ' fe ... ' fakamatala pea mo e *information* ko ko me'a 'oku tohi pea 'oku fai leva e hoha'a ki ai Sea, he ko e Fale Alea na'e fai 'i Sune, ko e ' ng ue k toa ko eni na'e fai ia 'i Fepueli mo M 'asi. Pea anga f f leva ai 'Eiki Sea ke u tui pea mo e falala 'a e kakai, na'e fai e ng ue 'i Sune 'oku te'eki ai ke 'i ai ha me'a he 'u tu'utu'uni na'e fai 'e he Kapineti ke 'ave ki he Takimamatá. Ko e ' me'a p ia na'e fai ko ke kole ke fakama'ala'ala he 'oku fehalaaki 'a e me'a ko 'oku ma'u pea mo e Miniti ko ...

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea tapu pea mo e 'Eiki Sea ka u ki'i fakahoha'a atu mu'a.

Lord Nuku: Ko 'eku 'uhinga pe ia ...

'Eiki Minisit Pa'anga: Kole fakamolemole atu p ki he 'Eiki N pele fakamolemole ...

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko e ki'i fakahoha'a atu p he me'a ko 'oku hoko. 'Oku hang kiate au 'oku, 'oku nofo mai p e Hou'eiki he me'a ko eni ka ko e, ka ko e me'a ko 'oku mau 'oatú ko e me'a 'oku hoko, ko e 'ai p 'oatu, kapau 'oku 'i ai ha ngaahi fakamatala 'oku 'oange ki ai koe'uh p 'oku mahu'inga p fefiem lie'aki 'oku ou tui 'oku mahino p . M l .

'Eiki Sea: 'Eiki Pal mia ...

Faka'amu Pule'anga 'oange tohi fehu'i ki he ngaahi fehu'i

'Eiki Pal mia: Tapu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea. Fakatapu atu ki he toenga 'o e Hou'eiki. Sea 'oku ou, 'ikai ke u fie hanga 'o u sia ho'o fakahoko fatongia. Ka 'oku ou fakatokanga'i e 'aho 'aneafi na'e mole hotau taimi lahi 'i he ngaahi fehu'i ki he motu'á ni, 'oku ou tui ka na'e meimei nounou ange kapau na'a nau tohi ha la'i pepa pea tuku mai ke fai ha tali lelei ki ai pea tali maau. Ko e ' me'a ko eni 'oku fokotu'u mai 'oku ou faka'amu p na'e 'omai ha fokotu'u tohi. 'Oku 'ikai ke faingata'a ia ke mau tali atu ka ko e mole hotau taimi lahi ...

Lord Nuku: Sea, ka u ki'i fakatonutonu atu p mu'a Sea.

'Eiki Sea: Fakatonutonu.

Lord Nuku: Ko e vahe f ko eni ko e ngaahi fehu'i, Kupu 97, tau Tohi Tu'utu'uni, 'e ngofua ke fai ha fehu'i ki he kau Minisit 'o e Kalauni, kau ki ha ngaahi me'a fel ve'i mo e kakai. Kau mo ha ngaahi me'a fel ve'i mo e ng ue 'a e Pule'anga. Ngaahi fatongia faka-Minisit . Ngaahi me'a fekau'aki mo e ng ue 'a e Fale Alea, 'oku ngofua ia ke fehu'i pea nau tali mai. Mau lave'i p 'e mautolu ia ka koe'uh na'e 'omai 'a e ngaahi fehu'i ko eni, ngaahi fie ma'u ko eni 'aneafi pea 'oku fakangofua ho'o tohi ke mau mai 'o fehu'i he pongipongi ni Sea. Ko 'eku fakatonutonu p ia ki ai, 'e lava p 'o fai e tohi fehu'i ka 'oku fakangofua p ho'o tohi tu'utu'uni na'a taku 'o peh 'oku 'ikai ke fakalao 'emau ng ue 'oku fai.

'Eiki Sea: M l ... m l ...

Lord Nuku: 'Oku faka'at ia he tohi tu'utu'uni Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Pal mia, me'a mai.

'Eiki Pal mia: 'Oku, ko 'apongipongi pe ko e 'aho ni 'oku 'at ai ke lau 'a e ' tohi fehu'i pea 'omai mo hono tali na'a ke 'osi me'a mai 'aki e me'a ko ia. Mo'oni p e N pelé 'oku ou faka'apa'apa ki he'ene me'a ka ko 'eku feinga p 'aku ia ke m 'opo'opo 'etau ng ue mo maau.'Oku 'i ai 'eku ' tohi fehu'i 'a'aku pea 'oku 'i ai e taimi ia 'e toki lau ai. Ka ko 'eku kole p 'a'aku ia ki he Hou'eiki he kapau ko 'etau founa ng ue eni ke 'o t t naki mai pea a'u p ki he pongipongi 'e taha pea hua'i mai e fu'u kato me'a ko eni, 'ikai ke u tui 'e, ko ha founa eni ke tau ng ue'aki, 'e mole hotau taimi, 'oku 'i ai 'etau ng ue mahu'inga ...

Lord Nuku: Sea, ko 'eku toe fakatonutonu atu p ...

'Eiki Sea: Mo ki'i, mo ki'i me'a hifo p ki lalo k taki.

'Eiki Pal mia: Sea fakam l atu ...

'Eiki Sea: Ki'i, 'Eiki Pal mia, me'a hifo p , ki lalo koe'uh kae ... Mou k taki p , ko e mo'oni p e me'a 'oku ke me'a ki ai ka 'oku ou tui ko e fatongia ia 'a e motu'a ko 'eni ke ne fai e fokotu'utu'u atu 'a e 'asenita 'a e Fale ko eni. Pea ko 'etau Tohi Tu'utu'uni 'oku ne talamai 'a e me'a ke tau muimui ki ai pea 'e maau 'etau, pea 'oku ou tui ko e ngaahi me'a ko ena 'oku ke me'a ki ai 'oku mahino pe ia ka 'oku ou tui ko e me'a ia 'a e motu'a ni. 'Oku 'i ai p e fatongia ia 'a e Feitu'u na, ka 'oku, pea 'oku 'ikai ke tau nofo ke tau fehopoaki 'i he siakale kehé. Pea ko ia 'oku fai p 'a e fakatonutonu mo e fehu'i pea 'oku fai mo e tali, ko e me'a p ia ke 'omai. 'Oku 'ikai ko ha me'a ia ke toe 'omai 'o akonaki'i mai kimautolu he Fale ko eni, me'a ia 'a'aku ke u tala atu e me'a ke fakahoko he Fale ko eni. Me'a mai e 'Eiki Pal mia.

Pau p ke totongi hono to e huke ola sivi

'Eiki Pal mia: M l . Fakam l atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea ko e fie tokoni p 'a e motu'a ni. Te u lave ki he sivi, totongi. Ko e, 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou 'a hono totongi kapau 'oku fie ma'u ha taha ha fa'ahinga *document* pe ko ha fa'ahinga *service* 'i ha fa'ahinga Potung ue p 'a e Pule'anga. 'Oku pau p ke 'i ai e ki'i *fee* 'e totongi. Pea kapau 'oku ta'efiem lie e m tu'a ki he totongi ko ia, 'e lava p ke liliu e founga ko ia. 'Oku 'ikai ko ha me'a ia 'oku kovi. Ka 'oku, ko e angamaheni pe ia 'o e ng ue faka-Pule'anga ko 'ete 'alu 'o fie ma'u ha fa'ahinga *document* 'oku 'i ai e ki'i *fee* 'oku *charge* ki ai pea 'oku fai e ng ue fakapepa, pea mole mo e taimi he huke e ' me'a. Kai kehe ko 'eku ki'i fie lave p 'aku ia ki he fa'ahinga ko eni 'oku loto mamahi, ko eni 'oku mou fanongo mai ki he fakahoha'a 'a e motu'a ni mo kimoutolu 'oku mou loto mamahi he me'a, pea tuku ke fai ha ng ue ki ai ka ko e founga ng ue faka-Pule'anga eni 'oku ou lea atu ki ai.

Ko e me'a ko eni ki he *World Bank*, ko e fakamatala 'oku 'omai he pongipongi ni Hou'eiki, talamai 'oku 'i ai e mo'ua ko e 4 miliona 'oku 'i ai e me'a 'oku mole. Kuo 'osi tu'utu'uni he motu'a ni ...

Lord Nuku: Sea k taki 'oku 'ikai ko e mo'ua, ko e silini 'oku 'ikai ke lava 'o fakapapau'i 'a e founga hono fakamole.

'Eiki Pal mia: Sea ...

Lord Nuku: Ko e me'a ia na'e fai hono fehu'i.

Tali ki he hoha'a 'ikai 'ilo halanga 4 miliona pa'anga langa Ha'apai

'Eiki Pal mia: Ko e founga ng ue 'a e Pule'anga 'oku 'atita'i 'a e me'a kotokotoa p . Te'eki ai ke ma'u 'e he motu'a ni ha 'atita, hano 'atita'i 'o e pa'anga ko eni pea fakah mai ki he Pule'anga ke talamai 'oku 'i ai 'a e pa'anga ... 'Osi fai 'a e tu'utu'uni 'a e motu'a ni Hou'eiki ke

‘atita’i e fo’i ng ue ko ‘i Ha’apai. ‘Osi ma’u ‘e mautolu e ‘atita ko ia ... mo e fakamatala ko ia. Ka ko e me’a ko eni ki he peh he fakamatala ko eni ‘oku tukuatu ki he kakai ‘o e fonua pea mo m mani ‘oku ‘i ai ‘a e f miliona, mau fakaongoongo atu ke ‘omai ha *report* ‘a e ‘Atita. ‘Aita’i ‘a e me’a ko ia pea fakah mai ki he Pule’angá pea ‘oku ou tui ‘e lava ke fai e ng ue ki ai, he ‘ikai ke ta’efai ha ng ue ki ai.

Ko e me’a ko eni ‘oku fekau’aki pea mo e mo’ua, ‘a ia mahalo ko u lave ki ai, ka ‘oku ou fokotu’u atu, ‘oku ‘i ai ‘a e mo’ua ia he taimi ni ‘oku ‘osi ‘atita’i, te u talanoa atu au he me’a kuo ‘osi ‘atita’i. Kuo ‘osi ‘atita’i e taha ‘a e ngaahi kautaha ‘a e Pule’anga ko e *Tonga Forest*. Pea ‘oku ‘i ai ‘a e 4 miliona ‘oku fiu kumi holo ke nau *account* ki ai. Ko e me’a ‘oku ui ko e ‘atita. ‘Osi ‘atita’i e me’a ko eni pea ‘oku ou pukepuke ‘a e tu’utu’uni ko ia. Pea ke fanongo k toa mai e kakai ‘o e fonua mo kinautolu ‘oku ng ue he kautaha ko eni, te nau talamai pe ko e h ‘enuu tali ki he fakamatala ko eni ‘oku ou ‘oatu. ‘Osi ‘atita’i e pa’anga ‘e 4 miliona he kautaha ko eni ko e *Tonga Forest*. ‘Osi fai e ng ue ki ai pea ‘oku talamai ‘e he ola, fie ma’u ‘a e kautaha ko eni ke nau *account* fakamatala mai pe ‘oku ‘i f ‘a e 4 miliona ko ia. ‘Oku ou talanoa atu Hou’eiki ‘i he me’a kuo ‘osi ‘atita’i.

Lord Nuku: Sea, k taki fakamolemole p ‘Eiki Sea. Ko e ‘atita ia ko eni ko e *Tonga Forest* kuo ‘osi lave’i p ia ‘e mautolu ‘Eiki Sea, hono ola pea mo e me’a ko eni ko ‘oku me’a mai ‘aki ‘e he ‘Eiki Minisit , ka ko e ng ue ia kuo fai ...

<009>

Taimi: 1040–1050

Lord Nuku: .. he ‘e Pule’anga. Ko e ng ue peh ‘oku mau loto, mau ‘amanaki ke nau fai ki he ‘ ng ue ko eni ko ‘oku te’eki ai ‘ tita’i. Ko e konga ko ki he *Tonga Forest* p ko e h fua e ‘ me’a ko ia ‘oku ‘ tita’i, fakafeta’i mo fakam l atu ‘Eiki Pal mia. Ka ko e ‘uhinga e tokanga atu, ki he ngaahi me’a ko eni ko ‘oku te’eki ai ke fai ha ng ue ki ai. Ko e ‘uhinga ia ‘o e hoha’á. Ko e ngaahi me’a ko ena kuo ke ‘osi me’a, ‘a ena ko ‘oku ke me’a mai ki ai, fakam l atu hono fai e ng ue ko ia ke lava ke ‘ilo ai e fu’u silini lahi ko ia ‘oku..

‘Eiki Sea: M l ‘Eiki N pele. Ko e hang p ko e me’a ko ia ‘a e ‘Eiki Pal mia, ka ‘oku toki ‘i ai ha me’a pea mau toki ‘ai ‘o hiki ha ngaahi fehu’i ‘o ‘ave ki he Hou’eiki Kapinetí ke nau toki tali mai. Kae faka’osi mai ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Pea ‘oku ou kole ki he Pangik ‘a M maní, nautolu ko eni ‘oku nau hanga ‘o tokanga’i e silini ko eni ‘oku ‘ohake ‘i he Fale Alea ‘o Tonga. Mou ‘ofa mai ‘o fakah mai ha’amou l pooti ‘ tita. Te u lave he taimi ni ki he, te u to e fakamamafa’i atu e me’a ko eni na’e fai e tokanga ki ai fekau’aki mo e sipoti. Hou’eiki na’a ku ‘osi lave ki ai. ‘Oku ‘i ai e sino fakalao. Na’e ‘osi *sign* ki ai e Pule’anga pea tau tali heni. Ko e fo’i sino ia ‘oku nau tokanga’i e ng ue ko ia. ‘Oku ‘i ai e faka’apa’apa lahi ‘a e motu’á ni mo e Pule’anga ko eni ki he sino ko eni. Hala ‘ata’at ke mau peh atu mautolu ‘oku ta’e aonga e sino ko eni. Ko e me’a ko ia na’e hokó, na’a ku ‘osi fakamatala, na’e ui ‘a kinautolu ke nau mai ke mau talanoa he ‘oku ‘i ai ‘a e me’a’ofa mo e tokoni mei he Pule’anga ‘e taha. Pea ko e tokoni ko iá ‘e ‘ai p ke na ki’i t kehekehe ‘a e anga ‘ena fokotu’utu’u mo e fo’i sino ko . Ko e me’a ia na’e ‘uhinga ai hono ui

kinautolu ke nau māi ke mau talanoa lelei ki he me'a ko ení, 'oua 'e 'ai ke fai ha hopo mo ha fakatonutonu fakalao. Ka ko e anga ia 'eku fakamatalá.

Tu'unga 'i ai TASA 'ikai ha'anau pa'anga

Ko e fo'i sino ko eni ko e TASA, te u to e fakamamafa'i atu. Ko e sino ia 'oku nau *host* 'a e sipoti ko ení. Ko e fo'i sino ia 'oku ou 'uhinga atu ko 'oku *bankrupt*. Pea ko hono fakamo'oni e *bankrupt*, ko 'etau silini ko na'a tau vahe'i ko 'i Fale ni he ta'u kuo'osí, na'a nau tohi mai 'e totongi, talamai 'enautolu 'oku 'ikai ke 'i ai ha silini. 'Ikai ke lava 'o totongi e 'hilá, 'ikai ke lava 'o totongi e vaí, 'ikai ke lava 'o totongi honau mo'ua, 'oku ai e pa'anga 'oku ma'u fakata'u mei muli ki he fo'i sino ko ení. 'Oku nau kei fakaongoongo mai ki he TASA ke 'oange ha l pooti. Mou fanongo mai kakai ke mahino e me'a ko ení 'oku toutou 'ohake mei he tafa'aki ko . 'Oku 'ikai to e lava e fo'i sino ko ení 'o ng ue. Pea 'oku fehu'ia 'e he Pule'anga ko ení, ko ha sino eni ke tau falala ki ai?, tali nounou, 'ikai. Kuo pau ke ng ue Pule'anga ko ení, ui e fa'ahinga ko iá ke nau mai, mau talatalanoa lelei ki he me'a ko ení. Hou'eiki, ko e ' me'a ko eni 'oku mou fakah mai he pongipongi ni, 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ia 'e nenefu ai. 'Oku h he langi tafitonga k toa e ' me'a ko ení he anga 'emau fakakaukau ki ai. Kapau 'oku 'i ai ha me'a 'oku nenefu kia kimoutolu, pea 'oku tonu ke tau vakai'i e me'a ko eni 'oku nenefú ke 'ai ke mahino. Ka 'oku ou fakam l atu ho'omou toutou 'omai e me'a ko ení. Ko e me'a p 'oku ou ongo'í, hang kiate au Sea 'oku ngali mole hotau taimí he ko 'apongipongi 'e to e t naki mo e fu'u me'a, 'e t naki mo e fu'u kato 'omai 'o hua'i mai 'apongipongi.

Eiki Sea: Fakatonutonu 'a e, 'Eiki N pele me'a mai.

Lord Tu'ilakepa:Pal mia, 'ai ke ngali mo fe'unga mo e 'Eiki Pal mia pea ko e taki koe fonua ni ke ke fai e ngaahi me'a mai ko iá, mole taimi e Falé. H leva hono 'aonga hono fokotu'u 'a e Fale Alea. Ko e taimi eni ke 'oatu ai ha ngaahi fehu'i ki he Feitu'u na fakalukufua mo e kau Minisit fekau'aki mo ha me'a 'i he fonua ni. Mou mea'i p na'a tau toki s tu'a atu mei he fu'u hopo pea na'e fai tu'utu'uni e Feitu'u na ke tukuange he Fale ni 'o si'i hiki nima ai e kau Fakafofonga ko , 'o 'ikai ko honau lotó ia 'o fai e me'a kehe 'o iku 'o tau hu'u ki he feitu'u kehe 'Eiki Sea.

Veivosa Taka: Sea, ki'i fakatonutonu atu.

Eiki Sea: Fakatonutonu mai Fakafofonga Ha'apai.

Veivosa Taka: Ki'i fakatonutonu atu e tokoua ko ení, na'e 'ikai ke u hiki nima ko e fakaloto'i au 'e ha taha. Ko hoku lotu totonu. 'Oua 'e fa'a takihala'i e Fale ni. Sea m l .

Lord Tu'ilakepa: Sea, 'uhinga ia 'oku ou fakatonutonu atu e faha'i ko Sea koe'uhi he 'oku, na'e me'a mai 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga he l ti , 'ene ongo'i e feh laaki 'a e hiki nima na'a ne faí. Ko e ngaahi me'a ia na'a mau 'oatu pea peh ko ha me'a ia 'oku maumau taimi. Ko u kole p 'Eiki Pal mia ke ke, ke 'ai ho'o me'á ke fai fakalelei ko e 'uhinga he 'oku fai e fehu'ia 'e he 'Eiki N pele, ko e *Forbes*. Pa'anga fakamole, ko e h ko e me'a na'e fai e *interview* ki aí. Ko e tu'uaki e fonua ni. Ko u 'osi ma'u e ngaahi fakamatala falala'anga 'Eiki Sea, ko e ni'ihí p ia na'a nau fai e fo'i fakakaukau ko ení 'o t mai e *Forbes*, pea tau totongi 'a e pa'angá. Ko e

me'a na'e onгона he Fale ni, ko e fekau'aki mo e *coronation*, loi ia. Ko e me'a ko 'oku fai hono fehu'i he fu'u mole noa'ia peh 'a e pa'angá, tolu kilú.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele, k taki p 'o fakanounou mai ka tau hoko atu 'etau ng ué.

Lord Tu'ilakepa: Ko 'eku 'oatu ke mahino ki he Feitu'u na p 'oku mahino ki he Feitu'u na 'a e me'a ko ia

'Eiki Sea: 'Oku mahino p kiate au ia. Me'a mai koe Fakafofonga.

Penisimani Fifita: Tapu mo e 'Eiki Sea e Fale Alea. Tapu ki he Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki Minisit . Tapu ki he Hou'eiki N pele hotau fonuá. Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Tapu ki he Kalake Pule kae 'uma' e kau ng ué. Sea 'oku tau fakafeta'i kotoa p ki he 'Otua, tau ma'u ha 'aho lelei, 'aho faka'ofa'ofa, langi ma'a. Tau mai hono huelo, tau m fana ai.

Kole ki he Pule'anga ha l pooti ng ue langa ngaahi kautaha 'i Ha'apai

Ko 'eku tokangá ki he langa 'a Ha'apai. Ko e talu 'eku lele mai ki he Fale ni mo 'eku fanongo p ki he ngaahi feme'a'aki 'oku 'ikai ke 'i ai ha fefiem lie'aki 'i he Fale Aleá. Ka ko 'eku kole p 'aku ia Sea ki he Pule'angá ke 'ai mu'a mo fakakau mai e ngaahi langa 'a e ngaahi siasí he 'oku 'ikai ko e Pule'angá p na'a nau langa Ha'apai. 'I ai e polokalama langa 'a e Siasi Uesilianá ko e T kina 'i Moana. Pea 'oku ou tui 'e fiefia lahi 'aupito e siasí ke nau me'a mai ki he ngaahi l pooti 'oku 'oange ki he'enu nau langá. Hang ko e Siasi 'o Sisu Kalaisi mo e Kau M 'oni'oni e Ngaahi 'Aho Kimui ni. 'Omai mu'a ha l pooti 'o e langa ko iá he 'oku fie me'a ki ai e kakai ia 'o e siasi.

Ko e polokalama T kina i Moana na'e fokotu'utu'u ia 'e he siasí pea na'e 'ai hono *account*. Pea ko e kakai 'o e siasí na'a nau fie tokoní, na'a nau fakah ki ai 'enu silini. Ko e kakai na'e hoko honau 'aho f 'ele'i, na'a nau 'ave 'enu pa'anga ki ai. Pea 'alu mo 'emau kumi pa'anga ki muli. Na'e 'omai ai e lau miliona. Pea ko e langa ko iá na'e faka'uto'uta ai e sekelitali lahí, na'a ne 'ave p 'e ia 'a e kau langa 'i Tongá ni, kau langa mei Sia'atoutai, si'i m tu'a faifekau, 'oku nau nima mea'a ke fai e langá. Na'e 'ikai ke u fai 'e au ha tokanga ki Ha'apai he na'e faka'ei'eiki p 'a Ha'apai ia. Ko nautolu p na'a nau folau atu 'o fakahifo e utá nau to e fetuku e utá, faka'ei'eiki p 'a Ha'apai ia, 'o langa e ' falé o 'osi, 'osi kakato k toa 'a e ' langa ko iá. Pea 'oku 'ikai ke 'i ai ha mo'ua pea 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha felauaki, pea 'oku 'ikai to e 'ilo, 'ikai ke to e 'i ai ha lau ia p ko f pa'anga ko na'e *accountable* ki he h . Ka ko 'eku peh 'a e faka'amu mo e kole, Hou'eiki Pule'anga. 'Omai mu'a ha l pooti he 'e fie me'a mai e ngaahi siasí ki ai ki he ngaahi langá 'a e T kina i Moana peh ki he langa ko eni 'a e siasi 'o Sisu Kalaisi mo e Kau M 'oni'oni e Ngaahi 'aho kimui ni. Pea 'oku 'ikai ke u to e lave'i p 'oku to e 'i ai mo ha kautaha siasi na'a nau langa.

Tokanga ki he mamafa totongi komisoni kau langa

Ko e ua e me'a 'oku ou tokanga ki aí, koe'uhi 'oku ou lave'i hifo 'e Sea ki he *Building Code* fu'u mamafa e ngaahi komisoni mo e ngaahi *fee* 'oku hanga 'e he kau kautaha lesisita 'o 'omi ki he kakai langá. Teu fakat t . Kapau ko ha ki'i motu'a 'oku 'i ai 'ene pa'anga 'e tolu mano, pea 'ai leva e ngaahi kautaha ko , mahalo 'e to'o e pa'anga ia 'e taha mano uafe 'i he totongi e ' *fee*

mo e ' komisoni ko . Ko e pa'anga p 'e taha mano valuafe te ne langá. Fakat t . Ko e langa ko eni e holo *Epworth*, holo *Epworth* ko eni 'i Kolofo'ou. Na'e tuku p 'e he Faifekau Pule, ki he ngaahi f mili ke nau pole mai ha ngaahi me'a ke nau langa. Pea na'e pole ai 'a e f mili Taumoepeau ke nau hanga 'o 'ai e 'ató. 'Oatu ia ki he kautaha ko , talamai 'e he kautahá ia, ko e 'omai p 'ató, 'a e kapá mei Fisi, pa'anga 'e tolu mano. Fetu'utaki leva 'a e kupu 'o e f mili ko ení ki he tokotaha 'i Fisi ke ne hanga 'o alea'i e kapa mei he kautaha ngaahi kapa ko ia 'i Fisi. 'Osi 'omai e kapá 'omai mo e tute, k toa, k toa 'o 'omai ki he holó, na'e fe'unga p mo e pa'anga 'e valuafe tupu. Ko ia 'oku mahu'inga ke to e vakai'i ange 'e he Pule'angá, 'oku 'aonga e fa'ahinga hilifaki komisoni ia ko ení, fai ia 'i Nu'usila, fai 'i 'Aositel lia. Ko hono 'omai ko ia ki Tonga ní, 'oku 'i ai e si'i kakai ia 'oku mafasia ia. 'E ...

<001>

Taimi: 1050-1100

Penisimani Fifita: ... sai e ngaahi me'a ko iá hang ko e langa lau miliona ko 'a eni hotau kaung 'apí mo e ngaahi langa peh ka tau tokanga mu'a ki he si'i kakai m tu'a ko hotau fonuá. Ke toe vakai'i angé 'a e laó 'a e Lao Langá 'oku fu'u mamafa 'a e ngaahi komisoni 'oku hilifaki mai 'e he kautaha langá. Pea 'oku ou nofo p 'o fa'a fanongo ki he t peiti ko eni ko ki he langá pea u fakakaukau mahalo ko e 'uhinga ia, fu'u lahi e ngaahi komisoni 'oku 'omai he kau langá 'o hilifaki h pea toe to'o e ngaahi silini pea toe faka-si'isi'i mo e ngaahi falé. Ko ia e ki'i me'a 'oku ou tokanga atu ki aí ke k taki 'a e Pule'angá 'omai mu'a 'a e ngaahi langa ko kuo lavá ia he 'oku fie me'a mai e siasí ki aí. Ua ke fakalelei'i ange mu'a 'etau laó m l Sea.

'Eiki Sea: M l 'aupito Hou'eiki pea 'oku ou tui 'oku mahu'inga 'aupito 'a e me'a na'e 'ohake he 'e Fakafofonga fika hiva 'o Tongatapu. He 'oku ou 'ilo'i p 'oku lele lelei 'aupito e ng ue ia 'a e ngaahi, 'a e ongo siasí. Pea 'oku kau ai p mahalo mo e *Caritas* ka ko u 'ilo ko e me'a mahu'ingá 'oku t f taha p ki he Siasi 'a S s Kalaisi ki he Ngaahi 'Aho M 'oni'oni Ngaahi 'Aho Kimuí Ní. 'Oku fakang ue'i p 'a e kakai Ha'apai. 'A ia ko e me'a ia 'oku fie ma'u ko e ngaahi fakalalakala ia 'oku fie ma'ú pea 'oku fakang ue'i 'a e kakaí. Pea 'oku ou fakam l 'ia ki he ngaahi siasí 'a e ng ue lelei 'oku nau fakahokó. Fakafofonga Ha'apai.

Vili Hingano: M l Sea. Holo p ho me'á kae fakatapu atu ki he Feitu'u na peh foki ki he Hou'eiki M mipa ho Falé. Ko e motu'a ni foki 'oku m mipa 'i he K miti ko eni 'a e *Task Force* fakataha pea mo 'eku kaung ng ue ko eni pea mei Ha'apai. Pea 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ia te ma ta'e-'ilo'i 'o fekau'aki pea mo e tau langá. Ka ko e 'uhingá 'oku fai e f me'a'aki ia he pongipongi ni 'o fekau'aki mo e langá ka ma fokoutua p 'i homa tangutu'angá. 'Oku hang 'oku 'ikai ke ongo lelei 'a e me'a mai 'a e k ingá mei Ha'apai ko 'Eua ko Tongatapu hiva ka ma fokoutua atu p 'i lalo. Ka ko hono 'uhingá foki Sea 'oku ma kau foki maua 'i he k mití pea 'oku fai e ng ué 'i he k mití. Ka 'oku 'ohake foki 'i he me'a ko ení 'i he Falé 'i he pongipongi ni.

Fehu'ia Pule'anga ki he t kunga alea Pule'anga & M monga he langa Ha'apai

Pea 'oku ou tui 'oku me'a mai p pea mo e taki m 'olunga ko ia 'o e siasí ki he polokalama ko eni ki he 'etau lele ko ia he pongipongi ní. He na'e 'omai e *assignment* ki he motu'á ni pea mei he siasí ke u fakafehu'ia ki he Pule'angá fekau'aki pea mo e alea 'o e Siasi M mongá pea mo e

Pule'angá 'i he langá. Ka na'e 'ikai ke u fie fakahoha'a ki aí Sea ko e 'uhingá he 'oku 'osi fai e ng ue ia ki aí 'i he k mití. Ka ko e 'uhingá 'oku 'ohake 'a e t langá 'i he pongipongi ni 'o fekau'aki pea mo e langá peá u fakakaukau ke u tu'u p mu'a ke fakakakato hoku fatongiá ke me'a tonu mai e k ingá Ha'apaí kae 'uma' 'a kinautolu 'oku m mipa 'i he Siasi 'o S s Kalaisi mo e Kau M 'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimuí Ní t lia na'a 'itengia 'a e motu'á ni 'o peh 'oku 'ikai ke fakakakato e fatongiá. Ka ko e me'a ko ení na'e 'omai kiate au he takimu'a 'o e siasí 'i he Pasifikí pea mo fakataha mo e takimu'a 'o e siasí 'i Tonga ní, ko e h e tu'unga na'e fai ai e alea 'a e siasí pea mo e Pule'angá 'i he langá 'oku 'ikai ke lava 'e he Pule'angá 'o *deliver* 'a e pal mesi na'a nau 'oange ki he siasí.

Pea ko e me'a ko 'oku fai ki ai 'a e hoha'á Sea t lia ko e kaha'ú mo e anga 'etau fonongá he ko e ngaahi *stakeholder* ko ia 'i Tongá ní hang ko e siasí T kina 'i Moaná ko e ngaahi kupu mahu'inga ia. Pea kapau leva he 'ikai ke tokanga'i he 'e Pule'angá ke *deliver* 'enau ngaahi pal mesi ki he ngaahi *stakeholder* ko ení faifai pea 'i ai ha u sia 'i he kaha'ú 'etau fonongá. Ko e me'a ko eni 'oku fakahoko mai kia au he takimu'a 'o e siasí 'oku 'ikai ke kakato 'a e ngaahi fale 'o hono ngaahi m mipá na'e pal mesi ange he siasí 'e fakakakato. Pea ko ia ai Sea ko e fika ko eni 'oku ma ki'i talanoa ki ai pea mo 13 ko e fo'i fika ko e 81 ko e fo'i fale kakato 'e 81 'o e siasí na'e tonu ke 'oange 'e he Pule'angá. Ka ko e fo'i 41 p 'oku fakangofua he Pule'angá ko e 'uhingá 'oku nau *meet* 'a e ngaahi *criteria* 'o e fale kakato. Ka ko e me'a ko eni 'oku hokó 'oku u sia ai e toenga ia 'o e fo'i 40 ko 'o e m mipa 'o e siasí na'e mei langa p ia he 'e siasí. Ka ko e tu'unga ko eni 'oku 'i aí 'oku 'ikai, pea 'oku hoha'a mai 'a e takimu'a 'o e siasí mei he Pasifikí pea mo e takimu'a 'o e siasí 'i Tonga ní, ko e h e tu'unga 'oku 'i ai e alea ko ení ko e 'uhingá he 'oku u sia 'a e siasí mo hono kau m mipá.

Ko 'eku, ko u kole fakamolemole atu p ki he Pule'angá pea ko u kole fakamolemole atu ki he Sea 'emau K miti *Task Force* he 'oku ke 'osi mea'i p me'a ni ka ko u fakame'apango'ia he ko e 'uhingá ko hono 'ohake he pongipongi ni he Falé pea kuo pau p ke u toe tu'u hake ka ko u kole fakamolemole atu. Ka 'oku totonu p ke fai hano fakatokanga'i mo fai ha ng ue ki ai ke fakakakato ke kei pukepuke 'a e f veit kai'aki 'i he v 'o e siasí pea mo e Pule'angá 'i he ngaahi ng ue kotoa p . Pea 'oku ou tui ko e Siasi ko eni 'o S s Kalaisi 'o e Kau M 'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimuí Ni ko e *invest* lau miliona lahi taha ia 'i he fonua ni 'i he ngaahi siasí 'oku fai ia 'i he siasi ko ení. Pea 'oku ou tui 'oku totonu ke tau tokanga'i ka 'oku me'a pea 'ai ha'atau 'aho m l l t puni e Falé ka tau ki he siasí 'o fai ha h kiate kinautolu ko e 'uhingá ko e ng ue ko eni 'oku faí. Ko ia p Sea m l 'aupito.

'Eiki Sea: M l . Pea ko ia Hou'eiki ka 'oku toe 'i ai ha ngaahi me'a 'oku mou tokanga ki ai mou hikihi hifo 'i he fehu'i toki 'atu ki he Taumu'a ke'uhí ke nau toki tali mai. Pea toe me'a 'e taha ko u toe fakatokanga atu 'uluaki peh ange p ki 'ofisi ke, h ho me'a ke tokanga ki aí kae 'oua te ke ha'u 'o ta'ofi tu'u e me'a h 'o talamai ko ha ki'i me'a 'e taha t ko ko e me'a ia 'e 10. Pea ko ia, Tokoni Pal mia me'a mai.

'Eiki Tokoni Pal mia: Tapu mo e 'Eiki Seá tapu mo e Hou'eiki M mipa e Falé. Tuku p mu'a ke fai atu p ha ki'i tokoni ki he ngaahi faka-fehu'i ko eni 'oku 'omai he pongipongi ni. Tau sio p eni ki he langa ko eni 'i Ha'apaí. Fakam l atu ki he Fakafofonga fika hivá hono 'omai ko eni 'o e ngaahi fehu'i mo e ngaahi fie ma'u fakama'ala'alá.

Tali Pule'anga ki he ngaahi totongi komisoni ngaahi kautaha langa

Fekau'aki ko eni pea mo e ngaahi *fees* 'oku tui e Pule'angá 'oku tonu p ke vakai'i pea ko eni 'e fai leva e ng ué ke vakai'i he 'oku mo'oni p 'oku 'i ai e ngaahi *fee* 'e ni'ihí 'oku ngali fu'u m 'olunga. Ko ia 'e fai e ng ue leva ki ai Fakafongá fika hiva.

'I he kole ko eni 'a e Ha'apai 12 'oku mo'oni p 'oku 'i ai e f ng ue'aki mo e Siasi U silianá kae 'uma' e Siasi M mongá ki he f ng ue'aki ko eni ki hono tokoni'i ko eni 'o Ha'apai kae fai e ng ué ki ai ke fakam 'opo'opo mai e ngaahi ng ue 'oku lava he U silianá kae 'uma' 'a e Siasi M mongá ko e 'uhingá kae toki 'omai, 'omai ki ho Falé Sea. Ka ko e tuku mai p mu'a ke 'oatu p me'a 'oku 'ilo he motu'a ni. 'A ia ko e ngaahi langa eni ko eni 'a e Pule'angá na'e fai 'o a'u mai ki he 'aho ni.

Fakaikiiki ngaahi 'api lava 'o langa 'i Ha'apai

'I he taimi ni ko e ngaahi 'api 'e 696 'oku 'osi tokoni'i 'i he polokalama ko eni 696. 'I he 696 ko iá fale loki ua 'e 125, fale loki taha 'e 200 mo e ngaahi monomono lalahi 'e fale 'e 193, monomono na'e 'ikai ke maumau kakato e falé 'e 107, ngaahi fale A2A 'oku 'ilo p eni 'e Ha'apai 'e 38 mo e ngaahi *reimburse* ko hono fakafoki e ngaahi fakamole na'e fai p 'e he kakaí 'enau ng ué 'e 33. Fakataha'i faka-k toa ia Sea ko e ngaahi f mili 'e 696 'oku 'osi tokoni'i 'e he *project* 'o a'u mai ki he taimi ni. 'A ia 'oku fakafuofua ki he pa'anga 'e meimei 14 miliona 'oku 'osi fakamole he *project* 'o a'u mai ki he taimi ni.

'Osi fakakakato ngaue ki he ngaahi aleapau ng ue

'I he tu'unga he taimi ni k toa e ngaahi *contract* na'e 'oatu ko ki tu'á 'oku 'osi fakakakato. 'Oku 'i ai p *contract* 'e taha 'oku fai e ng ue ki ai ke, 'i ai e tafa'aki fakalao ke fai ha sio ki ai ka ko e toenga ko 'o e ngaahi *contract* kuo 'osi. Pea ko e tu'u 'i he taimi ni fai e ng ue leva ke fakakakato leva e toenga 'o e ' falé. 'Oku fakafuofua ki he fale 'e 1060 tupu 'e lava 'o tokoni'i he 'osi ko 'a e *project*.

'A ia pea 'oku 'i ai leva e fokotu'utu'u he taimi ni Sea ke fokotu'u atu ke 'oatu ki he Kapinetí kae 'uma' e *World Bank* 'a e ngaahi ' *contract* ko eni 'oku toé kae lava 'o fakakakato 'a e ng ue ko eni ki Ha'apai. Ko ia p Sea kae toki 'omai 'a e fakamatala ko eni fekau'aki mo e ngaahi langa ko eni 'a e ngaahi siasi kehé ko e 'uhingá p ke fakahoko atu p ki he Falé pea mo mea'i he kakai Tongá 'a e ngaahi ng ue ko eni 'oku fai ko eni hono tokonia 'a Ha'apai. M l

'Eiki Sea: M l 'aupito Tokoni Pal mia. 'Eiki Minisit Fakalotofonua.

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Tapu p pea mo e Feitu'u na Sea. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. Sea ko e ki'i fokoutua hake p motu'á ni ia ko e poupuu atu p pea mo e langolango atu p ki he ngaahi f me'a'aki kuo fakahoko ko 'o fekau'aki pea mo e *TASA* Sea. Pea 'oku mea'i p he Feitu'u na 'a e palopalema ko pea mo e ngaahi faingata'a 'oku fe'ao pea mo e kautaha ko eni...

Taimi: 1100-1110

‘Eiki Minisita Ngaahi Ngaue Fakalotofonua: Pea ‘oku ou tui na‘e ki‘i fuofuoloa p ‘ene fononga mai ‘a e ngaahi ‘u me‘a ko ení. Ka na‘e ‘i ai e tohi Sea pea mei he Tokoni Tal kita Seniale ko ki he *IOC* ki he *TASA* fekau‘aki p pea mo e ngaahi ‘u me‘a p ‘i loto ai ‘i he ‘aho 11 ‘o Sune he ta‘u kuo ‘osí, fekau‘aki pea mo e me‘a p ke nau to e feng ue‘aki lelei ange pea mo e ‘u ngaahi me‘a peh . Na‘e toki ma‘u ia he motu‘a ni e tohi ki mui pea na‘e ai mo e ngaahi sikolasipi na‘e fie ma‘u ke ‘ave ‘etau tamaiki ke teuteu‘i ki he ‘Olimipiki, ka ‘oku ou lave‘i p mahalo ‘oku te‘eki ke fakakakato e ngaahi ng ue ko ia. Pea peh ki he ngaahi l pooti na‘e fie ma‘u ke fakakakato Sea pea ‘oku makatu‘unga ai ko hono puke e s niti ki aí, na‘e ai p , ‘oku ai e fa‘a tokoni ‘oku ‘omai ke tokoni mai ki he *TASA* pea mo hono fakalele e sipotí.

Sea ko e ngaahi ‘u me‘a ko ení Sea na‘e tukuaki‘i foki e motu‘a ni mo e pule‘angá peh na‘a mau l unga‘i e *TASA* ki he *IOC* pea mo e *ONOC* ka ‘oku ‘ikai ke mo‘oni ia Sea. Ko e me‘a p na‘e hokó ia ko e ngaahi tohi p ia pea mei he kau m mipa p ia ‘i loto he *TASA* na‘a nau fakahoko k toa e ‘u me‘a ko ení ‘o a‘u ki he *IOC* pea mo e *ONOC* pea na‘e lava mai ai e palesiteni ko ‘o e *ONOC* ko *Dr. Robin Mitchell* he ta‘u ni ‘o fai e sio pea mo e founga ko ‘e lava ‘o fakalelei‘i ai ‘a e sipotí pea mo e tafa‘aki ko ení Sea.

Ko e tohi ko na‘e ‘omai ko ki he *TASA* na‘e fie ma‘u ai ke fai ha sio ki hono fakalelei‘i e ngaahi ng ue ko ení ‘i loto he *TASA* pea mo e fakalelei ki he Konisit tone ko ‘a e *TASA*, pea ‘e fie ma‘u ke ‘i heni ai e *IOC* kae ‘uma’ *ONOC* ‘a ia ko e *Oceania National Olympic Committee* ko p ko e h . Ko e *IOC* ko e kautaha ‘Olimipiki fakam m ni lahí ia ‘Eiki Sea. Pea ko e ngaahi fakalelei ko ení ke fakahoko ia ‘i he uike faka‘osi pea mo e ki he uike ‘uluaki ‘o Fepuelí. ‘Oku ou lave‘i p ‘oku ai e tohi ‘oku ‘ave holo ki he fai e fakatahá ‘a efiafi ke fai e ngaahi ng ue ko eni ki he *TASA* fekau‘aki pea mo ‘enau Konisit toné. Ka ‘oku ai e ngaahi fakalelei ke fakahoko ki ai Sea.

Kapau ‘e a‘u ki he ‘aho 15 Sea ‘oku ‘ikai ke fakahoko e ngaahi ng ue ko ení ‘e kaati kulokula‘i leva ‘a Tonga ni pea mei he sipotí. ‘E ta‘ofi kitautolu pea mei he ngaahi sipoti fakam mani lahí, tautefito hang ko e ‘Olimipiki pea mo e ngaahi ‘u me‘a peh . ‘A ia ‘oku mahu‘inga ‘aupito Sea ‘a e tafa‘aki ko ení, ke fakakakato ka ‘oku ou lave‘i p mo faka‘amu pe mo ‘amanaki ‘oku fakahoko e ngaahi ng ue ko ení ‘a efiafi ke ‘oua ‘e a‘u ki he ‘aho 15 ‘o Fepuelí na‘a faifai kuo si‘i ta‘ofi mai tautolu mei he ngaahi fe‘auhi fakam mani lahi ko eni ‘oku totonu ke tau kau ki aí Sea.

Hoha‘a p ia pea mei he Pule‘angá Sea fekau‘aki pea mo e tafa‘aki ko ení ko e ‘uhingá ko e ‘ikai ke ngata p he s niti ko eni na‘e totongi atu he Pule‘angá, ‘a ia ko e 7 kilu pea na‘e *grant* ai e kongala hie kae kole ki he *TASA* ke totongi mai ‘a e 2 kilu tupu, pea ‘oku te‘eki ke fakahoko mai ia. Peh ki he 6 mano 9 afe na‘e tokoni ki hono ‘ave ko ‘etau kau sipotí ki Ha‘amoá ‘a e *youth* ka ko e anga ia ko ‘a e sio ko ení Sea pea mo e hoha‘a ki aí. ‘Ika i ngata aí na‘e, ‘oku fai e hoha‘a ia ki he anga hono filifili ‘etau ngaahi timi sipotí. Na‘a mau ‘i P pua Niu Kini Sea na‘e ‘eke ai p ko e h ‘oku ‘omai ai e f nau ‘e ni‘ihi ‘oku tau ongo‘i p Sea ‘oku mahalo p ‘oku te‘eki ke fu‘u mateuteu ka na‘e talamai ko e ‘uhingá ko e *experience*. Sea ko ‘etau fononga atu ko ki he ngaahi sipoti peh ko e *experience* ‘oku ma‘u p ia ‘i Teufaiva mo e me‘a. Ko ‘etau ‘alu atu foki ‘atautolu ki he ‘u me‘a peh ko e ‘o ‘ai m tali, pea ‘oku ou faka‘amu p ke mea‘i

p , 'e he ...(kovi 'a e ongo)... mo e Hou'eiki 'a e faka'amu ko eni ko ki he l volo ke fakafofonga'i atu 'a kitautolu, 'ikai ngata ai, kae toe ngali poto ange, toe si'isi'i ange mahalo mo 'etau fakamole ki ai Sea, ka 'oku ou faka'amu p 'e 'i ai ha vavevave p 'e 'i ai ha ngaahi *standard*, mo ha ngaahi *criteria, qualification criteria* mo e *standard* ke 'ave 'aki 'etau kau sipoti pea 'oku peh Sea 'a e fai e feinga ke feng ue'aki pea mo e kautaha ko eni ko e TASA ke, ki hono teuteu'i 'etau kau sipoti ki ha l volo 'oku ma'olunga ange 'Eiki Sea, neongo 'oku mahino p ki he motu'a ni ko e poupu pea mei he tafa'aki 'a e potung ue pea mo e Pule'anga hono teuteu'i 'etau f nau sipoti Sea. Mahalo p Sea 'oku ou lave'i p 'oku taimi p , ... ka 'oku fakam l atu Sea he ma'u taimi ka toki ai ha faingam lie 'amui ange. M l .

'Eiki Sea: Ko ia Minisit . Kuo u tui p ko e fakalahi ho'o patiseti 15/16 'oku ke fai e me'a ko ia ke ma'u ha'atau kau sipoti lelei. 'I he 'ene peh tau ki'i m tuku ai. M l .

(Na'e ki'i m l l heni 'a e Fale)

<003>

Taimi 1115-1130

S tini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea.

'Eiki Sea: Hou'eiki mou me'a p 'i 'olunga k tau liliu 'o **K miti Kakato.**

Me'a 'a e Sea

Sea K miti Kakato: Hou'eiki m l ho'omou laum lie ki he pongipongi ni. 'Oku 'at p ke mou to'o homou ngaahi kote, fakamokomoko. Ko 'etau 'asenita ko eni 'i he pongipongi ni ko e hoko atu p ng ue ko na'e faka'osi'osi mai ko 'aneefiafi, 'a ia ko e ngaahi Lao Fakaangaanga 2016,ko e Lao fika 2, Lao fika 2/ 2016 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Ng ue Fakapule'anga 2016. 'Oku ou lave'i p ko e Fakafofonga N pele 'Eua na'e kole ke tukuhifo eni ki lalo pea 'oku ou kole atu p ki he Pule'anga ke fakam 'opo'opo ke to e fai atu ai ha fakam 'ala'ala ki he Lao Fakaangaanga fika 2 ko eni.

Fakama'ala'ala he Lao Fakaangaanga fika 2/ 2016

'Eiki Tokoni Pal mia: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e K miti Kakato kae 'uma' 'a e M mipa 'o e K miti Kakato. Ko e ki'i Lao Fakatonutonu ko eni Sea ko e 'uhinga p ke fakamavaeua'i 'a e Takimamatá mei he Ngaahi Ng ue Lalahi, pea mo e me'a lahi p 'e taha 'Eiki Sea ko e 'uhinga p ke fakamafai'i p 'a e 'Eiki Pal mia k 'i ai ha ngaahi feliliuaki 'i he ngaahi Potung ue pea fakamafai'i p ke tali p 'e he K pineti pea 'ave 'o k sete'i kae 'oua 'e to e fakafoki mai ki he Fale ni Sea. Ko e fakaikiiki p 'ena hang ko e lau 'oku 'asi atu p ko ena 'i he kupu 2, ko e liliu ia ko ke fakamafai'i ko Pal mia pea mo k sete'i, pea mo e kupu 3 p Sea ko e 'uhinga ko ke to'o 'a e Takimamata mei he Ngaahi Potung ue Lalahi 'o hoko p ko e Potung ue makehe. Ko ia p Sea fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato: M l . 'Eiki N pele mei Niua me'a mai.

Tokanga ki he mavahevahe 'a e ngaahi mafai pule

Lord Fusitu'a: Tapu mo e Feitu'u na Sea pea tapu mo e K miti 'o e Fale. 'Oku 'i ai 'a e tailiili lahi 'a e motu'a ni ki he ki'i Lao Fakaangaanga ko eni. Ko e fokotu'u ko 'o ha Potung ue fo'ou ko e me'a 'ata'at p ia 'a e Pule'anga. K ko e alasi 'a e fakamavahevahe'i 'a e ngaahi fatongia 'a e Pule'angá p ko e *separation of powers* 'a e Pule'angá p ko e *Executive*, Fale 'Eiki ni 'Eiki Sea, pea mo e Fakamaau'anga ko e me'a ko ia 'oku tonu ke 'omi p ia ki he Falé 'Eiki Sea. Hang ko eni, ka fai ha fokotu'utu'u fo'ou 'o e Fakamaau'anga 'ai ha *District Court* hang ko muli, kuo pau ke 'omai ia ki he Fale ni ke fakalao'i 'Eiki Sea, he 'ikai ke fai p 'e he Fakamaau'angá pea mo e Minisit pea mo e Fakamaau Lahi, kapau 'e fai ha fokotu'utu'u fo'ou ki he Fale ni p ko e M mipa 'e fiha 'e fili, 'e 'omi ia ki he Fale ni 'Eiki Sea ke fakalao'i. Ko e 'ai ko ke 'ai p 'i loto K pinetí 'o ta'e'omai ki ho Falé 'Eiki Sea 'oku monuka ai 'a e *Separation of Powers*, pea 'oku meimei hang ko 'oku hu'u fakatikitato p ia ke fa'iteliha p 'a e *Executive* ki hono feliliuaki ko 'a e ' Potung ue. Pea ki he vakai 'a e motu'a ni 'oku 'ikai ko ha founa fakapotopoto ia ki he kaha'u. 'Oku tonu ke 'omi p ki he Fale ni ke fakalao'i 'e he Hou'eiki M mipa kotoa ho'o Falé 'Eiki Sea kuo fili mai 'e he fonua ke tau sivi ko f founa ke fakapotopoto ke fakalao'i 'aki 'a e founa ng ue 'a e Pule'anga. M l Sea.

Feinga Pule'anga ke fakafaingofua'i ange 'enau ng ue

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea kole h faingam lie ke 'oatu p ha ki'i fakam 'ala'ala ki he N pele mei Niuá. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha monuka heni 'o e fakamavahevahe'i 'o e Fakamaau'anga, Fale Alea mo e Pule'anga. Ko e feinga p 'eni 'a e Pule'angá Sea ke fakafaingofua'i 'etau fakahoko fatongia hang p ko ena 'oku 'asi p ko ena 'i he fakamatala fakamahinó ko e fo'i ta'u hokohoko eni 'e tolu mo e toutou 'omai liliu he ko e taimi p ko 'oku fie ma'u ai 'e he Pule'angá 'i he'enau fai ko eni 'enau ng ue ki he *reform* mo e me'a ke liliu 'o e ngaahi 'a e ngaahi Potung ue, fie ma'u ke fakahoha'asi 'a e Feitu'u na mo e Fale ni ko e 'uhingá kae fakahoko 'a e fatongia ko . Pea 'oku fakafiefia p ko na'e poupu mai p 'Eiki N pele, k ko e me'a p ko 'eni 'oku ne peh 'oku monuka ai ko eni 'a e *separation* mole ke mama'o he ko e ...

<005>

Taimi: 1130-1140

'Eiki Tokoni Pal mia : ... Ko e a'u ko ki Suné, k toa e ' me'a ko eni ko 'a e ' Potung ue, mo 'enau Patiseti mo e me'a, 'oku 'omai ki he Fale ni, 'Eiki Sea, fai ai hono t langa'i, 'a e 'uhinga mo e ngaahi fokotu'utu'u fakapa'anga, mo e ngaahi taumu'a 'a e ' Potung ue, hang ko na'e me'a ki ai e Minisit Pa'angá, mo e Pal miá 'aneaff. 'Oku 'omai he taimi ni mo e *Strategic Plan* mo e Palani Ng ue 'a e ngaahi Potung ue, lava ai 'o sivisivi'i ai 'e he Fale ni, Sea, 'a e ngaahi Potung ué ko ení. Ko ia ai, Sea, 'oku 'i ai p e tui 'oku 'ikai ke uesia heni 'a e me'a 'oku tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pele mei Niuá, ka ke fakafaingofua'i 'ene ng ue ko eni ke fakahoko, tautefito p eni 'a e fai e ngaahi liliu 'i he makatu'unga ko eni 'a e ngaahi Potung ue 'a e Pule'angá, 'Eiki Sea. M l .

Taukave 'oku monuka e mavahevahe mafai pule

Lord Fusitu'a : Ko 'eku fakam l atu, Sea, ki he tali mei he Tokoni Pal mia, ka ko hono pangó 'oku monuka, pea 'oku talamai p ia 'e he fakama'ala'ala. Kimui ni mai, ko e fakatonutonu 'a e t pile ki he tefito'i Lao 'i he ngaahi taimi kehekehe, 'o fakatefito ki hono t naki, pea mo e tamate'i, 'i he fakatonutonu 'a e ngaahi Potung ue 'a e Pule'anga 'i he t pilé. Ko e fakatonutonu he kupu 2, 'oku ne faka'at 'a e Pal mia, mo e Kapinetí, ke t naki pe tamate'i ha Potung ue 'a e Pule'angá, ki he pe mei he t pile 'aki 'a e fanongonongo 'i he k seté. Ko e t naki pe tamate'i, 'e 'ikai toe fie ma'u ia ke fakahoko'aki ha Lao Fakatonutonu. 'A ia 'oku mahino ia 'oku talamai 'e he Kapineti, he'ikai ke toe fie ma'u ke fai ha founa faka-Lao ia, tukuange p e mafai ia kia kinautolu. Ko e tefito'i 'uhingá ia, 'Eiki Sea. Pea ka te alasi ha poutuliki 'a e Pule'angá, pe ko e *Executive*, pe ko Fale ni, pe ko e fakamaau'anga, ko e me'a ia ke 'omi ki he Fale 'eiki ni, 'Eiki Sea, ke fakalao'i. Pea 'oku mo'oni e me'a 'a e Tokoni Pal miá, toe 'ai atu ki he Patiseti, ko tautolu te hikinimá. Pea ko e h e 'aonga 'etau hikinima 'i he sino 'oku fa'iteliha p e Kapineti ia hono fokotu'ú.

Fehu'ia f konga he Lao Fakaanga fika 2/2016 'oku monuka

'Eiki Tokoni Pal mia : Sea, ki'i fehu'i atu p ki he Fakafofonga N pele. Ko f ko e konga 'oku monuka? He ko e 'uhingá, kuo 'osi ng ue maheni ia, Sea 'i he Falé ni, hang ko eni ko e t naki 'a e ngaahi pisinisi 'a e Pule'angá. Ka fokotu'u ha pisinisi 'a e Pule'angá, 'oku 'i he mafai 'i he Kapinetí, ke ne hanga 'o t naki pe to'o mei he lisi ko ' *public enterprises*. 'Osi fakahoko p e ' ng ue pehé ni ia kimu'a, Sea. 'A ia ko e 'eke atu. Ko e h ko e me'a 'oku monuka?

Sea K miti Kakato : Fakafofonga Niua, ke ke tali mai. Ko e f e kupu 'o e Laó 'oku monuka?

Lord Fusitu'a : Ko e monuká, ko e tefito'i founa ng ue, 'o e *separation of powers*. 'Oku mo'oni 'a e Tokoni Pal mia ia, hang ko ení. Ko e ' pisinisi mulí, ka t naki pe to'o mei he *reserves list*, pe ko e *restricted list*, 'oku fai p 'e he Potung ue. Ka ko e ngaahi poutuliki ko 'a e Pule'anga, ko e Kapineti mo e *Executive*. Ko e ' kautaha 'a e Pule'angá, ko e me'a fakaloto Pule'anga p ia, ko e ' poutuliki eni 'oku langa'aki e fonuá. *Executive*, Fale Alea, Fakamaau'anga.

'Eiki Tokoni Pal mia : Fakatonutonu atu Sea. Ko e ngaahi kautaha 'a e Pule'angá 'oku nau fakalele 'a e ngaahi *essential service*, pe ko e ngaahi ng ue mahu'inga 'a e fonua ni, hang ko e 'Uhilá, hang ko e Vaí. 'Oku 'ikai ko ha me'a fakalotofonua p ia 'a e Pule'angá. Me'a fakafonua.

Monuka e Laó he 'amanaki alasi mavahevahe mafai pule

Lord Fusitu'a : M l Tokoni Pal mia. 'Io ko e me'a fakafonua, pea 'oku tau fakam l 'i he'enu fakahoko ng ué, ka ko e ngaahi poutuliki eni ko 'i he founa Pule'anga pehé ni, 'i m mani kotoa mo e Komoniueli, ko e *Executive*, *Legislature*, mo e *Judiciary*. 'Oku 'i ai e 'uhinga na'e fie ma'u ai ke fakalao kimu'a, ko e 'uhinga ia 'oku tu'u lolotonga ai e Lao ko ení,

he ko e founa fakalaó ia. Ke 'oua 'e alasi 'a e fakamavahevahe 'o e mafai ko iá. Ko e toki hoko eni he hisit lia e fonua ni, 'ai ke alasi e me'a ko iá, 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Mahino p 'a e me'a ko eni 'oku fehu'i ki ai 'a e Fakafofonga N pele mei Niuá. Toe ki'i fakama'ala'ala mai ange, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga.

Taukave Pule'anga ke fakafaingofua'i 'enau ng ue

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e Seá, pea 'oku ou fakatapu ki he Hou'eiki M mipa e Falé, kae 'oatu p ha ki'i tokoni atu p , Sea, ki he anga ko 'etau... M lie'ia he malanga 'aneafi ki he hisit liá, 'a e anga ko 'etau fononga maí. Ko e ngaahi ta'u ko eni e 20 tupu kuo tau s tu'a mei aí, ngaahi Potung ue ko 'a e Pule'angá, na'e Potung ue 'e 24. Pea tau fononga mai ai he liliu, 'alu hifo, toe fakakalakalasi lalahi ange. 'Aho ni 'oku fakakaukau e Kapineti, ko e 'uhingá, ko e ngaahi sekitoa mahu'inga eni ia, pea 'oku fie ma'u ke 'oange ha tokanga mavahe, mo ha Minisit mavahe, ke ne tokanga'i hono fakalelé. Ko e 'uhinga ia ko na'e fai mai ai e fakakaukau ko ení. Pea hang ko e me'a ko na'e fai 'e he Tokoni Pal mia, Sea. 'Oku 'ikai ha fepakipaki ia 'a e ngaahi poutuliki ko eni he vahevahe ko eni 'o e mafai. Ko e me'a ia 'oku kole 'e he Hou'eiki ia, ke fakafaingofua'i e founa ng ue. Pea ko e taimi ni 'oku lolotonga fononga e Pule'anga he ngaahi *reform*, talu e ta'u e uofulu ko eni kuo hokó. Pea 'i he'ene fie ma'u p ko ke fai e ng ue ko iá, kuo pau ke fakahoko leva ia. Hang ko hono fakamavahe'i ko eni e Potung ue ko ení. Pea ko 'eku tuí 'a'aku, Sea, 'oku 'ikai ko 'ene ngatá 'ana eni. 'Oku ou tui ko e ta'u kaha'ú, 'e toe sio e Pule'angá ki ha ngaahi me'a ke fakalelei'i ange he anga ko e ngaahi fokotu'utu'u he ngaahi Potung ué.

Ko e me'a p 'oku kole atu ki he t pile, Sea, ke fakafaingofua'i mai e founa ng ue. Ko e taimi ko 'e 'omai ai e patiseti ko 'a e Potung ue ko ení, 'e 'omai k toa p ki he Fale 'eiki, ke tau alea'i ai. Pea hang ko e hoha'a ko eni ki he Fakamaau'angá, 'ikai ke 'i ai ha. Ko e mahino 'aupito p e poutuliki ia ko eni 'a e Fakamaau'angá, mo e Potung ue ko ení. Pea ko e Pule'angá, nau poupu'i p seti e 100 ke fakaivia e Potung ue ko ení, ke fakahoko hono fatongia ki he lelei tahá. Ko ia 'oku ou kole atu, Sea, ke mou loto lelei p , ka tau tali ange mu'a e ki'i fakalelei ko ení. M l .

Sea K miti Kakato : M l . Mahalo kuo 'osi mahino p 'a e me'a ko eni ko 'oku hoha'a ki ai 'a e Fakafofonga N pele Niuá.

Lord Fusitu'a : Kapau 'e 'oatu p ha ki'i fakat t , 'Eiki Sea, ke u tokoni ki he fakama'ala'alá. Kapau te tau faka'at e me'a ko ení, 'e 'at leva ke tau fakahoko ko e founa ng ue fo'ou ia ki he kaha'ú. Sai, ko muli 'oku 'i ai e ngaahi l volo fakamaau'anga kehekehe. *Local court, District Court, Magistrates Court.* Kapau 'e hanga 'e he Fakamaau'anga 'o fokotu'u ha l volo Fakamaau'anga fo'ou, pea tuku p ia ke fakahoko p ia ta'e'omai ki Fale ni, ke fakalao'i, 'Eiki Sea? He kapau 'e fokotu'u ha l volo K miti fo'ou ki hotau Falé, 'ikai ke ngata he Fale Aleá

'Eiki Tokoni Pal mia : Sea, ko e fakatonutonu atu p mu'a ki he Fakafofongá, ke k taki 'o me'a mai he fokotu'utu'u 'a e Pule'anga, mei he me'a 'a e Fakamaau'angá ki he me'a ko eni 'a e Pule'angá. Ka ko e me'a taimi tatau p , Sea, hang ko e me'a 'a e Minisit T naki Pa'anga. Ko e 'uhinga p eni ia hono 'omaí, ke fakamafai'i 'a e Pal miá. Taimi ko 'oku fai ai ha liliú,

ke ne hanga p 'o tali he Kapinetí, pea k sete'i. Hang p 'oku 'asi he tohi fakahinohino ko ena 'i mui, Sea. Ko e tu'o tolu p eni 'i he fo'i ta'u e 2 ko eni kuohilí hono toe 'omai ke fakatonutonu. Ko hono 'uhingá p , he 'oku loto e Pule'angá ke liliu e Potung ué. 'Ai ko ko hono liliu ke 'ai e *Tourism*

Lord Fusitu'a : Ka u ki'i tokoni atu p ki he Minisit . Ko e 'uhinga ia 'oku fie ma'u ai ke 'omai ki he Fale ni...

'Eiki Tokoni Pal mia : Fakafofonga 'ikai ke u tali ho'o tokoni, kae 'oleva ke u 'oatu ai leva. 'A ia ko e 'uhingá eni. He 'oku 'i ai mo e fakakaukau. Na'a mou 'osi tali pe he ta'u kuo 'osi, Sea, ke 'ai ha *CEO* 'o e *Fisheries*. 'I ai mo e fakakaukau 'e toe *split* mo e Potung ue ko eni. 'E toe fakafoki mai p ki he Fale ni, Sea? Pe'i tuku p ke fakahoko p 'a e fatongia 'o e Pal miá mo e Pule'angá. Ko ia p , Sea, m l .

Tokanga h hano maumau ka 'omai ki Fale Alea ngaahi feliuliaki he Pule'anga

Sea K miti Kakato : M l . K taki p Hou'eiki, k taki p Fakafofonga Niuá, k taki p ka u tokoni p mahalo ko e fakakaukau ko eni 'a e Fakafofonga Niuá, mahalo ke toe ki'i maama ange. Ko e 'ai atu p ki he Pule'anga. 'Oku 'i ai ha palopalema hono 'omai ki heni? Na'e palopalema hono 'omai e ngaahi me'a ko ki mu'a? Koe'uhí kapau na'e 'omai p ia pea tali, 'oku ou tui au 'oku 'ikai ke 'i ai hano palopalema.

'Eiki Tokoni Pal mia : Sea, 'oku 'ikai ke 'i ai hano palopalema, ka ko e taimi p ho Falé, Sea. He hang ko 'eku laú, ko e tu'o 3 p eni he ta'u e 2 hono 'omai 'a e me'a, ko hono 'uhingá p ke fokotu'u 'a e Pule'anga ke fakamavahe ha Potung ue. 'I kai ke toe 'i ai ha me'a kehe mei ai. Ko e h 'oku 'ikai ke 'omai ai p 'a e mafái ke fakahoko p 'e he Pal mia mo e Kapinetí pea k sete'i 'o fakahoko mai ki ho Falé, Sea.

Lord Fusitu'a : 'Oku ou poupuu atu p ki ho'o me'á, 'Eiki Sea. 'I he vakai 'a e motu'á ni, ko e h hono kovi hono 'omai ki Fale ni ke me'a ki ai e Falé, pea fakalao'i, he ko e founa totonú ia. M l .

Sea K miti Kakato : Me'a mai Fakafofonga Vava'u.

Poupuu ke tu'uma'u pe he founa lolotonga

Lord Tu'ilakepa : Ko e ki'i poupuu p ki he me'a ko ena 'oku ke.. Tapu p mo e Feitu'u na, kae h fanga atu he fakatapu kuo 'osi hono aofakí. 'Oku ou poupuu atu p ki he me'a ko eni 'oku fai ki ai 'a e feme'a'akí, hang ko e me'a ko ena na'e fehu'i 'e he Feitu'u na. 'E tokoni Pal mia, 'oku ou tui p 'oku 'ikai ke 'i ai hano palopalema. Mahalo ko e me'a ko 'oku tokanga ki ai e Pule'angá ia, ko e vaha'ataimi ko 'oku 'ikai ke 'i ai ai ha kau M mipa, pe 'oku 'ikai ke lele e Falé. 'E, 'Eiki Sea, 'oku 'i ai foki 'etau Lao. Ko 'etau Laó, ko e ngaahi Tu'utu'uni, *Regulations*. Pea 'ou 'i ai mo e Lao Fakaanga ia 'oku ng ue'aki p ia 'e he Pule'angá, kae 'oua leva p ia ke toki lele e Falé, pea 'omai ke toe fakapapu'i, mo fakaiuia e Lao ko iá, pea toki k sete'i, 'o hang ko ia 'oku 'uhinga ki ai e. Ka 'oku ou peh , 'oku 'ikai ha palopalema. Tau peh p ke tu'u p he tu'unga ko iá, he ko ena 'oku lava p 'a e Lao ko eni 'atautolu 'oku 'ai ko e

Regulation, pe ko e ngaahi Lao Fakaangaanga 'oku lau ki he Pule'angá, nau ng ue p kinautolu, ka ko 'ene toki lele ko 'a e Falé, 'e toki 'omai ki he Fale ni 'o fakapapau'i ai. Hili ko iá, 'e faifai p pea 'e toe to'o atu mo 'etau Lao 'atautolú 'o fai tu'utu'uni p ki he Kapinetí. Tau peh , tuku p he Potung ue. Mou lele p ho'omou taimí, pea toki ...

<006>

Taimi: 1140-1150

Lord Tu'ilakepa: .. ke 'omai ki he Falé pea 'omai ke mea'i, koe'uhi ke 'at p kitu'a 'oku tau ng ue kotoa kotoa p ki he ngaahi fatongia, 'a ia ko e tokotaha fili faka-politikale faka-temok lati mei heni ki he T pile ko 'Eiki Sea. 'Oku ou pou pou atu p ke tu'uma'u p 'i he tu'unga ko ia 'oku 'i ai.

Sea K miti Kakato: M 1 . 'Eiki Tokoni Pal mia ko ho'o poini 'anenaí ke fakafaingofua'i 'a e ng ue 'a e Fale. 'Oku toe 'i ai mo ha me'a kehe?

'Ikai lava Kapineti liliu Lao lolotonga kae 'oua ke liliu tefito'i Lao

'Eiki Tokoni Pal mia: 'Ikai, hang ko e me'a ko eni 'a e 'Eiki N pele, 'e 'ikai lava fai ha fokotu'u *Regulations* ia 'o kapau 'e fepaki ia pea mo e fo'i tefito'i Lao. 'A ia ko e 'uhingá eni Sea ke ki'i liliu 'a e tefito'i Lao kae lava leva ke fa'u ha *Regulation* 'a e founga ko ia ke fai'aki 'a e ng ué, ke toki 'omai p foki ia 'o fakapapau'i 'e he Fale ni. 'E 'ikai ke mau lava 'e mautolu ia 'o fa'u ha Tu'utu'uni 'e fehangahangai pea mo e tefito'i Lao. 'A ia kapau leva 'e tali eni, lava leva 'o fa'u 'a e ngaahi *Regulation* 'o toki 'omai leva 'o *confirm* ho Fale ni Sea. Ko ia p Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai Fakafofonga Ha'apai 12 'osi pea hoko 'a e Fakafofonga N pele Vava'u.

Fokotu'u ke tu'uma'u pe Takimamata he tu'unga lolotonga

Vili Hingano: M 1 Sea, kole keuh fanga he fakatapu atu ki he Feitu'u na fakatapu atu ki he Hou'eiki M mipa ho Fale. 'E fai p ha ki'i fakahoha'a 'i he'etau ng ue ko eni pea 'oku 'i ai 'a e faka'apa'apa lahi 'aupito ki he 'Eiki Tokoni Palemiá pea mo e me'a ko eni kuo fakahoko ki ai 'a e feme'a'aki ki he kupu'i Lao ko eni. Ko e me'a p 'oku tokanga ki ai 'a e motu'a ni Sea, ko e 'uhingá ko e fakamatala fakamahinó. 'I he kupu 3 'o e fakamatala mahinó 'oku peh : 'E kamata'anga ng ue'aki 'a e Lao Fakaangaangá 'o lau fakafoki mei he 'aho 27 'o Novema 2015. 'A ia ko e 'aho ia kuo tu'utu'uni 'a e Pal mia ke to'o 'a e lakanga faka- Minisit ki he Potung ue ki he Ngaahi Ng ue'anga Lalahí mei a *Hon* 'Etuete Sungalu Lavulavu 'e hoko atu p 'aho ni Lavulavu ko e Minisit ki he Takimamata. 'Eiki Sea ko e me'a 'oku ou tokanga au ia ki ai, faka'ofu'ofa 'aupito 'a e me'a ko eni 'oku fai ki ai 'a e feme'a'akí ia, pea 'oku mahino 'aupito p ia ki he motu'a ni, 'oku 'ikai ha'aku palopalema ia 'a'aku pea mo ia. Ka ko e me'a ko 'oku ou fehu'ia Sea, pe te tau hoko atu. Ko e 'uhinga foki 'a e fo'i me'a ko eni 'oku 'omai 'e he fakamatala mahino, ko e 'uhingá ko e tokotaha na'e to'o mei h 'o 'ai ki h ki he me'a ko eni. Ka ko e 'uhingá foki kuo fai 'a e tu'utu'uni ki he tokotaha ko iá, ka laum lie lelei 'a e

Pule'angá ke fakafoki p ia ki hono tu'unga totonú, p ki hono tu'unga ki mu'a atu. Ko e 'uhingá 'oku 'i ai 'a e ngaahi 'uhinga ki ai 'Eiki Sea.

'Uluaki, na'e lele *normal* mai p 'ene lelé 'a'ana, ko e taimi ko na'e t naki atú, 'oku hiki ai 'etau fakamolé ki 'olunga. 'Alu ki ai e Minisit , pau ke 'ai ki ai mo hono *CEO* mo hono kau ng ue makehe, mo hono Potung ue. Ka ko e 'uhingá ko e tu'u ko ia he taimi ní foki, na'e 'uhinga foki hono 'aí ko e 'uhingá ko e fai 'o e fo'i me'a ko ení, ka 'oku 'ikai foki ke toe hoko ia, pea kuo 'osi fai hono tu'utu'uni fakalao ki he tokotaha ko ia. 'Oku 'uhinga 'eku fokoutua haké Sea, ke u fehu'i atu angé ki he Pule'angá na'a lava. 'Oku sai p 'a e fo'i kongá ia ko 'uluakí ia mo e ua. Ko e tolú p 'oku ou tokanga ki aí, ko e 'uhinga foki hono 'ai ko ení 'a e fika 3 ko e fakalahi ke faka-Potung ue'i 'a e Potung ue Takimamatá ko e 'uhingá ke 'ave 'a e tokotaha ko ení ki ai. Ko e 'uhingá kuo 'osi hoko 'a e palopalema ki ai, pea 'oku ou kole atu ki he Pule'angá kapau 'e fiem lie ke tau foki p kitautolu ki he *normal* ko ia na'e tu'unga ai 'a e me'a. M 1 Sea.

'Eiki Tokoni Pal mia: 'Eiki Sea, fakam l atu ki he Fakafofongá ka ko e fakamatala fakamahino 'oku 'ikai ke kau ia he Laó, ka 'o kapau 'e fakafiem lie ki he Fakafofongá ka to'o p 'a e s tesi fakamuimuí ia. Ka ko e 'aho eni ko na'e *effective* ai 'a hono *separate* p fakamavaeua'i 'a e ongo Potung ue. Ko e 'uhinga ia ko 'a e kole maí, ke kamata mu'a 'a e liliu ko ení mei he 'aho ko eni ko na'e fakamavaeua'i ai 'a e ongo Potung ue. Kapau 'e to'o p 'a e fo'i s tesi fakamuimuí ia ke t naki atu p . Sea ko ia p m l .

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai 'a e Fakafofonga N pele Vava'u 'osi pea hoko mai 'a e Fakafofonga Vava'u.

Lord Tu'i' fitu: M 1 Sea. Te u toe fokoutua hake ka kuo 'osi 'a e me'a ia na'e 'ai ke u fakahoha'a ki ai. Ko 'eku tokanga p 'a'aku ia Sea hang ko e tu'u 'a e Lao ko ení he tu'unga motu'a. Hang ko e me'a 'oku me'a mai ki ai 'a e Tokoni Pal mia. 'Oku ou nofo ma'u p au ia 'i he taimi ko ia 'o e nga'unu faka-politikalé, ke tau nga'unu 'o h hoa tatau pea mo e anga ko ia 'o e taimi. 'I ha Fale Alea p ko ha *responsible government* kuo pau ma'u p ke ho'at kitu'a 'a e ng ue 'a e kau M mipa 'o e kanititeiti mei lalo. Kamata p mei he Komisiona Fili, ha'u mei he fakafeitu'u 'o h ki Fale, fili ai 'a e Pule'anga 'o h ki loto. 'Oku ou manavasi'i eni Sea he ngaahi fetongi kia ko eni hang ko e me'a 'a e Minisit Pa'anga. Telia na'a 'i ai ha ngaahi alea faka-'asenita makehe 'i tu'a 'i he Konisit tone 'oku ne tu'utu'uni'i 'a e to'o ha kanititeiti ki he Fale Aleá mo ha Fakafofonga mo ha to'o mei ai ha Pule'anga te tau mo'ua ha tapa mei tu'a 'o 'ikai ke tau nofo 'i he hala fononga totonu 'o e anga 'o e tu'utu'uni 'a e Pule'anga mo e angamaheni 'o e fa'unga 'o e fa'unga faka-Temok lati 'oku tau nga'unu'unu ki ai. Ko ia p Sea m l .

Sea K miti Kakato: M 1 . K taki faka'osi mai Ha'apai 12 'osi pea hoko mai 'a e Fakafofonga Vava'u 15.

Vili Hingano: M 1 'aupito Sea fakam l ki he 'Eiki Tokoni Pal mia, 'i he tokoni mo e fakama'ala'ala 'oku ne 'omai ki he motu'a ni. Ko e anga p eni 'eku sio tau'at ina 'a'aku. Sea, kapau 'e to'o p 'a e ki'i fo'i s tesi ia ko , 'oku sai p ia 'oku faingofua. Ko e fo'i tefito'i fakakaukau, 'a ia na'e 'ikai ke mei hoko 'a e fo'i mavahe ia ko ení, ka ko hono tefito'i

fakakaukau ko e ‘uhingá ke to’o ‘a e motu’a ko ‘o ‘ave ki ai, he na’e tautea’i mei h . Sai, kuo fai foki ‘a e tu’utu’uni fakalao ki ai, pea ‘oku ‘ikai ke hoko...

Veivosa Taka: Fakatonutonu Sea. .

Sea K miti Kakato: Ko e h ‘a e halá, ‘oku lolotonga lele lelei p ‘a e malanga...ko e h ‘a e fakatonutonu?

Veivosa Taka: Ko ‘ku e fakatonutónú he’ene peh ko ko e ‘uhinga ‘o e fo’i Lao ko ení ko hono feinga’i ‘a Lavulavu ke ‘alu ki he Potung ue ko eni. Ko e fakakaukau eni ia he ko e k lava fo’i paipa *income* eni ‘a e fonua, pea ‘oku fie ma’u p ke ‘i ai ‘a e tokotaha mavahe. ‘Oku mou ‘osi mea’i p na’e tangi mai ‘a e kau Takimamata ‘o Tonga ni, fekau’aki mo e me’a ko eni. Ko e ki’i fakatonutónú p ia m l .

Lord Tu'ilakepa: Sea, ka u ki’i tokoni atu p mu’a ki he Fakafofonga Fika 12 fakamolemole. Ko ‘eku tokoni ko ia ki he Feitu’u na ki he me’a ko ia ‘oku ke me’a ki aí, ‘oku mo’oni ‘a e me’a ko ia ‘oku ke me’a ki ai. Fakamolemole p ‘a e Fakafofonga Fika 13 ka ‘i ai leva ha’amau fakamalanga ki he tafa’aki ‘a e Pule’angá, tukuange ki he Pule’angá ke nau tali mai. Koe’uhi ‘oku mahu’inga ke ‘omai mei he Pule’angá he ko e me’a ko ení ‘io ‘oku mo’oni ‘eni. Ko e me’a ko ia ki he peh ko e k lava eni ‘o e fonua ni ‘Eiki Sea, ‘oku tui p ‘a e Fakafofongá ko e Potung ue ko ení ‘oku kau ai pea mo e ngoue pea mo e toutai. Ka ‘oku mou mea’i ‘a e *handicraft* mahalo ko e pa’anga lahi taha ia he *income* ‘a e fonuá he taimi ni. ‘Oku ‘ikai ke tau fakatokanga’i ia ‘e tautolu ka ‘oku ‘i he malumalu ia ko ‘o e Takimamata ‘Eiki Sea. Ko e me’a ko ia ‘oku tau hoha’a ki aí mo ‘eku tokoni ki he Fakafofonga Fika 12, ‘oku mahu’inga ange p ke ‘i h . Ko ‘ene to’o p ha ki’i kupu ‘oku ou tui au ‘oku totonu ke tuku. ‘Oku ‘i ai ‘a e me’a ‘e taha, ‘oku ki’i lahilahi ‘a e ‘ai fakamole. Koe’uhi kau ia he me’a na’a tau langa mai ‘aki ‘a e kamata he ta’u ni, ke fakasi’isi’i ‘a e fakamole. Kapau ‘e tuku p ia he Potung ue ko ia ‘a e Takimamatá ‘i he Potung ue ko eni ‘oku ‘i ai ‘a e Minisit ko eni ki he Leipá, ‘oku lava lelei p ‘a e ng ue ia.

‘Oku ou lele atu ‘aneafi ki he ‘ofisi ‘o e Takimamata...

Veivosa Taka: ‘Eiki Sea ke u tokoni atu Sea ki he Fakafofonga.

Lord Tu'ilakepa: Tuku mu’a ke tau talanoa mo e Pule’angá ke nau me’a mai ki he me’a he fonua. ‘E ‘ikai ke mau lava kimautolu ia ‘o talanoa mo e Pule’anga ko ho’o toutou me’a mai.

Sea K miti Kakato: Sai ‘oku mahino ho’omo tokoní pea mo e fakatonutonu ko ia ‘a e ‘Eiki Fakafofonga. Tau foki ki he taimi ko eni ‘o Ha’apai 12...

Lord Tu'ilakepa: ‘Eiki Sea ko e faka’osi p ‘eku ki’i tokoni, ne u lele atu ‘aneafi ko ‘eku fie ‘alu ki he Takimamata. Hifo atu ‘o h he ‘Ofisi ‘o e Takimamata. Ko ‘eku tuki lave’i eni ‘aneafi ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ‘a e Takimamatá ia. Ko e Poate ko p ko e h ‘oku nau fakalele.

Sea K miti Kakato: Ko e Ma’u Mafai e Takimamatá ia.

Lord Tu'ilakepa: Toe foki mai ko e ki'i 'ofisi eni 'a 'oku lau ko e kalava 'o e fonua 'omai 'o huhu'i he me'a ko ia 'oku nofo ai ko 'a e kau Loea 'a e 'oku nau *queue* hake ki he Fakamaau'angá 'o fai 'enau hopo, 'i he tafa'aki p ko eni. 'E anga f f hano fakamavahe'i...

'Eiki Minisit Takimamata: Ko e ki'i fakatonutonu..

Lord Tu'ilakepa: Fakafoki ki he Minisit ko ení ke ne fai, he ko ia 'oku sai taha 'ene ng ue.

Mahu'inga e Takimamata ke tokanga'i mavahe

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: Fakatonutonu p 'oku na kehekehe p . Ko e 'Ofisi ia 'o e *Authority* 'a ko na'e me'a ki ai. Ko e Takimamatá eni ia ko h . 'A ia ko e me'a p na'e fokotu'u 'e he Lao pea mei Fale ni 'o 'ai 'a e 'Ofisi ko iá ke mavahe ki ai. Ka 'oku ou poupou atu 'oku mahu'inga p ke tau tokanga'i na'e 'ikai ke peh ia ko e 'ai ko e sino 'o e tokotaha ko ia 'i he *post*. 'Ikai, ko e me'a ko e na'e fakakaukau'í 'oku mahu'inga 'a e Takimamatá ke tokanga'i mavahe, he 'oku te'eki ai ke lava. Kapau te mou me'a p ki he ki'i fale ko ia na'e me'a ki ai 'a e ..

<008>

Taimi: 1150-1200

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: Hou'eiki N pele, ko e mahino pe ia ke tau lave'i atu ke mou me'a ki ai ko e anga 'a e t kunga mai 'a e fo'i fakakaukau. Ko 'etau fakakaukau ke teke'i 'aki ki 'olunga 'a e Takimamata pea ko e 'uhinga ia 'a e me'a ko ia 'oku fai 'aki 'a e fakamavahe'i. M l 'aupito 'e Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

Vili Hingano: Sea 'oku ou fakam l atu, fakam l ki he ngaahi faile 'atamai ko eni kuo tokoni mai ki he, ki he 'etau t langa ko eni 'i he keisi ko ení. Pea 'oku faka'ofu'ofa 'aupito kiate au e ngaahi me'a ko eni 'oku 'omai Sea, ka 'oku ou tui 'a ia ko e fehu'i 'oku fai 'e 13 mo e me'a ko eni 'oku me'a mai ki ai 'a e Minisit Le'ole'o ko eni 'i he Takimamata, kapau ko e fo'i mo'oni ia, fuoloa e Minisit 'a e Feitu'u na Sea 'i he Potung ue ko eni he ta'u kuo 'osi p . Kapau ko hono mahu'inga ia mo e tu'unga na'e totonu ke 'i ai 'a e Takimamatá, 'oku ou tui ko e Feitu'u na Sea kuo fuoloa ho'o me'a 'i he Sea Takimamata, he ko e Feitu'u na p 'oku ofiofi taha ki he Takimamata ...

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

Veivosa Taka: Ko e fakatonutonu Sea. Ko e me'a ia 'a e Pal mia 'oku 'ikai ko ha me'a ia 'a e Fakafofonga 12. Ko e fakatonutonu ia. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . 'Oku ou tui p 'oku 'osi mahino lelei ho'o poini Ha'apai 12.

Lord Tu'ilakepa: Sea, ki'i kole atu, m lie 'etau f t kuaki he Fale ni. Fakatonutonu 'e 13 h ko e me'a 'a e Pal mia. Ko e me'a p 'oku ongo'i ko he me'a mai 'a e Fika 13 ko e me'a 'a e

Pal mia, he 'oku ne me'a mai 'aki, me'a ia 'a e Pal mia. Tukuange e Pal mia kae tukuange e Fakafofonga ke si'i malanga.

Sea K miti Kakato: M 1 . Ha'apai 12, mahalo kuo 'osi mahino lelei p ki he Feitu'u na 'a e ...

Vili Hingano: M 1 'aupito Sea. 'Oku ou tali pe 'e au e tokoni ko eni 'oku fai mai 'e he 13. 'Oku 'ikai ko e fatongia ia 'a e motu'a ni ke fai hono fakahekeheka 'o e ngaahi fungavaká Sea. Ka ko e 'uhinga foki ko e 'omai e fakakaukau 'i he l atu e fakakaukau ko eni 'o fekau'aki pea mo e tefito'i mo'oni 'a e 'uhinga hono vahe'i ange 'a e Takimamata pea mei h , he ko hono 'uhingá na'a na fakataha p . Pea kapau ko e fakakaukau 'oku nau 'omai ko e 'uhinga ko e fu'u halanga pa'anga k lava ia 'o e fonua ni, ko e 'uhinga ia na'e 'oatu ai 'a e fakakaukau he motu'á ni Sea na'e 'osi tonu p ke ke me'a he Sea ko ia he ta'u kuo 'osi he ko e Feitu'u na p .

Veivosa Taka: Sea ki'i fakatonutonu atu.

Sea K miti Kakato: Sai, ka tau mavahe mu'a ka tau foki mai ki he me'a ...

Vili Hingano: Tau foki mai Sea ki he fo'i ...

Veivosa Taka: Fakatonutonu atu Sea 'a e l kooti 'a e Kalake.

Sea K miti Kakato: Fakahoko mai ho'o fakatonutonu ...

Veivosa Taka: Hang kiate au ko e me'a ia 'a e Kalake ... Ko 'eku fakatonutonu Sea, na'e 'osi lao eni ia he h mai 'a e Pule'anga fo'ou 'a e pikiua ko 'a e ongo *Ministry*.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Veivosa Taka: Pea fai ai 'a e fokotu'utu'u ke toki Pule'anga kae lava leva 'o toki liliu eni ki he fie ma'u ko ko kae lava 'o ma'u e fo'i k lava lahi ko 'o e Pule'anga.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Veivosa Taka: M 1 Sea ka 'oku hang 'oku tau h Sea mei he'etau ...

Sea K miti Kakato: 'Io ...

Veivosa Taka: ...

Sea K miti Kakato: Te tau to'o ki h pea to'o ki h . Ko e taimi ko na'e fai ai ange ko hono fe'aveaki holo na'e 'ikai ke palopalema. 'Oku kei fakafehu'ia 'e he motu'a ni ko e h 'a e palopalema hono 'omai e ngaahi me'a ko eni ki he Fale ni, na'e 'ikai p ke palopalema ia hono fe'aveaki holo he taimi ko . Pea ko eni 'e toe foki p mei h ki h . Pea, mou me'a mai p ke 'uh ke mahino lelei ki he kakai mo e fonua ko e h ko 'etau ng ue 'oku fai hení. Me'a mai e Vava'u 15.

Fehu'ia pe na'e 'i ai ha patiseti e Takimamata

S miu Vaipulu: M l Sea tapu mo e Feitu'u na 'e Sea kae 'uma' 'a e Hou'eiki K miti Kakato. 'Eiki Sea ko e, ko e taimi ko na'e fai ai 'a e fokotu'utu'u ko liliu, 'a na'e fai he 2010 'o faai mai ai, na'e mahino kuo pau ke 'omai 'a e ' Potung ue lahi ke fakasi'isi'i 'a e fakamolé. Pea ko e taimi ko na'e fai ai hono fakakaukau'i 'o e Potung ue ko ení, na'e fai leva 'a e fakataha 'a e 'Eiki Pal mia mo e ngaahi fonua tokoní, 'o 'unu leva ko 'a e Potung ue ko eni ki he fakataha mo e Leipa kae tokoni'i mai 'e Nu'usila 'o fakapa'anga 'a e Poate ko 'o e Authority ki he Takimamata. Pea ko e tu'unga ia ko 'oku 'i ai 'i he taimi ni ...

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: Sea ka u ki'i fakatonutonu mu'a 'a e me'a 'a e Fakafofonga.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e fakatonutonu.

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: 'Oku, 'oku 'ikai ke 'i ai ha tokoni ia 'a Nu'usila. Ko e tokoni ko ia 'oku kei ta'ofi ia 'o a'u ki he 'aho ni.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e Vava'u 15 ia ki he kamata'anga 'o e fo'i tokoni.

S miu Vaipulu: Sea ko e, ko e me'a ia ko na'e hoko ia, na'e totonu leva ke tokoni 'a Nu'usila, ko e me'a kehe hono ta'ofi ia mo e me'a ko ia. Ka ko e anga ia 'o e fokotu'utu'u, mahino 'aupito p e mahu'inga 'o e Potung ue, pea 'oku 'ikai ke tau sio tautolu pe ko hai 'e 'i ai. Ko e me'a ko 'oku ou fehu'i 'e au, ne 'i ai hano pa'anga 'i he *budget* na'e tali 'e he Fale ni 'a e liliu ko eni? Fakatau ki he Kupu 19 'o e Konisit tone p 'oku ng ue'aki p 'a e *contingency fund*, 'a 'i he Lao Pa'anga? Ko e me'a ia ke tau vakai ki ai 'i he Fale ni 'Eiki Sea ke tau ng ue...

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: Ki'i fakatonutonu atu ...

S miu Vaipulu: Fakatau ki he lao.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu mai, me'a mai e 'Eiki Minisit Le'ole'o he Takimamata.

Tali Pule'anga na'e 'i ai pa'anga Takimamatá he Patiseti

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: Ko e, 'oku 'i ai p hono pa'anga. Ko e pa'anga ko na'e, tapu, tapu p mo e Sea fakamolemole. Tapu mo e Sea pea tapu mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale, Hou'eiki pea mo e Hou'eiki Minisit kae 'uma' 'a e kau Fakafofonga 'o e Kakai. Ko e, 'oku, na'e 'i ai p hono pa'anga pea 'oku 'i ai p pa'anga 'oku fakalele 'aki. Ko e taimi ko na'e hiki mai ai mei he Potung ue Fefakatau'akí ki he, ki he Takimamatá, na'e 'osi 'asi pe ia he *budget* 'a e me'a ko ki he Takimamatá pea mo e me'a ko ki he Fefakatau'aki. Na'e hiki mai pea to'o mai p mo 'ene patiseti 'a'ana ia ko ia 'o nau ng ue'aki 'e kinautolu. Ka ko e me'a ko nau 'uhinga au ki ai hang p ko e me'a kuo mou 'osi mea'i ...

S miu Vaipulu: Sea 'oku malanga ia ka u hoko atu au kapau 'oku 'osi 'ene fakatonutonu.

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: 'Ikai ko u 'uhinga eni koe'uh ko , ko e me'a ko na'e 'ikai ke 'i ai ha pa'anga, me'a ko na'e 'ikai ke 'i ai ha pa'anga koe'uh na'e 'i ai e palopalema he MA60 pea tau a'u ai p ki he 'aho ni pea 'ikai ke 'i ai ha, 'ikai ke lava ke ma'u mai 'a e s niti ko mei Nu'usila. Pea ko e 'uhinga ia ko e me'a ia ko 'oku 'ikai ke 'i ai ha pa'anga ai. M 1 Sea.

Vili Hingano: 'UHINGA 'OKU OU MANATU'I LELEI SEA 'I HE PATISETI NA'E 'I AI FOKI 'A E POTUNG UE TAKIMAMATA MO E COMMERCE ... 'I HE KAMATA'ANGA KO E TA'U KUO 'OSI, HE KO E 'UHINGA 'A E, 'A E M LIE E FOUNGA KO ENI 'OKU FAI 'E VAVA'U. KO E 'UHINGA HE NAU 'ILO'I NA'E 'IKAI KE 'I AI HA PATISETI IA 'A E TAKIMAMATA 'I HA'APAI. PEA KO 'EKU FEHU'I ATU' PE KO E FIHA KO 'A E PATISETI KO ENI 'OKU NE ME'A MAI 'AKI KO E 'UHINGA HE 'OKU OU MANATU'I LELEI 'I HE TA'U KUO 'OSI NA'E 'IKAI KE 'I AI HA PATISETI 'A E TAKIMAMATA MAHALO, HE NA'E FAKATAHA'I, KEI FAKATAHA'I PE FOKI IA MO E COMMERCE.

Veivosa Taka: Ki'i fakatonutonu Sea. Ko e 'uhinga na'e 'ikai ke ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai ho'o fakatonutonu.

Veivosa Taka: Sea tapu p mo e Feitu'u na. Ko hono 'uhinga na'e 'ikai ke 'i ai ha patiseti 'a Ha'apai he na'e tamate'i e Takimamata 'i Ha'apai he Pule'anga ki mu'a. Pea na'e 'ikai kau ia hono fakatonutonu ko ke 'ai 'o vahe ki ai 'a e patiseti.

Sea K miti Kakato: Ko e toe fakatonutonu eni 'e taha.

Veivosa Taka: M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e fakatonutonu Vava'u 15.

Taukave ko e alea'i pa'anga e fonua kuo pau ke 'omai ki Fale Alea

S miu Vaipulu: 'Ikai ko 'eku hoko atu 'eku fakahoha'a 'a'aku ke foki mai mu'a Sea ki he'eku taimi 'a'aku he 'oku mole ia he ng ue ... Ko e me'a ia ko 'oku fai ki ai 'a e tokanga 'Eiki Sea koe'uh ko e anga e me'a mai 'a e 'Eiki Minisit 'oku ou faka'apa'apa ki ai, ka na'e fa'a 'asi mai he TV. Fie ma'u e 2 miliona ke 'ave ke ng ue'aki 'e he 'ofisi ko eni. Ko hai, ko e fehu'i, ko e fatongia 'o hai ke ne tukuange 'a e 2 miliona? 'Ikai ko e fatongia ia 'o e Fale ko eni 'o fakatatau ki he Konisit tone? Te'eki ke 'omai ha me'a peh ia ka 'oku 'omai e lao ko eni ke fakatonutonu? Ko e me'a ia 'Eiki Sea 'oku tonu ke tau tokanga ki ai ko e fatongia ia 'o e Fale ni. Ko e pa'anga 'a e fonua. Mahino 'e 'i ai p e 'uhinga ia, 'i he *contingency fund*, k , ko e tu'utu'uni 'a e Konisit tone 'Eiki Sea ko ha pa'anga ke tukuange 'i he fonua ni kuo pau ke 'omai ki he Fale ni.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea ki'i fakatonutonu p h fanga p he fakatapu.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: Na'e 'ikai ke tali ia 'e he Kapineta na'e toloi ia 'e he Kapineta 2 miliona koe'uh ke mau toe fai ha vakai ki ai, te'eki ke fai ha me'a. M 1 .

S miu Vaipulu: Ta ko Sea 'oku kei toloi ka tau toki hoko atu mu'a he 2:00 efiafi.

Sea K miti Kakato: M 1 . Tau liliu 'o **Fale Alea**.

(Pea na'e liliu 'o Fale Alea pea me'a hake ai p 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea: Hou'eiki, m 1 'aupito e feme'a'aki, ka tau tuku ai toki fakataha mai ki he 2:00 'a ho'at , m 1 .

(Pea na'e m 1 l heni kae toki hoko atu he 2:00 ho'at)

<009>

Taimi: 1400 – 1410

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea e Fale Alea.

'Eiki Sea: Hou'eiki, tau liliu ai p 'o K miti Kakato.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki, m 1 ho'omou laum lie. 'At p ke mou fakama'ama'a. Hoko atu p 'etau feme'a'aki 'i he Lao Fakaangaanga Fika 2. Kapau 'oku 'i ai ha taha 'oku to e 'i ai ha me'a 'oku to e fie me'a ki ai. 'Io k taki, faka'osi mai ai leva e Fakafofonga Vava'u 15.

Taukave kuo pau ke 'oange ha pa'anga 'a e Takimamata

S miu Vaipulu: M 1 'Eiki Sea. Ka u ki'i hoko atu ai p fakahoha'á 'Eiki Sea. Ko u tui 'Eiki Sea ki he me'a ko eni 'oku hokó. Kapau 'e 'omai 'a e fokotu'u ko eni koe'uhi 'oku lele eni ia 'i loto lolotonga 'o e ta'u fakapa'angá. Kapau 'e 'omai fakataha mo hano pa'anga ke tau, ke tali e fakataha 'a e Falé pea te u tui p au ke fakakaukaú. Ka ko 'ene tu'unga ko ko 'oku 'ikai ke 'i ai hano pa'anga, pea mo e ngaahi me'a ko 'oku h mai, he na'e mahino na'e 'osi a'u ki he Kapinetí 'a e fie ma'u e pa'angá. Pea ta'ofi mei ai, 'oku kei tu'u ai ko ení. 'Oku fie ma'u leva ia ko e tui ko ia 'a e motu'a ni, fakatatau ki he'etau Laó mo e Konisit toné, kuo pau ke 'omai mo hano pa'anga ke fai'aki e ng ue ko ení 'Eiki Sea. Fokotu'u ia 'Eiki Sea, kapau 'oku me'á pea holomui 'o tali ke toki 'ai mai he ta'u fakapa'anga hokó. M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Ko e potung ue foki ko ení na'e 'i ai p hono vouti 'o'ona ia 'i he, 'a ia kapau leva 'e mavahe, 'e 'alu p mo e voutí. F f leva kapau 'e 'oatu e mafaí ia pea fokotu'u ha potung ue ia ta'e'iai hano vouti, 'e f f leva ai. Ko e me'a fo'ou p ia na'e te'eki ai p ke 'i ai ha me'a peh ki mu'a. Ka kuo 'oatu foki e mafaí. Me'a mai 'e Tokoni Pal mia. K taki, 'a e Fakafofonga N pele Tongatapú.

Lord Tu'ivakan : 'E Sea e K miti Kakató kae 'uma' e Hou'eiki K miti Kakató. Sea 'oku, ko u tui 'i he taimi na'e 'omai ai ki he Potung ue Lalahí, 'oku hang p ko ho'o me'á, na'e 'i ai p foki hono vouti. Ka ko e 'ave ko eni ki he fokotu'u fo'ou, 'oku pau ke fokotu'u mai e vouti ia 'a

e Minisit ha'ana e Potung ue. 'A ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha pa'anga peh ia 'i he me'a ko ení. Pea na'e, hang p ko ia ko e me'a 'a e Fakafofonga Fika 15 'o Vava'ú, na'e 'i ai e kole mei he potung ue ko ení 'a e 2 miliona koe'uhi ke fai'aki e ng ue. 'Ikai ke mahino p ko e ng ue, 'a ia p ko e anga e fokotu'utu'u ko ení. 'A ia 'oku, ko u sio ki ai mahalo na'a 'oku fakapotopot o ange p ke tuku koe'uhi ke tau sio ki he'etau patisetí mo e, ka 'oku 'ikai ke 'i heni e Minisit Pa'angá ke fai ha 'eke ki ai he ko ia 'oku tonu ke ne 'omai tonu 'a e me'a ko eni 'oku hokó. He koe'uhi na'e faingofua p hono to'o mei he potung ue 'a e leipá, he na'e 'ave p vouti ia ko iá he na'e 'ikai ke to e 'i ai ha fie ma'u ha Minisit ia he ko e 'ave p ia 'o fakalahi p ki he potung ue 'a e *Infrastructure*, he na'e 'osi 'i ai p hono Minisit . Ka ko e fokotu'u ko ení 'oku pau ke 'i ai hono pa'anga 'o'ona ki he Minisit ha'ana e potung ue ko ení, ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha pa'anga peh ia 'i he patisetí. M l .

Sea K miti Kakato: Me'a mai e Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: Tapu mo e Sea, tapu mo e Hou'eiki M mipa e Fale, K miti Kakató. Ko e, hang ko ia 'oku ke mea'i Sea na'e 'i ai p 'a e s niti na'e 'i ai p fokotu'utu'u ke kehe p 'a e Potung ue *Tourism*. Hang ko ia na'a mou mea'í, na'e 'i ai e *provision* p ki he *CEO* makehe ma'a e potung ue ko ení. 'A ia 'oku 'i ai p pa'anga Sea ki he, ko e me'a ko eni fekau'aki mo e kole 'e tahá ia ko e me'a n molo p Pule'anga, 'oku 'i ai e potung ue 'oku kole mai, tali e ni'ihi, ta'etali e ni'ihi. 'I he fo'i keisi ko eni e 2 milioná hang na'e me'a ko ia e Minisit Pa'angá 'anenaí, na'e 'ikai ke tali e fo'i kole ko iá. Ka ko e me'a ko eni fekau'aki ko eni mo e ngaahi tu'unga ko eni ki he takimamatá, 'io na'e 'osi fokotu'u p hang ko ia ko ho'o mea'í Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e Fakafofonga N pele mei Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Sea tapu p pea mo e Feitu'u na. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' e Minisit kae 'uma' e Hou'eiki kotoa 'Eiki Sea. Kole p 'Eiki Sea ke u h fanga atu he fakatapu kuo 'osi hono aofaki 'e he Feitu'u na 'Eiki Sea. Ko e, hang p ko e me'a ko ia na'e 'ohake 'aneuhu, pea ko u peh p ke tau kole p ki he Pule'angá ke fakamolemole 'oku 'ikai ko ha, 'ikai ko ha fu'u me'a lahi eni ia ke to e fakamavaeua 'a e potung ue ko ení. He koe'uhi 'oku tau tui tautolu ia koe'uhi 'i he ng ue ko ia 'oku mou fie ma'ú hou'eiki Pule'anga koe'uhi ke malava 'o feia 'a e ngaahi fatongia 'a e hou'eiki pule'angá. 'A ia ko e ngaahi me'a ia 'oku tau mea'i lelei 'e he hou'eiki pea mo e kakai 'o e fonuá, ko e ngaahi. Hang ko e me'a na'a ku lave ki aí, ko e Takimamatá, Ngoué pea mo e Toutaí. Tau peh p 'oku totonu p ke to e fakakau mo e *handicraft* he 'oku kau ia 'i he pa'anga lahi 'aupito 'Eiki Sea. 'A ia ko e *handicraft* 'oku fakakakato ai mo e ngaahi ng ue ko ia 'a e kakai fefiné.

Taukave ke fakasi'isi'i e fakamole

Ko e taha e fehu'i 'oku ou 'omai p ki he Fale ni 'o hang ko e tu'unga ko ia 'oku 'omai ko 'a e Toutaí mo e Ngoué. Ko e ongo potung ue lalahi eni ka 'oku na nofo p he Minisit p taha. Ka 'oku ou lave'i ...

Taimi: 1410-1420

Lord Tu'ilakepa: ... na'e 'osi tali he Falé ni ke 'ai mo e ongo *CEO* 'e ua 'a ia ko e *CEO* e Ng ué pea mo e Toutaí. Pea 'oku m lavalava p 'a e fatongia 'a e ongo *CEO* ko ení 'o fakahoko pea l pooti mai ki he Minisit p 'e taha. Pea kuo 'osi vahevahe e kau ng ué ia ki ai 'Eiki Sea. Pea 'oku 'i ai honau ngaahi fatongia 'o e kau ng ué 'oku nau 'osi mea'i lelei p 'i he Toutaí mo e Ng ué pea ki he, nau tali ui ki he *CEO* 'e ua ko ení pea 'oku pau leva ke nau foki mai ki he 'Eiki Minisit . Hang p ko e me'a na'a ke, ko e h e palopalema 'oku toe 'ai ai ke to'o 'a e Potung ue ko ení kuo, fakamolemole p koe'uhí p na'a koe'uhí kuo t mai koe'uhí ko e me'a ko ení na'e fai ki ai 'a e faka'amu mo e fokotu'utu'u 'a e Pule'angá. 'Oku mau pou pou p mautolu ki ai ka ko ení kuo 'ikai ke tau a'u ki he tu'unga peh . Ka ko 'emau sio p ki ha tu'unga 'e fakapotopoto ange ke'uhí ke fakasi'isi'i 'a e fakamolé 'Eiki Sea. Pea ko e 'uhinga e me'a 'oku mau pou pou atu p ki he tafa'aki e Pule'angá ke mou fakamolemole p Tokoni Pal mia na'a 'oku sai p ke mou fakafou p he founa ko ení 'oku tau ng ue'akí ki heni ki he Falé ni pea mei he Falé ni pea tau f taliui'aki peh p anga ko 'etau ng ué.

Ko hono mo'oní 'e Hou'eiki ko e faka'amu ia 'a e Pule'angá koe'uhí ko e fokotu'utu'u na'e faí ma'á e me'a ko ení kuo tau s tu'a mei aí. Pea 'oku 'ikai ke tau fie, te u toe fie lave au ki ai 'Eiki Sea ka ko e founa p te tau faí ko e kole p ki he Pule'angá ke nau fakamolemole ke tau tu'uma'u p he tu'unga 'oku 'i ai he taimi ni fakafoki p ki he 'Eiki Minisit ko ení Ngaahi Ng ue Lalahi 'a e Ngaahi Ng ue Iikí 'a 'oku 'i ai 'a e Leipá. Pea ko 'eku vakai 'oku mafatukituki 'aupito 'aupito 'a e fatongia ko ení, ka koe'uhí ko e Konisit toné foki 'i he anga e tu'u 'a e Konisit toné mo e liliu fo'ou na'a tau fai he fonuá ni ko e Minisit p 'e 12. 'Oku te'eki ke liliu e kupu'i Konisit tone ko iá ke fakalahi p fakasi'isi'i ka ko e 'i he Pule'angá p hono f liuliuaki 'a e ngaahi tu'unga ko 'o e ngaahi potung ué. Ka ko 'emau 'ai atu p ko e 'uhingá ke tokoni ki he, ki hotau Fale 'Eiki ni. He ko 'eku vakai 'aku ki he me'a fakatakimamatá ia 'oku 'ikai foki ke m hino he taimi ni e tu'unga 'oku tau hu'u ki aí he 'oku pau p ke m hino ke 'i ai ha kakai ke nau folau mai ki hotau fonuá ni. Kuo pau p ke tau t naki ha ngaahi me'a fakaen tula ke talitali e ni'ihi ko ení.

Hang ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki Minisit p ko e Tokoni Pal miá fie ma'u ke 'i ai ha ngaahi fale toe lelei ange koe'uhí ko e konga e Takimamatá. Pea 'oku 'osi a'u p ia 'o fakapapau'i mo m hino mai 'oku u sia pea mo e ' h tele fakat utaha pea kau ai mo 'etau h telé he tu'unga 'oku 'i aí kuo tukuange koe'uhí 'oku kau, 'oku ki'i t lalo 'a e Takimamatá 'Eiki Sea. Pea hang ko e me'a ko ení 'oku 'omai he 'aho ni he Pule'angá 'oku mau fokotu'u atu p e anga e fakapotopoto taha ke fakahaofi ha silini he'etau ng ué. Ko 'emau tokoni atu p ki he tu'uma'u p 'i he tu'unga 'oku 'i aí. Pea kapau 'oku peh p he Pule'angá ke hoko atu p 'i he'enu toe tui ta'etoeveiveiua ko hai leva 'a e Minisit 'e 'ohake ki aí. He 'oku mou 'osi mea'i p kuo 'ikai ke 'i ai ha Minisit he taimi ni . 'A ia kuo pau ke toe t naki mai ha Minisit mei tu'a 'o hang ko e tala fatongia na'e 'osi fakahoko he 'e Pal mia 'o e 'aho ni 'ikai ke toe fie ma'u 'osi fe'unga p ni'ihi ia 'i lotó. Pea kapau 'oku fe'unga p ni'ihi 'i loto ni h e me'a 'oku 'ikai ke fakafoki p 'a e Minisit ko ení.

Fokotu'u tuku p Takimamata ke malumalu he Potung ue Polisi

Pea kapau ko e 'uhinga ia ke fokotu'u 'e 'i ai ha Minisit 'e 'omai mei tu'a kiate au 'oku ou ki'i ongo'i au ia 'oku mama'o 'a e me'a ko ení na'e fokotu'utu'u he kamata'angá pea mo e taumu'a ng ue na'e fokotu'u he 'e 'Eiki Pal miá 'o kai p toe fie ma'u ke toe, mo ha taha mei tu'a. Koe'uhí 'oku, ka ku 'oku ki'i memea kapau na ko e pa'angá 'o kapau ko e Minisit Mo'ui. Potung ue ko ení 'oku lava lelei p ia he Minisit ko eni e Ngaahi Ng ue Lalahí ko e tangata mohu mo'oni e Minisit 'o e Ngaahi Ng ue Iikí. Ko e, 'oku mou 'osi mea'i p na'e 'i he 'Atitá kuo hoko eni ko e tangata sino kakato 'i he Pule'angá pea to e Minisit Polisi toe 'ange ki ai mo e Ngaahi Ng ue Iikí. Pea 'oku fe'unga p ia he 'oku kei talavou tapu mo ia. Fe'unga 'aupito 'aupito ke ne hoko atu e ngaahi ng ue pea 'oange ki ai mo e Takimamatá he na'e 'i ai p 'a e Takimamatá ia. Pea kapau 'e malimali 'a e Minisit ko ení tapu ange mo iá kuo 'osi takimamata p ia ki he kakaí. Pea kapau 'e, ma'u 'i tahi 'i he ko 'o fakahekaheka ko kau *Papua New Guinea* t mani, matamatalelei mo'oni ko 'ete sio he Minisit ko ení h 'a hono ...

'Eiki Minisit Le'ole'o Takimamata: Sea ko u ki'i ta'ofi atu p ngali *personal* 'a e me'a 'oku to'o hake 'a e 'Eiki N pelé.

Lord Tu'ilakepa: 'Io 'ikai ha'aku lau kovi ka ko 'eku vikia 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e Minisit ko ení kuo 'osi fe'unga p ki he Takimamatá. 'Ikai ke 'i ai ha'aku *personal* ki he tokotaha ko ení. Ka kiate au 'oku ou pou pou p au 'e Hou'eiki ke 'oange ki he tokotaha ko ení ke ne fakahoko e fatongiá pea tau pou pou ki ai. Pea kapau 'oku fie ma'u ke 'i ai, fokotu'u ha *CEO* 'oku 'i ai ha *CEO* fo'ou ko ha *CEO* fo'ou p 'oku kei ng ue'aki p 'a e *CEO* 'a e ...

Taukave ke fakamanava'i Potung ue Takimamata

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea fakatonotonu. Tapu mo e Sea pea tapu mo e Fale 'Eiki ni. Ki'i fakatonotonu atu 'oku 'ikai ko e 'ai ia ke fili ha Minisit pe ko ha, fatongia ia 'a e 'Eiki Pal mia ke ne toki fili ha sino ki he potung ue ko iá. Sea ko e, na'e 'osi loto lelei 'a e Fale ni ke fakam n va'i 'a e fakamavahe ko eni ke mavaeua 'a e Potung ue Toutai mo e Ng ue. Hang p ko e f me'a'aki ko eni kuo 'ohake he 'e Fale ni. Ko e ngaahi halanga mo'ui eni ki he fonuá pea 'oku feinga leva 'a e Pule'angá ke, 'ikai ke, tau talanoa p ki ai ka tau fakam n va'i pea tau fakaivia pea faka-pa'anga ko e 'uhingá kae lava e ongo fo'i, ongo fo'i ma'u'anga ivi 'e tolu ko eni 'a e ng ue, toutai mo e takimamata ke tokoni ki he langa fakalalakaka ko hotau fonuá Sea.

Kuo lava eni e Toutai 'oku kei ng ue 'a e 'Eiki Minisit ki hono fakakakato 'a e kau ng ue mo e *CEO*. Ko e fokotu'u mai ko ení ke fakalelei'i mo fakatonotonu e laó ko e 'uhingá ko e Potung ue Takimamatá. Ko e 'uhingá ke fakaivia 'a e Potung ue ko ení ke lava 'o fai hono tu'uaki atu 'a Tonga ni mo tohoaki'i mai ha kakai folau 'eve'eva tokolahi ke nau me'a mai 'o 'eva mai ki hotau fonua ni. Pea ' nasi mei ai 'a e tokotaha kotoa p mei he kau ng ue ko e kau ng ue fakamea'a ko e kau faka'uli pasi. Ko e 'uhinga ia e kole ko 'oku faí Sea pea 'oku ou tui 'oku teuteu e Pule'angá ko e 'uhingá ko e patiseti ko eni 'o e ta'u fakapa'anga hokó ke fakam n va'i mo faka-pa'anga e Potung ue ko ení pea mo e pou pou mai ko 'a Nu'usila 'i he pa'anga ko eni 'o fakafou mai 'i he Poate ko 'o e Takimamatá. Pea 'oku tau 'amanaki ki ha ola 'e fakalalakaka ange 'i he ta'u fo'ou. Ko ia Sea ko u kole atu ke mou loto lelei p mu'a Hou'eiki ka mou tali 'a e ngaahi fokotu'utu'u ng ue 'a e Pule'angá kuo 'omaí kae lava ke ng holo e folau hotau vaká. M l .

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Lord Tu'ilakepa: 'Oku ou fakam l atu au ki he Minisit 'o e Pa'anga H Maí. Me'a ko 'oku ke me'a mai 'aki 'oku mo'oni pea 'oku tokoni. 'Oku fie ma'u ka ko e anga foki 'i he tu'u 'a e laó he taimi ni pea mo e teuteu hono fakam n va'i 'oku 'i ai e ngaahi kupu heni 'e liliu. Koe'uhí 'o hang ko e me'a na'e fai ki ai 'a e ki'i fakaf kiki 'aneuhu ke fakafoki 'a e mafai ko ení 'o fai p 'e he Hou'eiki Kapinetí. 'Oku mau faka'amu p ke'uhi ke tau fou mai p he Fale Aleá fou mai p ' 'a e me'a ko 'oku malava tatau ki he Konisit toné pea mo e laó ke fou mai p he Fale Aleá. Kapau leva 'e to'o 'a e ngaahi mafai ko ení mei he Fale Aleá ko e h leva hono 'aonga si'i kau Fakafofonga e Kakaí pea mo e t pile ko ení 'Eiki Sea. H leva e 'aonga 'a e tali ui ki tu'a koe'uhí, mou me'a ange ki heni ko hono 'omai p ki he Fale ni 'o fai e f me'a'akí ki ai pea tau tui 'oku lelei ia pea tau poupu koe'uhí ke hoko atu e Pule'angá tokoni ki he Pule'angá.

Pea kapau leva 'oku 'i ai ha me'a 'oku tau vakai'i he Hou'eiki 'oku sai ange p ke tuku heni ka 'oku tau tui ke tuku p h . Ko hono fakam lohi'i ko Potung ue Takimamata hang ko e tu'u 'a e Toutai Minisit p 'e taha ko e ongo CEO 'oku mahu'inga taha. Ko naua ko e sino kakato ia 'oku tali ui kakato 'a e tangata mo e fefine kotoa p ng ue 'i he potung ue ko iá. Ko kitautolu foki ia ko e fili pea 'oku 'i ai p taimi 'e ni'ihí ko e a'u ki he taimi ko eni e 'osi e to'u fili ko eni h mai e ni'ihí ko . 'E te tau toe f lihi ki he fie ma'u ko tatau 'a ia 'oku fie ma'u 'e he Pule'anga 'o e 'aho ko ia pea 'e f liuliuaki p . Ka mou mea'i p Hou'eiki 'oku 'i ai e ngaahi fanga ki'i fakamolé hang p ko e ngaahi me'a ko 'oku ta'e'aman kiná talatalanoa p 'ohovale p kuo peh mai leva e tafa'aki 'e taha 'oku ke mea'i 'oku 'i ai e ki'i patiseti ...

<002>

Taimi: 1420-1430

Lord Tu'ilakepa: Ko e taimi ia 'oku ongo taha fakalukufua ki he fonuá. Ko e talanoa ka te tau faka'osi p ki he pa'angá. Ka ko 'etau sio ki he tokoni kia moutolu ke fakasi'isi'i 'etau fakamolé ki he, he kuo pau ke fakakakato 'a e 'u me'a kotoa, a'u ki he me'alele, a'u ki he ngaahi fetu'utaki, lahi 'aupito 'aupito hono ngaahi, ka 'i he na'e tuku ai he Leipá 'oku malavalava p nautolu 'o fakahoko e 'u fatongia ko iá. He kuo u vakai hifo mahalo ko e fakak toá ko e 6 miliona na'e vahe'i ki he Potung ue ko iá. 'I he 'esitimetí ko na'e 'osi vahe'i ki he Leipa pea mo e Takimamata. Ka ko hono ki'i vahe'i ko ení, 'a ia 'oku mahino 'e 'alu 'a e Takimamatá mahalo pea mo e 4 miliona 'ap kae nofo 'a e tafa'aki ko pea mo e 2, ka 'e fie ma'u ke toe t naki atu. Toe t naki atu. Ka ki he Minisit te ne lava p 'o leva'i lelei, ko e anga p ia 'emau fie tokoni atu ki he tafa'aki 'a e Pule'angá. M 1 'Eiki Sea e ma'u faingam lié.

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai e Fakafofonga N pele mei Ha'apai.

Poupu ke fakafaingofuai'i fakafounga ng ue 'a e Pule'anga

Lord Tu'iha'angana: Ko ia na'a ku 'uluaki faka'ilonga atu Sea. Tapu ki he Feitu'u na Sea pea tapu ki he Hou'eiki e K miti Kakató. M l 'aupito e ma'u e ki'i faingam lie. Ki'i fakahoha'a nounou atu p , he tui 'a e motu'a ni Sea ki he fekau'aki mo e feme'a'aki 'o e Lao Fakaangaanga ko ení. 'E Sea kuo u tu'u p au ke 'oatu e poini 'a e motu'a ni, kuo u tui p , hang p na'a ke me'a 'aki 'anenaí, ko e h ha palopalema hono fakah , 'a eni ko eni ko hono fakah mai e lao ko ení, he ko e 'uhingá pau p ke h mai ki heni. Pea ko e fehu'i p taha Sea 'oku ou tui, ko e h e palopalema e 'omai ko 'a e fo'i lao ko ení, he 'oku ou tui ko e poini kuo 'osi 'omai pea hang ko 'eku lavé, ko e vakai p eni ia 'a e motu'a ni he, ko e feinga ke fakafaingofua ange 'a e ng ué Sea. He 'oku ou tui p 'oku tau feinga p ke tau tui atu e s ko 'o e Kapinetí he. He ko e motu'a ni na'e, he 'oku ou tui ko e me'a mahu'inga ia 'a e feinga'i ke faingofua e Fakafofongá, neongo 'a e feme'a'aki fekau'aki mo e ngaahi laó, 'a e ngaahi makatu'unga taki e fonua ko eni. Ka 'oku ou tui 'oku hang ko eni 'oku ou tui 'oku 'ikai ha fu'u me'a ke uesia ai. Ka 'oku ou fakahoha'asi au, 'oku ou pou pou ke fakafaingofua ange ha faingam lie ke ng ue 'a e *Executive* p ko e Pule'angá. Sea ko e Pule'anga eni na'e loto tokolahi taha e Fale ni ke nau fakalele e fonuá ni.

Lord Fusitu'a: Sea ka u ki'i tokoni p ki he 'Eiki N pele.

Lord Tu'iha'angana: 'Oleva, ke fakamahino atu ha me'a.

Lord Fusitu'a: Pe'i 'ai e fakatonutonu kapau he 'ikai te ke tali.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Fakatonutonu.

Kei tali ui Kapineti ki he Fale Alea

Lord Fusitu'a: Ko e 'u, ko e ki'i fakafaikehekehe'i p ke tokoni ki he 'Eiki N pelé 'a e fakafaingofua'i 'a e founa ng ué, pea mo e alasi e mafai e Falé. Ko e Kupu 51 e Konisit tone 'oku anga peh ni e fakaleá, "Kuo pau ke 'i he Kapinetí 'a e mafai pule 'o e fonuá, 'a ia kuo pau ke nau ma'u 'a e ngafa 'o e feng ue'aki fakataha mo e tali ui ki he Fale Aleá 'a e ngaahi fatongia pule 'o e Pule'angá. Ko e tali ui ko iá, 'oku kau ai 'a e 'omi p tali p ta'etali he Fale ni 'a e fokotu'u 'a e Potung ue fo'ou. Ko e 'uhinga ia e fakatonutonu. M l .

Lord Tu'iha'angana: Mahino 'aupito p ia na'e 'osi me'a l l a 'a e N pele ko ení fekau'aki mo e tu'u 'a e laó fekau'aki 'i he *separation of power*, ka ko 'eku tui fakapotopotó Sea kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u me'a ia 'e uesia heni, he ko 'ene fakah mai p ki he Fale Alea ko ení, pea 'oku anga maheni p ia, he ko e pule'anga kotoa p 'oku nau fakalele 'a e *Executive* 'oku nau ma'u p 'e nautolu e *majority* e Fale ko ení. Pea ko e h mai p ia 'a e lao kotoa p ia, ko e, ka ko 'eku 'uhingá 'a'aku Sea, 'oange ha faingam lie, kapau ko e h 'a e fokotu'utu'u ko 'a e pule'anga na'e tokolahí pea na'e loto ki ai, pea ko eni 'oku nau fakalele e fonuá, ko e h 'enau ngaahi fokotu'utu'u ng ué. Hang p ko eni 'oku nau 'omai, ko e feinga ke faingofua ange e ng ué. Ko e me'a ko ki he pa'angá, fakapa'anga mo e me'a, kuo pau ke h k toa mai p ia

Lord Tu'ilakepa: Sea, kole ange p ki he 'Eiki N pelé p 'e lava ange ke tokoni angé.

Lord Tu'iha'angana: Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa: Ko eni sai pe 'oku ne tali mai. Ko 'eku 'ai p ke ke me'a mai ang he Feitu'u na, he 'oku, kiate au he 'eku fanongo ko ki hono lau mai 'a e kongá ko 'e he N pele mei Niuá 'o fekau'aki pea mo e ivi mo e m lohi 'o e Fale Alea ni hono kei pukepuke 'a e ma'uma'uluta 'a e fatongia ko eni hono kei tuku p 'i Fale ni. Ko e, 'i he Konisit tone 'oku tohi'i ai, ke tali ui mai. Ko e tu'u ko eni kapau 'e toe unuhi, ko e hono unuhi atu eni, 'a e me'a ko eni 'oku 'uhinga ki ai 'a e Fakafofonga Niuá, 'e ai e ongo'i he Falé 'e ki'i holo hifo, koe'uhí honau fatongia ko fekau'aki pea mo e vahevahe ko eni 'o e Hou'eiki Minisit . Ka 'oku kole foki ko eni ke 'uhí ke 'oange kia nautolu, ke 'oua 'e toe fou mai 'i Fale Aleá ni, fai p 'e nautolu 'a e ngaahi vahevahe ko iá. Ka ko e talu mei 'anef mo 'ene fai mai hotau fonua ni pea 'oku, kia au 'oku 'ata ki tu'á pea mahino ki he kakaí, ko e h e 'uhinga e me'a 'oku vahevahe peh 'i ai e ngaahi potung ue 'o e ... Ka ko 'eku ki'i 'ai atu p ko e 'uhingá ke ke ki'i fakam 'opo'opo mai p he Feitu'u na.

Fokotu'u 'oange ki he *Executive* faingamalie ke fai énau ng ue

Lord Tu'ihanga: M l Sea, na'a ku 'osi lave p ki ai, ka 'oku ai ha ngaahi me'a fakang ué 'oku faingofua pea 'oku fakapotopoto p ia kae unu atu kae'oua te tau kei pipiki ai? 'Oku, ka 'oku fakapotopoto. Ko e me'a ia 'oku ou pou pou ki ai Sea. Tukuange 'a e, ki he Hou'eiki 'oku nau tataki e fonuá. Kapau ko 'enua fokotu'utu'ú eni pea fakafaingofua ange pea ko e ngaahi me'a ko fekau'aki ko eni, 'a ia 'oku tau fakafehu'ia 'oku tau peh ke fakasi'isi'i e fakamolé, tukuange kia nautolu ke nau fai e me'a ko iá. Kapau 'oku nau peh ke hiki e fakamolé ke tau toki, te tau sivi'i k toa p 'u me'a ko iá heni. Pea hang ko e me'a ko kapau ko e ngaahi pou tuliki eni 'a e langa faka'ikon mika 'a e fonuá ko e takimamatá pea mo e toutai pea hang ko e me'a ko eni 'a e Tokoni Pal miá 'oku, 'io kuo 'osi fakamavahe foki mo e toutai mo e ngoué. He 'ikai ke tau kei puke ai p ke peh ke tau fakasi'isi'i e fakamolé, ka 'oku loto 'a e Pule'anga ko eni 'a 'oku nau fakalele e Pule'angá he taimi ni ke hiki e fakamole ko iá pea ha'u ai ha ola 'oku sai, te tau kei peh atu ai p ke tuku e fakamolé, ko 'eku 'uhingá ia Sea.

Ka ikehe ka ko 'eku poiní, ke 'oange ha faingam lie' ki he *Executive*, ko e me'a ia ko 'oku nau fakafaingofua ki he 'enua ng ué hang ko e me'a ko eni, pea tau 'oange ke nau fai 'e nautolu e fokotu'utu'u ko iá pea nau fai mo e fakamoleki e pa'angá, sivi 'e tautolu heni. Ko e ha'u ko eni kuo hiki e fakamolé mo e me'a pea tau hiki 'o fuatautau ki he ola 'o e fokotu'utu'u ng ue 'a e Pule'angá. Pea ko ia, 'oku ou tui p ia 'e motu'a ni Sea, ko e 'uhingá hang ko 'eku lavé, tau feinga ke tau tui e s e kau me'a he Kapinetí. Ko e motu'a ni mo e fa'ahinga heni na'a nau 'osi 'i he ngaahi lakanga taki 'o e ngaahi potung ue ko e Fale Aleá ko e Kapinetí, pea ko e ngaahi taimi ko iá, ko e taimi 'oku te ta'utu ai he ngaahi me'a peh 'oku ai 'a e fa'ahinga me'a 'oku tau loto ke fakafaingofua'i e ng ue mo e me'a, pea 'oku ou tui ko e feinga tatau p 'a e Pule'anga ko eni. Ka ko 'eku poiní p 'aku ia ke tau 'oange 'a e faingam lie ki he Pule'anga na'a tau fili 'a e tokolahi taha 'o e Fale Aleá ke nau tataki e pule'angá. Pea nau toki fai 'a e, pea l pooti mai e ngaahi fakamole mo e me'a pea tau toki hanga 'o fehu'ia mo fai hono fakaanga'í 'i Fale Alea ni. M l Sea.

Me'a lelei ke fehu'ia ng ue Pule'anga

Lord Tu'ilakepa: Sai, sai p Sea, kole p ke, faka'ofa'ofa 'aupito e ...(kovi e ongo)... pea 'oku, ko e me'a lelei p 'Eiki Sea koe'uhí ke tau fehu'ia 'a e me'a lahi hang ko e me'a ko eni

‘oku me‘a ki ai ‘a e ‘Eiki N pele mei Ha‘apai. Ko e ‘uhinga foki na‘a tau, ‘aneafí, ko e ‘uhinga foki ‘etau ‘ai me‘a ni koe‘uhí ‘oku tau pou pou p ki he pule‘angá. ‘Aneafí, ko moutolu ne mou tui e s ko , ko moutolu na‘a mou, pea mau hiki nima. ‘Alu e me‘a ko ki he , ko eni kuo a‘u mai e pule‘anga ko ení, ‘osi ko ení tau to e hikinima. Ka ko e hikinima ko ení ‘oku mahino he ‘ikai ke tau to e hikinima he me‘a hoko maí. ‘Oku ,mahino p ki he Feitu‘u na ‘Eiki Sea e, ‘o fakatatau pea mo e laó. Ka ko e ‘ai p ke mahino ki he Feitu‘u na, ko e s na‘a mou tui ‘i he pule‘anga motu‘á, na‘a mau hikinima ke fakataha‘i e potung ué. Me‘a mai e Pule‘anga ko ení ‘omai e s ‘e taha ke fakamovete e ... pea ko e fo‘i fakamovete ko iá, ‘oku ‘ave e mafaí mei ai he‘ikai ke toe fakafoki mai ki Fale ni ‘o hang ko ia ‘oku tau fai he toutou hikinima ki aí ‘Eiki Sea. Kae tuku ange p ke tau vakai hang ko e me‘a ko na‘e me‘a ki ai ‘a e ‘Eiki N pelé, ‘a e me‘a fakapa‘angá, ke tau sio ki ai p ko e h e tu‘unga te tau a‘u ki aí pea kapau ‘e ai ha ola lelei tau pou pou koe me‘a ia ‘oku tau fiefia aí, ke ai ha ola lelei. He ‘oku tau faka‘amú ke fakalalaka ki ‘olunga. Ka ko kimautolu eni he ngoué ke ke mea‘i ‘e Fakafofonga, tokanga‘i p he Minisit ‘e taha, *CEO* ‘e 2, kau ng ué pea ‘oku mau h h holo he taimi ni, kuo laka ange p fakal koló pea kuo feinga, feinga ‘a e kakai ‘i heni pea ‘oku ‘ikai ke fa‘a lava hono fakamatala‘i, faingata‘a‘ia lahi ‘a e kakai e fonuá ni fekau‘aki pea mo e ngoué pea mo e toutaí. Ko e to e ‘ai eni e me‘a ko ení, ka ‘oku mau pou pou atu p ki he me‘a ko ena ‘oku ke me‘a ki aí ke tau hoko atu.

Lord Tu‘iha‘angana: Ko ia Sea. Ko ‘eku poiní p ia ‘a‘aku. Ko e, ko e h e me‘a, kapau ‘e faingofua ange ‘a e ng ue ‘a e *Executive* ki he ‘u me‘a ko iá pea tau ‘oange pea ko e ngaahi me‘a kotoa p ki he pa‘anga te nau fakamoleki ki he ngaahi fokotu‘utu‘u ko eni ‘oku nau faí, ko nautolu te nau tali ki aí, *responsible* ki he me‘a ko iá. Ka ‘oku fakamole, mai e ngaahi fakamatala ko eni ki he, ki ha pa‘anga te nau fakah mai ki ha toe me‘a pea tau toki fehu‘ia ai. Ka kapau, ke tau fakafaingofua‘i ‘enau fokotu‘utu‘u ‘oku faí ki he‘enau kaveinga ng ue ‘oku fakahoko ‘i he Pule‘anga ko ení. M 1 .

<003>

Taimi 1430-1440

Sea K miti Kakato: M 1 , me‘a mai ‘Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Fakalotofonua.

Kau Takimamata he poutuliki mahu‘inga e fonua

‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Tapu p pea mo e Feitu‘u na ‘Eiki Sea. Tapu atu ki he Pal mia kae ‘uma’ ‘a e Hou‘eiki M mipa ‘o e K miti Kakato. Sea ko e ki‘i fakahoha‘a nounou p ia Sea ke pou pou p ki he kole ko pea mo e faka‘amu ke hoko ko eni ‘a e Takimamata ko ha Potung ue. ‘I he ‘uhinga p Sea ...’oku mea‘i p ‘e he Hou‘eiki ia, kau ‘a e Takimamatá ia ‘i he pou tuliki ‘o e fonua. ‘I he‘ene peh Sea ‘oku mahu‘inga ia ke ‘i ai ha tokanga makehe, tokangaekina makehe ‘o e Takimamatá ‘Eiki Sea.

Pea ko e anga ko fakakaukau ‘a e motu‘a ni Sea ka taimi ko ‘e mavahe ai ‘a e Takimamata ‘e ‘i ai ‘a e ngaahi va‘a kehe ia ‘e kau atu ki ai. ‘I ai ‘a e va‘a ‘a e *culture* ‘oku ‘i he motu‘a ni, ‘aati, na‘a ‘oku nau fekaukau‘aki p Sea. Ko e fakakaukau‘i Sea kapau ‘oku hoko ‘a e Takimamatá ko ha poutuliki ‘o e fonuá Sea ‘oku totonu ke ‘oange ha tokanga makehe ki ai kae

‘oua ‘e to e malumalu holo he ngaahi Potung ue Sea, ‘oku hang ko e ‘ me’a ko eni ‘oku mea’i ‘e he Feitu’u na kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Sea.

Sea ‘oku ‘i ai ‘a e ki’i va’a ia ‘i he Potung ue ‘oku tokanga’i ‘e he motu’a ni ko e Va’a ki he To’utupu. Pea ‘oku ‘i he malumalu ia va’a ko ki he tala fakafonuá, *culture*. ‘Oku ‘i ai ‘a e faka’amu ‘e lava ke hoko ‘a e Va’a ki he To’utupu ko ha va’a makehe ia ‘o e Potung ue ‘i he ‘uhinga Sea ko e peseti ‘e 34% ‘o e tokolahi ‘o e fonua ni ko e to’utupu. ‘I he fakakaukau tatau p Sea ‘oku ‘i ai ‘a e faka’amu p pea mo e fakakaukau ko ki he Takimamatá Sea. ‘Oku ki’i fuofuolao mai ‘a e mo’ungalao ‘a e Takimamata ‘i he ngaahi Potung ue kehekehe, k ‘oku ‘i ai ‘a e tui ia pea mei he motu’a ni Sea ‘oku totonu ke ‘i ai hano tokanga makehe, tokangaekina mavahe ‘o e Takimamata Sea.

Lolotonga tali ui p Pule’anga ki he Fale Alea

Sea ‘oku mo’oni ‘a e me’a na’e me’a ki ai ‘a e ‘Eiki N pele ko Fakafofonga N pele ‘o Niua ‘a e tali uí Sea. Sea ‘oku lolotonga tali ui p ‘a e Pule’anga pea ‘e kei tali ui p ‘a e Pule’angá ki he ngaahi tapa kehekehe pea mo e ngaahi ‘ me’a kehekehe ‘oku fie ma’u ke tali ui ki ai ‘a e Sea. K ko e kolé Sea hang ko e me’a ko ‘a e ‘Eiki N ple ke fakafaingofua’i p ‘a e ng ue ke hoko atu Sea he ‘e fai p tali uí ia pea ‘oku lolotonga fai p tali uí Sea.

Pea ‘oku peh ‘a e anga ‘a e faka’amu Sea pea mo e poupuu atu p pea mo e kole p ki he Hou’eiki ke mou laum lie lelei p kae fakakakato atu’a e ki’i fatongia ko , he ‘oku hang ko e me’a ko na’e fai ki ai ‘a e fakahoha’a ‘oku fai p tali uí Sea. Ko e me’a ko ki he me’a ki he s niti ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha s niti ‘i he taimi ni Sea k ‘oku ‘i ai p s niti ia ‘e lava ‘o fakakakato ‘aki ‘a e fatongia ko eni Sea, ma’u p ‘e he Minisit Pa’angá ia ‘a e s niti ke fakakakato ‘aki ‘a e fatongia. Pea ‘oku tau tui Sea, lolotonga ni Sea ‘oku lolotonga fai ‘a e talanoa ko hono fatu ko patiseti ko ‘o e ngaahi Potung ue pea mo e ngaahi *vote* ko ‘a e ngaahi Potung ue ki he ta’u fakapa’anga ka hoko. ‘Oku ou tui p Sea ‘oku mahu’inga ke ‘i ai ha tokotaha ke ne tataki atu ‘a e tafa’aki ko eni ‘o teuteu atu ke ‘i ai ha ki’i s niti ke tokoni ki hono fakalele ‘aki ‘a e fu’u ng ue mahu’inga ‘aupito mo ‘ene tokoni foki ki he fonua Sea.

Sea ki’i fakahoha’a nounou p ia ‘oku ou fakam l atu ‘i he ma’u taimi, m l ‘aupito.

Sea K miti Kakato: M l me’a mai ‘a e Fakafofonga N pele mei Vava’u.

Tokanga ki hano uesia ‘a e fetu’utaki mo e ngaahi kautaha tokoni

Lord Tu’i’ fitu: M l Sea, ‘oku kamata fai ‘a e fakatonutonu ki he kupu Lao Fakatonutonu ko eni. K ‘oku ou lave’i ‘e au kuo mofele ‘a e feme’a’aki ia, ko ‘eku ki’i fehu’i p ‘a’aku. Makatu’unga ‘o ha me’a ‘oku fakah mai ki he Fale Alea ni pea ‘oku fa’u ai ha Lao ‘o ha fonua pea ‘oku makatu’unga mei ai ‘a e ngaahi mafai taki ‘o e ngaahi kupu mahu’inga ‘o e Pule’angá ‘oku ne pule’i ‘a e fonua. Nofo pe au ia ‘i he pa’angá, kapau kuo paasi ha lao ko e Lao Fakaangaanga ko e *budget*, kau ai mo ha tokoni mei muli ‘oku fakataha ko e fo’i pa’anga ‘esitimeti ia ‘o e fonua ki he ta’u ‘e taha. K ‘oku ‘i ai ha kole ‘a e ngaahi fonua mei muli ki hono fakah mai ‘a e patiseti ki hení ‘i he Lao Fakaangaangá ke tali ke *merge* ha ngaahi me’a, ‘e f f ‘a e fo’i lao ko eni, ke tau feng ue’aki mo hotau ngaahi kupu feng ue’aki mei muli hang ko

e *World Bank*, 'e lelei nai hotau ngaahi v he tauhi 'e meimei ko e me'a ia na'e fai 'a e t langa lahi ai 'i he *budget* kuo 'osi, lahi 'a e pa'anga 'i he fakakakato ta'u fakapa'anga, ko e mea'i mai 'e tu'apule'anga 'a e sai 'a e lele fa'unga ng ue 'a e fonua ni, 'e f f nai 'a e hanga nai 'a e ngaahi fonua peh mo 'enau kautaha lalahi 'a m mani 'i he ki'i kupu ko eni. Ko ia p Sea 'a e ki'i fehu'i ki he 'Eiki Minisit .

Sea K miti Kakato: M l , mahalo 'oku ...

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua: Te ke tali p ... h fanga 'i he Fakatapu, te ke tali p ?

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'Eiki Minisit Pa'anga.

Faka'amu Pule'anga to e lelei ange fakahoko fatongia ki he kakaí

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko ia ko e taumu'a p foki 'a e ki'i fo'i lao ko 'o hang ko e me'a 'a e Hou'eiki mei Ha'apai. Ko e faka'amu p foki ke to e sai ange 'a e fakahoko fatongia ki he kakaí 'o e fonua. Pea koe'uhí ke vave. Ko e fu'u m sini foki ko eni ko e fu'u m sini foki ko eni ko e fu'u m sini ko e Pule'anga, na'e 'ai ke oma 'ene lele kae 'oua 'e to e ha'iha'i pea ka 'ikai ke ngata aí ko 'etau faka'amu ko e tu'u ko eni 'oku mahino mo e lele atu ki he kaha'u. Ko 'etau tui ko ki he tu'unga m tu'a, 'ikai ke ngata p 'i he Pule'anga ko eni k ko e lele atu ki he kaha'u, tau faka'amu foki ke oma ange ng ue ko 'a e fu'u m sini ko 'a e Pule'anga ki he fie ma'u. Kae fiefia ko e me'a ia 'oku mau 'ai fai 'a e ng ue pea mo e Pangik 'a M mani mo e pangik ko 'a 'Esia, ko 'enau sio mai ko ... 'oku 'i ai 'a e me'a ko e *budget*, fokotu'u mai ki heni ko e taha ia 'i he ngaahi fie ma'u ke mau sio 'oku fie ma'u ke ue'i 'a e Pule'anga ke to e oma ange mo sai ange 'a e fakahoko fatongia.

Ko e palopalema lahi ia 'i he taimi ni koe'uhí ko e sio ki he ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi ng ue 'oku hang 'oku tuai, tau faka'amu ke lele oma to e tu'u 'a e ngaahi ng ue kae fou mai heni, pea 'oku ou tui au ko e tali p ki he fehu'i mahu'inga 'oku 'omai ko e to e taumu'a ko me'a ko eni to e sai ange ki he fonua pea 'oku ou tui 'e to e fiefia mo nau pou pou mai ki ai Sea. Koe'uhí 'e to e lava ange eni ke to e nofo p ha taha nofo ki he Potung ué. Pea 'ikai ngata ai moutolu m tu'a Minisit ko eni 'oku fakakaungat maki ka peh mai 'a e Pal mia 'alu ...'ai atu 'ikai ke te fu'u sai 'ete fai fatongia mo e me'a, f f ke ki'i fulihi ha'u 'a e tama ko na'e fika 8 'o haafe, p 'e ha'u, f p ha fa'ahinga tu'unga k ko e taumu'á ke ng ue fo'i timi ki he ng ue 'a e fonua.

'Oku ou tui ko e mahu'inga ia pea mo e faka'amu tau fakat t 'a kaha'u ki he 'Eiki Pal mia, koe'uhí foki mau ng ue mautolu 'o tali ui ... k peh mai 'oku h , fetongi, pau ke fetongi 'a e sino fetongi pea mo e me'a ng ue ko mo e sino ko 'oku lele. 'A ia ko e sio ki he kaha'ú 'oku ou tui ko e taumu'á 'e to e sai ange ki he fonua. K 'i he taimi tatau 'ikai ke maumau 'a e Lao ki he Pa'anga pea mo e lao ko eni ke fetongi. M l .

Taukave kei monuka pe Konisitutone he fokotu'u 'a e Pule'anga

Lord Fusitu'a: 'Eiki Minisit te ke tali 'a e ki'i tokoni. Mahalo ko e me'a ia 'oku 'uhinga ki ai 'a e 'Eiki Minisit , pea 'oku ou kole ke u foki ki he me'a ko ena 'oku hoha'a ki ai he ko e motu'a

ni ia 'oku 'ikai ke u fakahalaki 'e au ha totonu 'a e K pinetí ke nau fakahoko, fai 'enau fokotu'utu'u ng ue. Ko e lisi ko 'a e Potung ue 'oku fie ma'u 'e he K pineti ke nau fakahoko 'aki 'a e ng ue ko honau fatongiá ia, *that's their prerogative*, k 'oku 'i ai 'a e founa pea 'oku 'i ai mo e lao.

Ko e fakat t ki he me'a ko eni na'e me'a ki ai 'a e Minisit . Ko e kupu 51,kuo si'i 4 'o e Konisit tone,

“E ngofua ki he Pal mia ke vahe'i p to e vahe'i 'a e ngaahi Potung ue ki he pea 'i he vaha'a 'o e kau Minisit 'o e K pineti. 'A ia 'oku hang ko e Pule'anga kuohilí, ko e me'a p ia 'a e Pal mia ia te ne to e tufotufaki holo 'a e ' Potung ue 'i loto K pineti p , k ko e fokotu'u ko ha Potung ue fo'ou, t naki p to'o mei he lisi 'o e ' Potung ue 'a e Pule'angá.”

'Oku monuka ai 'a e kupu 51 ia 'oku 'ikai ke to e fai ha tali ui ia 'i he kaha'u, 'a ia ko e kupu si'i 2, ko e fokotu'u kapau 'oku nau fie ma'u ke fokotu'u 'a e Potung ue ko , fokotu'u ia kae to'o 'a e kupu si'i 2, 'a 'oku ne alasi 'a e tali ui ko ki he Fale 'Eiki. Ko e poiní ia 'Eiki Sea.

Taukave 'ikai ma'u 'e he Pal mia mafai ke liliu Potung ue

'Eiki Minisit Pa'anga: Ka u faka'osi atu 'e au Sea fakamolemole. Ko 'eku lave p 'a'aku ki hení, 'ikai ke monuka, sio ko e kupu 51, sio 'oku ne 'oange 'e ia ki he 'Eiki Pal mia lolotonga 'a e ta'u, ka 'oku 'ikai ke ne fulihi 'e ia ha taha, ko e palopalema eni 'a e fo'i fulihi ko eni 'a e Potung ué, kapau 'oku ou nofo au ha Potung ue 'e ua, pea peh 'e he Pal mia sai tau ki'i fulihi angé 'alu koe 'o tokanga'i 'a e Potung ue 'e taha, 'oange 'a e Konisit tone 51 te ne fai 'a e liliu, 'ikai ke ne 'oange ai 'a e liliu ko Potung ue, 'a ia ko 'ene tu'u peh leva 'oku palopalema leva 'a e taimi ni, 'ai leva polokalama leva kuo 'oange Konisit tone ki he Pal mia ke ne fai 'a e fokotu'utu'u 'a e kau Minisit , to e 'oange mo e faingam lie ke ne to e fulihi mo e ngaahi Potung ue ko ko 'i hono fokotu'utu'u ko 'i he taimi ko ia hono tokanga'i 'etau Hou'eiki Minisit , ko 'ene toki kakato ia 'a e fo'i palani ko eni Sea. Ko e tu'u 'i he taimi ní 'oku na ki'i fet 'aki, ka 'oku 'ikai monuka ai 'a e kupu 51 ia Sea.

Lord Fusitu'a: Ka u ki'i fakatonutonu atu p Sea. 'Oku 'ikai ko e tokoní ia ko e to'o 'aupito ia 'a e tali ui he 51 'Eiki Sea.

'Ikai ha tali ui 'e taha 'oku to'o mei he Fale Alea

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o: Sea ka u ki'i ... tapu pea mo e Feitu'u na, pea tapu pea mo e Pal mia, pea mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale ni. Ko 'eku faka'uhinga ko eni ki he me'a ko eni 'oku me'a ki ai 'a e 'Eiki N pele Niua, 'oku ne fakakaukau ko e liliu ko eni 'oku 'ikai ke lava ai ke tali ui mai 'a e Pule'angá ki heni, to'o 'a e mafai ko ke tali ui mai 'a e Pule'angá ki he Fale Alea. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha ... hang p ko e ' feme'a'aki 'oku 'ikai ke 'i ai ha tali ui 'e taha heni 'e to'o. Na'e Potung ue p 'e taha he kuo hili, 'a ia ko e Potung ue Fefakatau'akí na'e 'i ai p 'i loto 'a e Takimamata, pea 'ai p mo hono *budget*. Ko e fo'i ...

Taimi: 1440-1450

‘Eiki Minisit Takimamata Le’ole’o : ... Ko e kole mai ko ení ke ‘ai ‘o ua, te na kei tali ui l ua mai p , pea mo e h p e Patiseti ‘oku ‘i aí. ‘A ia ka ko e fo’i lelei ko ‘o ení, ‘oku faingofua ange e ng ue, kei ha’u p e tali uí ia. He ko e me’a p , ko e me’a mahu’inga e tali uí, pe na’e f f hono fakamoleki ‘a e fo’i pa’anga na’e mei fai he fo’i Potung ue ‘e taha, ka ‘oku tau peh eni ke ua, koe’uhí, hang ko e ngaahi feme’a’aki ko ia kuo ...

Lord Fusitu’a : Sea, ko e ki’i tokoni p ki he Minisit pe te ne tali.

‘Eiki Minisit Takimamata : Ki’i taimi hifo, kae

Faikehekehe liliu ki he kupu 51(1) mo e 51(4) Konisitutone

Lord Fusitu’a : ‘Ai he fakatonutonú. K taki Sea, ko e ‘uhinga ia ‘oku fakafaikehekehe’i ai ‘a e 51 (1), mo e 51 (4), ko e ‘uhinga ia ‘oku faka’at ai ‘i loto Kapineti ‘a hono toe tufotufaki holo e ‘ Potung ue, ke fakafaikehekehe’i ia, ko e fakafaingofua’i e founga ng ue. Ko e kupu (1), ko e mafai ia ‘a e Falé, mo e tali uí. Ko hono alasi e kupu (1), ko hono alasi ia e mafai e Falé. Ko hono faikehekehé ia, ‘Eiki Sea.

‘Eiki Minisit Takimamata Le’ole’o : Sea, ko e Lao ko eni ki he ngaahi Kautaha ‘a e Pule’angá, ‘oku fai p ‘a e feto’oakí. Ko e me’a p ia na’e ‘osi ‘ai p ia ‘i he Pule’anga ko eni kuo ‘osí. Ka toe t naki atu p ha kautaha ‘a e Pule’angá ‘o 2 pe 3, fai p ‘e he Kapineti, ‘ikai ke ‘i ai ha me’a ia ‘oku tokanga ki ai e ‘Eiki N pele Niuá, kei lava p . Ka ‘oku kei fai mai p ‘a e tali uí. Kei fai mai p e tali uí. Ko e konga ko ení, ko hono feinga’i p ke to’o ‘a e Takimamatá, he ‘oku mahu’inga, he anga ‘emau tui ‘a e Pule’anga e ‘aho ko ení, ‘oku mahu’inga ke tau sio lelei ki ai. ‘Ikai ko e ‘uhinga eni ia ke peh , kohai e tangata ‘oku ‘i aí, ‘ikai, ko e me’a mahu’ingá, ‘oku fie ma’u ia ke tokanga’i mavahe, ‘i he anga ‘emau tui fakapotopotó, koe’uhí ke ne lava ‘o fakaiuia ‘etau fononga ko ia ki he kaha’ú.

Taimi ko na’e ‘uluaki ‘iate au ‘i mu’a, tapu p pea mo e Hou’eiki ‘o e Falé. Taimi ko na’e ‘ai ko ke ‘uluaki fakamavahe’i aí. Ne u ‘alu atu p au ‘o mahino’i. Ko e taimi ko ‘oku toe ‘ai ai ke to’o aí, ko e ki’i ‘ofisi, hang p ko e me’a ko ‘oku mou me’a ki aí, ‘a na’e fai ki ai e feme’a’aki ‘anenaí, ko e ki’i falé p ena ‘oku tu’u mai p he ve’e Fakamaau’anga, h . Pea na’e ‘i ai p mo e ngaahi faingata’a kehe na’a ku lave ki ai ‘anenaí, pea fai ko ia ‘a e fakakaukau ko eni ke to’o mavahé, he na’a tau lava ‘o sio taha ki ai, ‘ai mo ha sino e taha, ke ne hanga ‘e ia ‘o tokanga’i fakalelei, pea mo hono feinga’i ke lava ‘o pupuhi e Takimamatá, ke a’u ki he kaha’ú, kuo toe sai ange mei he’etau tu’unga ko ‘i he taimi ni.

Ko e konga ki he tali uí, hang ko e me’a ko na’a ku lave ki aí, hala ‘at ke to’o e tali uí. Me’a mahu’inga p ke hoko mai ki he Fale ni, fakamafai’i e Patiseti, mo e h e taimi na’e fai e ng ue’aki e Patisetí. Toe fai mai mo e lipooti, pe na’e anga e ng ue fakaf f ‘i’aki e pa’anga, hala ‘at ke ki’i toe to’o ai ha ki’i me’a ia ‘e taha m t . Mou kei me’a p ki ai. Ka ‘ikai ke sai e ng ue, te mou me’a p ki ai, pea ka lelei te mou fiefia p ai. ‘Ikai ke ‘i ai ha me’a ‘e puli. Anga p ia e ki’i kole, ‘Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : M l . Toe ki'i fakama'ala'ala mai p , 'Eiki Minisit . Taimi ko na'e to'o ai, ko e h na'e 'ave ai 'o fakapipiki ki h , kae 'ikai ke to'o mai p 'o 'ai he fo'i me'a ko he taimi ni, fokotu'u ko eni he 'aho ni?

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o : M l 'aupito Sea. Mal 'aupito e fehu'i m 'olunga ko ia kuo ke hanga 'o 'omaif Koe'uhí foki 'i he 'aho ko iá, neongo 'oku ke mea'i p . Ko e fika ko ia 'o e Minisit 'oku 12 p , pea ko e faingata'a ia 'i he 'aho ko iá. Ko e tu'u ko he taimi ni, 'e tu'u mavahe e, pea 'oku 'i ai p e ngaahi me'a fakalao, mahalo 'oku ke mea'i p , ko e 'uhinga ia 'oku 'ikai ke fai mo 'omai ai 'a e Minisit ki ai. Pea ko e, kapau 'e fai ki hoku lotó, mahalo te u kole atu au ki he Feitu'u na ke ke me'a mai ki h . Ka koe'uhí 'oku 'i ai e ngaahi *process* fakalao te tau tali atu ki ai, he'etau fononga atu ko ení. Kaikehe 'oku fai e Patiseti, 'e vave mai e fai e Patiseti, ka tau feinga'i ke lava e fo'i fakakaukau ko ení, ke tu'u mavahe ia.

Sea K miti Kakato : Ko e 'uhinga p , 'Eiki Minisit , ko e Polisi pea mo e *Labour & Commerce* na'e 'i he Feitu'una p . 'A ia ko e h na'e 'ikai ke 'ave ai p 'a e Takimamata ia 'o fo'i *portfolio* 'e 2, ki he 'Eiki Minisit p 'e taha, koe'uhí ko e Konisit tone. Ka ko e 'aho ni eni kuo fokotu'u mai 'a e me'a kehe ia.

'Eiki Minisit Takimamata : Fakamolemole p , 'Eiki Sea, mahalo p te u tokoni, ka koe'uhingá p ko e fiká, manatu'i 'oku toko 12 p .

'Eiki Tokoni Pal mia : Ke u ki'i tokoni atu.

Sea K miti Kakato : 'Io, me'a mai, 'Eiki Tokoni Pal mia.

Fakamahino Pule'anga ke liliu Takimamata 'o hoko ko e Potung ue

'Eiki Tokoni Pal mia : Tapu mo e Seá, pea tapu mo e Hou'eiki e K mití. Sea, ko e me'a ia 'oku hoko p he Pule'anga kotoa p . Taimi ko eni tau fakakaukau ko e lelei tahá ke tau fokotu'u peh . Taimi hoko maí, tau peh ke ki'i fulihi. Talu 'etau lau mei 'anef , ko e Takimamatá 'oku mahu'inga, kae 'ikai ke fai ha me'a ki ai. Ka ko e faingam lie eni ke fai ha me'a ki aí, tuku atu ai ki Ho Falé ke fai ha me'a ki ai 'o liliu, 'o 'ohake leva 'a e *Tourism* ko e *Ministry*. 'Oku mafai lahi ange mo toe 'asi lahi ange ai, 'e lava leva 'o *resource* fakalelei, 'i he'ene hoko ko ko ha Potung ue, kae 'ikai ke hoko ko ha va'a. Pea kapau 'oku 'ikai ke ke tui tatau koe, Sea, 'oku ou kole fakamolemole atu, ka ko e fakakaukau p , ko e 'uhingá p , ke fakalelei'i mo tokanga'i ange.

Fakafehu'ia 'ave mafai fokotu'utu'u Potungae mei Fale Alea ki he Kapinetí

Lord Tu'ilakepa : Sea, ki'i fakamolemole p , Tokoni Pal mia, ke u ki'i tokoni p . Ko au ia, 'oku tau tui tautolu ia ke 'ai. 'Ai p 'a e Takimamatá. Ko ia, 'ai 'a e me'a ko 'oku fie ma'ú. Ko e me'a ko 'oku tau ki'i t kaki aí, tau tokanga p ki he mafai 'o e Falé ni, 'oua 'e 'ai ke to'o. Fo'i me'a 'oku 2. Ke fokotu'u e, pea ke 'ave 'a e mafai ki he Kapinetí, 'i he loto ki ai, 'i he l pooti p 'e he Minisit

S miu Vaipulu : Sea, ki'i tokoni atu p . Sea, 'ai atu p ki he 'Eiki N pele.

Sea K miti Kakato : M 1 . ‘Oku ou tui mahalo ko e tu’u ko ‘oku tau ‘i ai he taimí ni, ‘a eni ko na’e toki me’a mai ki ai ‘a e Fakafofonga Vava’ú, ‘oku ou tui ‘oku laum lie ‘a e tokotaha kotoa p heni ke to’o e Takimamata, ‘o fakamavahevahe’i pea mo e.. Ko e me’a ko mahalo ‘oku kei fakafehu’ia ‘e he Fale ni, ko e to’o e mafai ke fokotu’utu’u holo e ngaahi Potung ué mei Fale ni ‘o ‘ave p ki Kapineti. Ko e ‘uhinga p ki he Fakafofonga Vava’u 15.

S miu Vaipulu : Ko ia, ‘e Sea. ‘Oku ou kole p au, Sea. Ko e Lao kotoa p , Sea, ‘oku fa’ú, pea ‘i ai hono me’asivi, kae lava ‘o ng ue lelei. Ko ‘ene tu’u ko ení. Kapau ‘e ‘ave e mafai ia ko ki he ‘Eiki Pal miá, pea faka’apa’apa ‘aupito p au, pea ‘oku sai ‘aupito p e ‘Eiki Pal mia. ‘E ‘i ai e ‘aho, ‘e ‘i ai ha taha te ne ‘ai ‘e ia ha me’a ‘oku toe kehe ange. Ko e me’a ia ko ‘oku ‘uhinga ai hono fokotu’u mai e Laó, ke ‘i ai ma’u p hono me’asivi, koe’uhí kae lava ‘o m nava pea ng ue lelei. Ko ‘eku kole p ‘a’aku, Sea. Sai p e fakakaukau ia ‘a e Pule’angá. Ko e fo’i fokotu’u ko e Kupu, ke ‘ange ia ke tau’at ina e Pal miá. ‘E f f e kaha’ú ha Pal mia ia ‘oku kehe. ‘Eiki Sea, ta’epau ia. Totonu ke kei tuku p e me’asivi ia ko eni, Sea, ko e me’asivi ke ne kei malu’i ‘a e fonua ni ki he kaha’ú.

Sea K miti Kakato : Mal . Me’a mai, Ha’apai 13.

Veivosa Taka : Sea, te u hoko atu p au ‘i ha’aku ki’i miniti e 20?

Sea K miti Kakato : Me’a mai koe, ho’o totonu faka-Konisit toné ko e miniti e 20.

Veivosa Taka : Tapu pea mo e ‘Eiki Sea. Tapu p mo e Fale ‘eiki ni, kae ‘at ki he motu’a ni ke ‘oatu ‘ene fakakaukau pea mo e ngaahi fokotu’utu’u ‘a e Pule’anga ‘o e Kakaí. ‘Oku lave’i ‘e he motu’á ni ‘oku ‘i ai ‘a e mamafa ‘a e Kau Hou’eiki N pelé, ko e ‘uhingá ko e mole e mafai ‘o e Fale Aleá.

Lord Tu’ilakepa : Sea, fakatonutonu atu mu’a e Fakafofongá.

Sea K miti Kakato : Fakatonutonu. Me’a mai.

Lord Tu’ilakepa : Ko e Pule’anga eni ‘atautolu k toa . Ko e *definition* e kakai, ‘i he fo’i mea’i lelei p , k toa k toa e me’a mo’ui na’e ngaohi ‘e he ‘Otua, ‘Emeni.

Sea K miti Kakato : M 1 . Hoko atu.

Veivosa Taka : Sea, fakam l p au ia ki he tokouá, ‘i he’ene fakatonutonú. Ko e taumu’a ‘eku leá ‘a’aku ia, Fakafofonga, he Pule’anga e Kakaí, ‘a e kau M mipa na’e fili ‘e he Kakaí. Me’a p ‘oku fakatonutonu ia, mahalo na’e fili ia ‘e he toko 3 mei Vava’u.

Lord Tu’ilakepa : ‘Eiki Sea, fakatonutonu atu.

Sea K miti Kakato : Me’a mai he fakatonutonú, k taki.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku 'i ai e 'Eiki N pele he Hou'eiki ko . Ko e me'a ia 'oku ou 'ai atu ai ke fakatonutonu. Kotoa kotoa. Kapau na'a ko 'eku me'á, ka 'oku 'i ai e 'Eiki N pele h . Ke fakafuofua p 'etau feme'a'akí. M l 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o : Sea, ki'i kole atu p mu'a.

Sea K miti Kakato : 'Io, me'a mai 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Takimamata Le'ole'o : Tapu mo e Feitu'u na, tapu mo e Hou'eiki. 'Oku ou ki'i mahu'inga'ia 'aupito au he me'a 'oku tokanga ki ai e Fakafofonga Fika 15 'o Vava'ú. Ko e kongako

Lord Nuku : Fakatonutonu atu mu'a, Sea, e 'Eiki Minisit . Ko e fakatonutonu atú, ke 'oange mu'a e taimi e 13 ia, kae toki... Kuo 'osi ia.

Sea K miti Kakato : Ne me'a hifo e Fika 13 ia ki lalo, pea peh leva 'e he 'Eiki Minisit ia kuo lava. K taki, 'Eiki Minisit ki'i me'a hifo kae faka'osi mai leva e ...

<006>

Taimi: 1450-1500

Veivosa Taka: M l Sea. Pea 'oku ou tui 'e Sea, ko e fakakaukau ko eni kuo fakahoko 'e he Pule'angá te u peh ko e fakakaukau lelei mo fe'unga ia pea mo hono f liunga 'o taimi. Ko e liliú Sea, ko e me'a ia 'oku ou fiefia ai au. Ke liliu ha me'a kotoa p . Hang 'oku nau ilifiá ke fai 'a e liliú. Ko e kakaí na'a nau fili mai 'a e Pule'anga ko ení, pea ko e fakakaukau 'a e Pule'anga ko ení (tapu pea mo kinautolu), ke liliu ha founga ke vave 'a e s vesiki he kakaí mo 'enau fie ma'u. Sea, pea 'oku ou tui ko e taha ia 'a e fakakaukau 'oku ou lava ke 'omai. Kapau 'e a'u ki 'apongipongi kuo peh mai 'a e kakaí ko e me'a 'oku mau loto ki aí, pea ko e me'a ia ke liliu. 'Oku 'ikai ko e liliu p 'e taha pea tau tuku. Lilililiu ka tau ma'u 'a e leleí.

Pea 'oku ou tui'Eiki Sea ko e taha ia 'a e kongako 'oku ou 'oatu ke fakat t 'aki Sea. Kapau ko au ko e tangata ng ue au 'a ha pule ng ue. Pea ko a) ko e pule ng ue pea 'oku ne 'omai 'a e mafai ko ení ke u 'alu 'o ng ue. Pea u 'alu 'o fokotu'utu'u 'eku ngaué, pea u m keti'i 'a e ngaahi me'a 'oku ou loto ke u faí, pea u foki mai kia a). A) ko e fokotu'utu'u .. pea peh mai 'a ..a) 'ikai. Sea. mea'i p ia 'e he Feitu'u na 'oku 'i ai 'a e ngaahi pisinisi kehekehe 'oku 'i he Feitu'u na. Ke tukumai mu'a 'a e fatongia pea mo e mafai ko ení, ke lava 'o fai hano fakalele 'e he Hou'eiki Kapinetí hotau Pule'angá pea 'oku ou tui ko e ngaahi me'a ia te tau fiefia ai. Ko e me'a 'oku ou fehu'í Sea, ko e h nai ...

Ko e fehu'i 'a e motu'a ni koe h nai 'oku 'ikai loto lelei 'a e hou'eiki pea mo hoku ongo tokoua ko ení ki he fokotu'u lelei 'oku fai? Ko e 'uhingá..

S miu Vaipulu: Sea ko e fakatonutonu atu 'a e Fakafofonga.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Vava'u 15.

S miu Vaipulu: Sea, 'oku fu'u lahi 'ene ng ue'aki 'a e *personal* 'Eiki Sea, 'oku tapu he Tu'utu'uni Ng ue ho Falé ke fakahinohino'i mai 'a e Fakafofongá ki he me'a ko íá Sea m 1 .

Sea K miti Kakato: Fakafofonga k taki p , ko e mahino ki he motu'á ni, ko ho'o poiní ke tau tui ki he. 'Oku tau tui kotoa ki he liliu. Ka ko u kole atu p ke toe ki'i fakafoki mai ho'o malangá ki he kupu 2 ko eni 'o e fo'i Lao Fakaangaangá, ke tau.. koe'uhi ke fakama'opo'opo..

Taukave ko e ng ue p ma'a e kakai

Veivosa Taka: Ko e 'uhingá p Sea 'oku tau tui ki ai, ka 'oku kei kuku ia 'i he tafa'aki 'e taha. Ko 'enau peh ko e mafai. Ko e 'uhinga ia 'oku ou hanga 'e au ia 'o 'oatu ke mahino ko 'etau ng ué ma'a e kakai. 'Oku 'ikai ko e 'ai ia ke fakafaingam lie'i 'a e kakai pe ko ha ni'ihi. Ko e 'uhinga ia Sea ko 'eku poiní ia. Ko e konga ia 'oku ou faka'amu ke mea'i 'e he hou'eikí pea mo e Fale 'eiki ni, ko e ng ue ko ení ko e ng ue p ki he lelei 'a e kakai 'oku tau ng ue ki ai. Kapau 'oku 'i ai ha taha ia 'oku ne fakafihia'i, pea mahino ia 'oku 'ikai ke tali ui ia ki he kakai ko ia 'oku fai 'a e ng ue.

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i fakatonotonu ange 'a e Fakafofongá he'ene me'a ko ia 'oku ne 'ohake he Fale ni. Me'a ange ki he me'a 'oku hanga 'e he kau M mipá 'o mea'i he Fale ni. Ko e fo'i me'á 'oku ua. Ko e Potung ue Takimamatá ke 'ai ha sino mavahe 'aupito, mavahe ia pea mei he Potung ue Leipa. 'Oku tau tui pea 'oku kau 'a e Feitu'u na ia ki ai. Ko e mafaí ia 'oku mau kole atu fakamolemole ki he Feitu'u na ke ke me'a fakalelei ki ai. Talanoa'i 'a e mafaí kae 'oua 'e hanga 'e he Feitu'u na 'o tuhu mai ki he ni'ihi 'i he Fale ni. 'Oku langa leva 'a e fa'ahinga ' vahevahe 'e he Fakafofonga ko ení he Fale ni pea 'e tupu ai ha ngaahi me'a 'Eiki Sea. Na'e me'a ki ai 'a e Minisit Lao.

Veivosa Taka: Sea na kuo fe'unga 'a e fakatonutonú ka u hoko atu au.

Lord Tu'ilakepa: Ko e Seá 'oku ne fai 'a e fakam 'opo'opo 'o e malangá me'a ki he Tohi Tu'utu'uni.

Sea K miti Kakato: M 1 Fakafofonga N pele pea kuo 'osi mahino ho'o fakatonutonú.

Lord Tu'ilakepa: Ko e me'á p ia 'oku 2. 'Oua te ke tukuaki'i ha taha 'ia kitautolu.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Pal mia kole tokoni ki he Fakafofonga Ha'apai.

Taukave Pule'anga ke to e vave & lelei ange sevesi ki he kakai

'Eiki Pal mia: Hang kiate au kuo ngali kakato 'a e ngaahi 'uhinga kuo 'omai ki he Lao ko eni. 'Oku ou kole fakamolemole atu Hou'eiki, kuo toutou 'omai mei he tafa'aki ko 'a e tafa'aki fakalaó mo e mahu'inga ke muimui 'a e Fale ni ki he Lao. Pea 'oku 'oatu mei he tafa'aki ko 'a e ngaahi 'uhinga. Ka 'oku ou tu'u p au 'o toe pou pou p ki he Lao ko eni. Hou'eiki, mole ke mama'o ko ha feinga eni ke to'o ha mafai. Ko u tui koe poini hení ko e

feinga'i 'a e ng ue ke vave ange, pea lava ke 'alu 'a e s vesi ki he kakai. Kuo fuoloa 'a 'emau muimui'i mai 'a e founa ng ue 'a e Pule'anga....

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ki'i fakamolemole mu'a ke u fakatonutonu atu 'a e 'Eiki Pal mia..

'Eiki Pal mia: K taki mu'a 'o fakamolemole ange...

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu pea ke me'a maí pea kapau koha tokoni pea ke me'a ki lalo.

Lord Tu'ilakepa: Ko e fakatonutonu atú he 'oku 'ia mautolu 'a e fo'i Lao. 'Oku mau tui kimautolu ia ki he fokotu'u 'a e Takimamata. Ko e me'a ko eni fekau'aki mo e mafaí 'oku tu'utu'uni mai ki he fakamatala mahino ko ia ki mui. 'I he loto p 'a e Minisit 'oku 'ia nautolu p ., fekau'aki mo e Potung ue 'e to'o mei Fale Alea ni, 'o fai p ia...

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea ko e tu'o 10 eni hono 'ohake 'a e poini ko ení ka 'oku ou kole atu ke 'omai ha faingam lie.

Lord Tu'ilakepa: Ko e 'ai ke mahino ki he Feitu'u na 'oku 'i ai 'a e me'a 'oku mau fie talanoa atu ai 'o fekau'aki pea mo e ngaahi lelei he fonua ni. 'Oku 'ikai ko ha'amau hanga ia 'e mautolu 'o fakafaingat 'ia'i. Ka ko hono unu, unu, unu ha me'a, 'e vaivai leva 'a e Fale Alea.

Sea K miti Kakato: Hoko atu 'e me'a 'a e Pal mia.

'Eiki Pal mia: 'Omai ha faingam lie pea 'ai ke mau ki'i lea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe 'Eiki Pal mia.

Sea K miti Kakato: Ka 'i ai ha ki'i faingam lie pea mau ki'i lea.

Sea K miti Kakato: 'Io me'a mai koe ia 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Ko u kole fakamolemole ki he 'Eiki N pele. Hang kiate au 'oku taku 'o peh 'oku mau feinga k to'o 'a e mafaí 'o e Falé ni. Mole ke ma'ao. 'Oku mau kei faka'apa'apa'i. Ko e founa 'oku mau fokotu'u, ko e founa ng ue. 'I he anga ko ia 'etau fononga mai mei he kuohili a'u mai ki he ta'u kuo 'osi, mau fakatokanga'i 'oku ki'i tu'u e ng ue. Pea 'oku 'i ai p 'a e 'uhinga 'oku tu'u aí he 'oku 'i ai 'a e *process* ke tau ng ue'aki. Ko e *procurement*, 'oku mau tui kimautolu ia ki ai. Ko e fakakaukau 'a e Pule'anga ko ení, 'oku mau fie ma'u ke vavevave ange hono fai 'a e ng ue, pea 'oku 'ikai ko e 'uhinga ia ke peh ke mau ta'etali ui ai kiate kimoutolu. 'E tali ui mai p e Fale ni. Ko e pa'anga ko ia kuo vahe'i kuo pau ke *report* mai ki Falé ni. Ka ko e kolé 'oku fie ma'u 'e he Pule'anga ko ení ke toe ki'i to'oto'o ange 'etau ng ué mo 'ai ke vave ke a'u ke kakato 'a e s vesi.

Lord Fusitu'a: Ko e ki'i fehu'i p ki he Pal mia p te ne tali.

'Eiki Pal mia: Ko e Laó te u fakafofonga atu 'oku ke tonu p koe. 'Oku 'ikai ke u peh atu 'e au 'oku hala.

Lord Fusitu'a: 'Ikai, ko e ki'i fehu'i p 'Eiki Pal mia p te ke laum lie lelei ki ai. Ko e 'uluaki Vouti he Patiseti 'oku tau Vouti ai ko e 'Ofisi Palasi. Kapau 'e faka'at 'a e kupu si'i (2) ko ení 'e 'at ki he Pal mia pea mo e Kapineti 'o e 'aho ko iá, ke nau tamate'i ia 'e nautolu 'a e Potung ue ko ia 'a e 'Ofisi Palasi. 'Oku hang kiate au 'oku peh .

Fokotu'u ke p loti'i Lao Fakaangaanga fika 2/2016

'Eiki Pal mia: Sea 'oku ou fokotu'u atu 'e au ke tau fakanounou. 'Oku ou fokotu'u atu ke tau p loti. Fokotu'u atu ke tau p loti pea ko eni 'oku pou pou ki ai.

Sea K miti Kakato: Me'a mai 'a e 'Eiki N pele 'Eua.

Lord Nuku Tapu p pea mo e 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea te'eki ai ke 'osi 'eku malanga.

Lord Nuku: Na'a ke 'ai 'e koe ke p loti pea ko e 'uhinga ia 'o e fakahoha'á he na'e te'eki ke 'i ai ha faingam lie 'o e motu'a ni. M I .

Sea K miti Kakato: Tuku ke 'osi mai 'a e 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Ko e 'uhinga ia 'oku fokotu'u atu ai ke p loti he kuo t tu'olahi 'etau takamilo, takamilo 'i he poini tatau. Ko e poini ko ia 'oku 'omaí, 'osi mahino ia kia mautolu. 'Oku nau fie ma'u 'e nautolu ke tau 'alu 'i he founa totonu ko e Lao. Ko e Fale eni 'oku nau fa'u ai 'a e Laó, ko e Fale eni 'oku paasi ai 'a e Patiseti. 'Oku 'ikai ha me'a ia 'e puli. Mo'oni, ko e fokotu'u ko eni 'oku mau fai atú, kuo mau fakatokanga'i he'etau tuku'au mei he kuohilí, 'oku *stuck up* 'a e ng ue lahi 'o a'u ki he 'osi 'a e ta'u fakapa'angá mo e ta'u ko iá te'eki p ke kakato 'a e s vesi. Ko e fokotu'u atu Sea tukuange mai mu'a ki he Pule'anga ko ení, ke mau ki'i 'ahi'ahi..

Lord Tu'ilakepa: Sea, ko 'eku fakatonutonu ki he Pal mia.

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa: Ko e fakatonutonu atu 'a e Feitu'u na. 'Ai 'a e Laó kapau 'oku ke tui ki he Laó pea tau 'ai 'a e Lao. Kae 'oua 'e 'ai ke tali 'a e me'a ko iá, ka 'oku lolotonga laum lie 'a e Lao. Ko e Laó 'oku tautau ki he Konisit toné, pea kapau 'oku 'i ai ha fepaki 'a e Laó pea mo e Konisit toné, 'e tamate'i e Laó he 'oku m lohi 'a e Konisit tone. Tau 'ai 'a e me'a 'oku mahino. Kae 'oua 'e ai ha hang ...

Veivosa Taka: Sea fakatonutonu atu.

Sea K miti Kakato: 13 ko e fakatonutonu.

Veivosa Taka: Tapu mo e Sea. Ko e 'uhinga ia 'oku 'omi ai 'a e me'a ko ení ki Fale ní ko e Laó ke tau fakatonutonu pea mo fai 'a e liliu. Ko e h hano kovi 'a e fai 'o e liliu ko eni?

Lord Tu'ilakepa: Ka tau alea'i Eiki Sea he ko eni kuo 'oatu 'a e Laó pea 'oku tui 'a e 'Eiki Pal mia 'io 'oku mo'oni 'a e Laó, pea fai 'a e me'a 'a e Lao. Kae 'oua te tau hikinima'i 'o tali he 'oku hala ia mo e ng ue 'a e Fale Alea.

Sea K miti Kakato: M l ki'i fakama'ala'ala mai 'Eiki Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko e Laó eni ki he'ene tu'u ki he taimi ni. Ko e fokotu'u mai ko ení ke liliu 'a e Laó ke fakafaingofua'i mo fai 'a e ng ue ko eni. 'Oku 'ikai ko e peh eni ia ke mau t palasia 'a e Lao. 'Ikai, ko e Lao 'i he taimi ni, 'i he 'aho ni. Ko e fokotu'u atu ko ení ke liliu ke fakalava 'a e ng ue ko eni 'oku fokotu'u atu. 'Oku 'ikai ko e 'uhinga ia ko e 'ai ke mau halaloto'api..

Lord Fusitu'a: Ki'i fakatonutonu atu 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga 'a e 'Eiki Nopel 'oku monuka 'a e Konisit tone 'o kapau 'e fakahoko 'a e fo'i fakakaukau ko eni.

'Eiki Tokoni Pal mia : Tu'utu'uni atu ki h Sea ko e kongaf ia 'oku monuká he ko eni 'oku 'osi talaatu tu'o fiha p eni Sea 'oku l pooti mai 'oku ha'u 'a e *annual report* kotoa p ki heni.

Sea K miti Kakato: K taki ko e me'a ko eni 'a e Tokoni Pal mia 'oku tonu p . Ko 'etau feinga ko eni ke liliu 'a e Laó 'oku ha'u p he founga totonu. 'Oku 'omai p ki Fale ni.

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea 'oku ou fokotu'u atu ke tau p loti. Ko e mafai 'o e Feitu'u na ka kuo ke fakakaukau kuo fe'unga, pea ke fokotu'u mai ke tau p loti. Te tau ninimo he toutou takamilo holo ko eni.

Sea K miti Kakato: M l K taki Hou'eiki N pele Vava'u me'a ki lalo. Hou'eiki, 'oku ou kole fakamolemole p na'a peh kuo u toe kau mo au he tipeiti. 'Oku fu'u fie ma'u 'aupito pea 'oku mahu'inga ke mahino ia ki he motu'a ni kau toki hoko atu he fai tu'utu'uni 'o tatakí 'etau t langa. Ko e 'ai ko ke to'o mai 'a e Takimamatá mei he Potung ue 'o e Ngaahi Ng ue Lalahí, 'oku mahino p , 'oku tau laum lie kotoa p ki ai. Ko e to'o ko eni 'a e ngaahi mafai ke mou fokotu'utu'u p 'a e ngaahi Potung ue 'i Kapineti pea mei Fale Alea ní, 'oku te'eki ke mahino ia ki he motu'a ni, ko e ha ko 'a e 'uhinga. Ko e tu'u he taimi ní talu 'a e kamata 'e tau talangá ko e peh mai p ko e fakahoko mai p ki he Fale ni ko e 'ai ke fakafaingam lie'i. Na'e faiangat maki? Ko e talu 'a e lele mai 'a e motu'a ni ki he Fale ni, ko e taimi kotoa p 'oku fokotu'u mai ha ha fefulifulihi ha ngaahi Potung ue, na'e ha'u p , 'alu p 'o nonga lelei p . Na'e te'eki ke 'i ai ha taimi ia 'e 'i ai ha palopalema. 'A ia 'oku 'ikai ke fu'u 'uhinga m lie ia ki he motua ni, ko e h 'a e me'a 'oku liliu ai 'a e me'a ia 'oku lolotonga lele-i-matangi p ? 'A ia ko hono liliu p ha Potung ue mei he Potung ue, 'oku ha'u p 'oku lele lelei p .

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea, kole ke fai ha tokoni atu Sea hei'ilo na'a fakama'ala'ala atu ai. Ko e 'uhinga ko eni 'a e fokotu'utu'u ng ue ko ení hang p ko ia 'oku ke 'osi mea'í, pea na'e 'osi 'ohake tu'o fiha p . Ko e 'uhinga p ke fakafaingofua'i 'a e ng ue. Ko e 'uhingá ia 'oku 'ikai ko e 'uhingá 'oku lele 'i matangi. 'Oku palopalema 'oku fie ma'u ke fakalelei'i, ka ko e founga p 'o e fakalelei'í, ke kole mai ki he Falé ke fakalelei'i 'a e Laó kae lava 'o fai 'a e ng ue. 'Oku 'ikai ke lele ia i matangi. Ko ia p Sea m l .

‘Eiki Minisit Takimamata: Sea, ke u ki’i tokoni atu p mu’a Sea ke mahino ‘a e me’a ko ia.

Sea K miti Kakato: ‘Eiki Minisit . . . k taki tau ki’i me’a atu ‘o m l l , ka tau toki foki mai. Hou’eiki mou faka’apa’apa mai kiate au, teuteu punou!

(Na’e ki’i m l l heni ‘a e Fale)

<008>

Taimi: 1515-1530

S tini Leo: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e K miti Kakato.

(Pea na’e me’a hake leva ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e K miti Kakato, S misi Kioa Lafu Sika ki hono me’a’anga)

Sea K miti Kakato: M l . Ko e fokotu’u mei he ‘Eiki Pal mia ke tau p loti, tukukehe kapau ‘oku ‘i ai ha taha ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku toe tokanga ki ai. Me’a mai e Hou’eiki Fakafofonga N pele mei ‘Eua.

Lord Nuku: Tapu p pea mo e ‘Eiki Sea ‘o e K miti Kakato. Fakatapu atu ki he Hou’eiki M mipa ‘o e K miti Kakato ‘Eiki Sea kae fai p ha ki’i lavelave atu ki he, ki he lao ko eni ‘Eiki Sea.

Tokanga ki he taimi fakah mai Lao Fakaangaanga fika 2/2016

Sea ko e poini lahi foki ‘oku t langa’i ki he lao ko eni he efiafi ni ‘Eiki Sea ko e tali ui. Pea hang ko e me’a ko ‘oku ke me’a ki ai ‘Eiki Sea ‘oku ‘ikai ke fu’u mahino ki he motu’a ni ‘a e ‘uhinga hono fai ko e fo’i liliu ko eni he taimi ko eni ‘Eiki Sea. Ka u ‘oatu p e poini ‘uluaki, ko e ‘uluaki ko ko ‘oku ou fakakaukau ko ki he liliu ko eni ‘Eiki Sea ko e fakaikuiku eni ‘o e ta’u fakapa’anga ‘a eni ko to’u Fale Alea ko ko ‘o e 15/16. Toe p e lau uike pea t puni e Fale ‘i he to’u Fale Alea ko ia. Pea ‘oku kau ia he me’a ‘oku nofo e motu’a ni ‘o fifili ai Sea ko e h ‘oku fakah mai ai, meimei ‘osi e patiseti, pe na’e ‘osi e patiseti ia ko eni ko na’e ‘ave ko ko ki he Takimamata ‘i he taimi ko na’e ‘i he Potung ue Lalahi ai, hono ng ue’aki, ka ko hono fakah mai ko ko ke toe fakah mai he taimi ni, ko hono taimi ko ‘oku fakah mai ai Sea ko e taimi ia ‘oku ou tui ‘oku ‘ikai tonu he ‘oku fakah mai ia ‘i he teuteu ke fakamahamaha he ngaahi Potung ue ‘enau toenga ko ko ‘enau vouti ko ko na’e vahe atu ka nautolu.

Ko ‘eku lave’i ko ko ki he, ki he taimi ni ‘Eiki Sea ko e taimi ko ko na’e mavahe atu ai e, na’e fakamavahe ai he Pal mia ‘a e tokotaha ko eni ko ke ‘alu ko ko ki he Takimamata ‘Eiki Sea ke ne mavahe, ko ‘eku lave’i ‘Eiki Sea na’e ‘ikai ke ‘i ai ha kau ng ue fe’unga, ‘ikai ke ‘i ai mo ha patiseti ia lahi. Ko ‘eku lave’i na’e ‘i ai ‘a e fokotu’u ‘a e tokotaha ko eni ki he Kapineti, ‘oange mu’a ha silini pea na’e ‘ikai ke tali hang p ko e me’a ko na’e me’a mai ‘aki ‘e he ‘Eiki Minisit Pa’anga. Na’e ‘ikai ke ne tali. Ka ‘oku kau ia Sea he’eku ‘uhinga ‘oku ou tui ai tau ki’i kenu atu ‘aki mu’a eni he toenga m hina ko eni. Ko Sune p , fakah mai e patiseti fo’ou, ha’u ai, pea mo hono Minisit . Ko e me’a ia Sea ‘oku ou tui ai ko ‘oku ‘ikai ke u tui au

ke fai ha liliu he taimi ni he 'oku ou tui ko e patiseti kuo 'osi, toe si'i pea mo e taimi ko ke fai ha ng ue. Ko e peh ko ke 'uluaki fai ha langa ng ue ko 'i he ki'i fo'i taimi ko eni 'i he toenga ko eni ko 'o e ta'u fakapa'anga Sea 'oku 'ikai ke u tui au ia 'e lava ha me'a ai. Ka 'oku 'ikai ke u ta'etui au ia ki he fakamavahe ko ko 'o e Potung ue. 'Oku ou tui au ia kapau ko e 'uhinga ia 'a e Pule'anga ko e ta'u eni 'e fiha hono fakalele e Potung ue ko eni pea 'oku 'ikai ke malangalanga Sea.

Taumu'a fakapipiki Takimamata ki he Potung ue Leipa

Ko 'eku lave'i ko ki he Potung ue ko eni 'Eiki Sea na'e fokotu'u e *Labour and Commerce* 'osi ko ia pea fakapipiki ki ai 'a e Takimamata 'aki e 'uhinga ke feng ue'aki mo e kau *investor* 'a eni ko mei muli ke tokoni'i 'a e Takimamata. Pea ko 'ena lao ke tokoni'i 'e he *Labour and Commerce* 'a e Takimamata 'aki hono, hono tohoaki'i mai 'a e kau *investor* mei muli ke nau mai 'o fakamole 'i heni. Pea fononga mai ai 'a e Potung ue ko eni 'Eiki Sea, 'ikai ke u lave'i 'e au pe ko e h e 'uhinga e me'a na'e 'ikai ke lele ai 'i matangi, he na'e 'osi vahe'i p hono pa'anga ke fai'aki e ng ue. Ka ko 'eku tui na'e 'ikai ke *priority* 'a e ' me'a ia ko eni he 'aho ko ia.

Ko e 'aho ni kuo hoko e Takimamata fakam mani lahi Sea ko e ma'u'anga mo'ui lahi ia 'a e fanga ki'i fonua masivesiva ko eni 'oku 'ikai ke 'i ai ko ha *resource*. Tau hanga 'o faka'at kitautolu hang ko eni ko 'etau me'a ko 'oku fai he, 'oku 'ikai ke u lave'i 'e au Sea pe kuo tau hanga 'o faka'at e ngaahi fonua lalahi ke nau mai ta'evisa, 'oange ha'anau m hina 'e taha. 'Osi fai e ' me'a ia ko ia he ' fonua ko fanga ki'i fonua iiki, Ha'amoia, ko Fisi. Ko hono fakafaingofua ia ko ke fai e mai 'Eiki Sea. Ko e ki'i fo'i toenga ia ko eni he 'ikai ke tau lava tautolu ia 'o fakangofua 'a e ngaahi me'a ko ia ke ng ue, koe'uh ko e ki'i fo'i taimi pe ko eni ko , ki'i fo'i taimi ko eni 'e Sea 'a ko 'oku ou 'uhinga ki ai 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke u tui ai ke fakahoko ma'i. Patiseti fo'ou, mai kakato ai pea 'omai ai pea mo hono tu'unga 'Eiki Sea. Kapau ko e 'uhinga hono 'ai ko eni ko ke fokotu'u he taimi ni ke fakakakato e fika Minisit ke a'u hake ki he 12. Kapau 'oku 'i ai ha fa'ahinga 'uhinga ko ha fa'ahinga fakapolitikale pe ko ha fa'ahinga toe faka'uhinga fakame'akehe. Ko e me'a kehe ia. Ka ko hono taimi ko 'oku 'omai he taimi ni Sea 'oku 'ikai ke u tui ki ai, 'uh ko e taimi eni 'oku m l e feinga 'a e Minisit T naki Pa'anga ko he Tukupau pea mo e Tute ke t naki ha silini ke fakaa'ua'u'aki e ngaahi fatongia e Pule'anga Sea. Ko e poini 'uluaki ia.

Ko e poini ko hono ua Sea, ko e 'ai ko eni ko ke tau peh , ka te u 'oatu e fakat t ko eni. Ko hotau Fale ni, 'ohake ma'u p he fika 13. Na'a ne me'a mai 'anenai ko e Fakafofonga N pele ko hoku tafa'aki na'e fili p he toko tolu mei Vava'u, he tafa'aki ko , ko e kau Fakafofonga ko na'e fili ia he toko tolu mano. Ko e t pile ko , fili ia he toko taha, Kapineti.

Veivosa Taka: Ki'i fakatonutonu atu Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e fakatonutonu Ha'apai 13.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea. 'Eiki Sea ko e fakatonutonu ko e kau Fakafofonga 'o e Kakai ko e fili ia 'e he kakai. 'Oku 'ikai ke fili ha tokotaha he kau Hou'eiki 'o e Kapineti. Ko e fakatonutonu ia Sea. M l .

Lord Nuku: M l 'Eiki Sea, fakam l ki he Fakafofonga he'ene hanga 'o fakama'ala'ala mai ia 'Eiki Sea. Ko 'etau Lao mo 'etau Konisit tone 'oku hanga 'e he Pal mia 'o fili 'ene kau Minisit . Ko e faka'uhinga ia na'a ku 'oatu. Mahino p kiate au ia 'a e t kunga ko anga e fili Sea.

Veivosa Taka: Ki'i fakatonutonu atu.

Sea K miti Kakato: 'E Fakafofonga Ha'apai 'oku 'ikai ke fakatonutonu e faka'uhinga, ko e faka'uhinga p ia 'a e me'a, 'a e 'Eiki N pele 'Eua pea 'oku ...

Veivosa Taka: Sea ko 'eku ki'i fakatonutonu p ko e 'uhinga 'enau 'i heni na'e 'omai kinautolu he toko lau afe. Ko e Kapineti ia ko e me'a makehe ia. Ka kapau na'e 'ikai ke 'omai nautolu he kakai he 'ikai ke nau 'i heni. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Hoko atu ...

Lord Nuku: M l , ka ko e, ko e anga ia 'eku faka'uhinga ki he ngaahi fakatonutonu ko 'oku 'omai 'Eiki Sea ka 'oku 'ikai ko ha 'uhinga ia, ko e me'a ko 'oku ou tokanga atu ko ki ai. Ko e Fale ko eni, kakato heni k toa 'etau alea, 'i Fale ni. Kapau te tau hanga'o to'o e fo'i mafai ko eni 'o 'ave ia ki he loki Kapineti, 'ikai ke mea'i 'e he kakai ia pe ko e h 'a e tipeiti mo e alea ko 'oku fai 'i he loki Kapineti. Ko e me'a ia Sea ko 'oku 'ikai ke u tui ai 'oku tonu ke 'ave ki he loki Kapineti he 'oku puipui e loki Kapineti ia pea mei he fonua. Ko ho Fale Sea, 'ikai ke 'i ai ha me'a ia 'e ta'e, ko e hang ko e a'u ko ki he 'etau fakahoha'a ko he taimi ni Sea, fanongo mai e fonua ni hono k toa. Ko 'ene to'o ko ki h , 'oku 'i ai e, 'a e fa'a lea m lie 'oku fa'a fai he Fale ni he Fakafofonga ko eni ko 'a eni ko mei Vava'u 16, mai e salioté 'o fakamu'omu'a kae mai e hoosi 'o fakamuimui mai. Ko 'eku fakakaukau ko ki he anga ko 'o e fo'i me'a ko eni kuo teke mai e salioté ia kae toki ha'u e me'a toho ia pea mei mui, he 'oku 'uluaki 'omai e lakanga ia te'eki ai ke 'i ai hano pa'anga 'o'ona ia Sea.

Veivosa Taka: Sea, lava p ke fai ha ki'i tokoni ki he Fakafofonga?

Lord Nuku: 'Ikai ke u tali e tokoni kapau ko ha fakatonutonu pea sai p ia. Ka ko e anga ia 'eku tokanga ko ki ai 'Eiki Sea. Ko e tali ko ko e peh mai 'oku tali ui 'a e loki Kapineti ki he kakai, 'oku tali ui ia 'i he fakamatala fakata'u Sea. Ko e taimi ko ko ke alea'i ai ko ko ke fai ha fokotu'u ha me'a fo'ou Sea, 'oku 'ikai ke mahino kiate au pe ko e h ko hono 'uhinga lelei, ke 'uh he ko e patiseti 'oku 'omai ki heni, nau 'uhinga atu ko 'anenai kapau 'e 'uluaki teke mai e salioté ia pea 'omai ia ki heni pea 'ikai ke tali ia, he ko e ng ue ko ia 'Eiki Sea ko e ng ue ia na'e fai 'i he founga Pule'anga motu'a, vaha'a 'o Fale Alea, ma'u e mafai ia he Kapineti mo e Fakataha Tokoni ke nau hanga 'e nautolu ia 'o fokotu'u ha ngaahi lao mo ha ngaahi tu'utu'uni kae hoko atu e ng ue ia. Na'e fokotu'u mei Fale ni 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke fe'unga, 'oku 'ikai ke 'ilo'i 'e he kakai Sea 'a e ngaahi me'a ko ko e 'oku fai ai ko e 'uhinga ia na'e liliu ai e me'a ko ia, 'ikai ke toe fai ha me'a peh . 'Ikai ke toe fai ha *ordinance* ia 'a e Kapineti mo , fakafoki mai e ' me'a ki heni, ke tau hanga 'o fai e ng ue heni pea 'oatu kia nautolu ke nau hanga 'o fakahoko e fatongia Sea. Pea 'oku ou tui 'oku kei tonu p ke tau kei

fononga 'i he fononga'anga ko iá Sea ke 'uh he 'oku mea'i ange 'e he kakai 'a e ngaahi me'a kotoa 'i he lolotonga ni ko eni.

Taukave 'ikai kakato tali ui he Kapineti mo e tali ui 'i Fale Alea

Ko e kongá ko ki he peh mai, 'oange e mafai ki he Pal mia, 'oku 'ikai ke u ta'efalala au ki he Pal mia, ka ko e 'uhinga ko 'oku 'ikai ke u tui ki ai 'oku 'ikai ke u tui ...

<009>

Taimi: 1530–1540

Lord Nuku: .. 'oku tonu ke ta'e'ilo 'e he kakaí ha me'a 'oku hoko fekau'aki pea mo e kau Minisit , fekau'aki pea mo e ngaahi potung ué 'o hang ko ia ko e me'a ko ia 'oku hoko hení. Ko e me'a ia 'oku 'ikai ke u tui ai ko ia ki aí. Falala p au ki he 'Eiki Minisit , falala p au ki he Pal mia te nau lava p nautolu ia. Ka ko e ho'ata ko ia ki he kakaí, 'oku 'ikai ke u tui 'oku kakato. Ko e me'a ko ia 'oku ou peh ai 'oku ngali fe'unga ange p ke tau nofonofu p hení.

Veivosa Taka: Sea ki'i fakatonutonu atu Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a mai e fakatonutonu.

Veivosa Taka: Tapu mo e 'Eiki Sea. Ko e ho'ata ko ia ki he kakaí, 'a e penefiti ko ia 'oku nau ma'ú, lahi taha. Ko e me'a sivi ia 'oku ne hanga 'o 'omai kia kitautolú. M l Sea.

Lord Nuku: Fakam l atu Sea ki he fakamaama 'oku fai ko e ho'ata ia ki he kakaí ko e faka'uhinga ia 'a e Fakafofongá. 'Eiki Sea ka ko e ngaahi me'a ia ko 'oku 'ikai ko ke u tui ko ki aí. Pea ko hono fakamuimui 'Eiki Sea, 'a eni p ko eni p ko kuo 'osi fai e feme'a'aki ia ki ai ko u tui au kuo 'osi mea'i ia 'e he Feitu'u na fekau'aki pea mo e Laó pea mo e Konisit toné. Pea mo e founga ko ia 'oku fai ai e ng ue ko ia 'a e fonua ni 'oku fa'u e patisetí, mu'omu'a, 'omai ki Fale ni, tali ko ia, hoko ia ko e lao pea ng ue leva 'a e Kapinetí ki ai Sea. Ko e ' me'a ko ia, ' poini ko iá Sea ko u tui au kuo 'osi 'oatu ia. 'Osi 'oatu ia ki he Feitu'u na. Ko e ki'i poini p eni ia na'a ku tokanga ki aí, ko e tali uí 'oku ou tui 'oku 'ikai kakato e tali ui ko ia e Kapinetí 'o tatau mo e tali ui ko ia hení.

Taukave ke kei fakataha'i pe Infrastructure mo e Takimamata

Ka ko e me'a hono uá, 'oku taimi hala hono 'omái. Ka 'oku ou tui au ia, ko e potung ue ko ení, kapau na'e tuku p ia he *Infrastructure*, 'aki e fo'i 'uhinga ko ení. Ko e 'uhinga 'oku kei t lalo ai ko 'etau takimamatá, pea mo e fonua ni, ko e *infrastructure* 'oku vaivai. 'Ikai ke langa 'etau halá ke lelei, langa 'etau uafú ke sai, langa 'etau mala'evakapuná ke lava e ngaahi vakapuna, ngaahi airline 'o t mai. 'E hanga 'e he *infrastructure*, 'o fakam nava'i 'a e takimamatá. Nau tui au ia ki ai he taimi ko ia na'e 'ave ai ki aí. He koe'uhi ko e *infrastructure*, p ko e ngaahi ng ue lalahí, ko ia te ne hanga ko 'o fakamo'ui e Takimamatá Sea. Na'e 'uhinga ia, kehe he 'uhinga ko ia na'e 'ave ai ki he leipá ke kumi mai ha kakai ke mai. Pea ko u tui kuo malava e fo'i fakakaukau ko iá. Ko 'ene 'ave ko ia ki he *Infrastructure*, ko u tui 'e mea'i 'e he 'Eiki Pal mia

he ko ia ‘oku ‘i ai he taimi ni. Fakakakato e mala’e vakapuná ke t mai ha *airline* ‘e fiha, fakakakato e uafú ke lahi ange meilí.

Ko e me’a ki he me’a ko ia ‘oku hoko he taimi ní, sio ki h , ko e me’a ki uafu. Tau mai e fu’u meili ko , ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha me’a ia ‘e fai ai. M l ko e ki’i kakai ena ‘e fiha. Ko u tui kapau na’e ‘i ai ha ngaahi *floorshow* Sea mahalo ‘e to e lahi ange. ‘I ia mo ha ngaahi falekai. Ko e me’a ia ko ‘oku ou tui ‘oku tonu p *Infrastructure* ia ke nofo fakataha pea mo e takiamamata. Pea ‘e fie ma’u ia ‘e he kau *investor* ko a mei mulí, ke nau mahino’i ‘e langa e ‘ *facility* ko ení pea lava ‘o mo’ui e takimamatá Sea. Ko u sio au ko e ngaahi kakai tokolahi Sea, kuo nau fetu’utaki mai, ‘oku nau fiefia ‘i he tuku ko iá. Ka ko hono to e fakamavahevahe ko ení ‘Eiki Sea, poho p ko e h e me’a te tau a’u atu ki ai. Ka ko e tuí, ‘oku tui, ‘oku tonu ke ‘omai e fakakaukau, kae ‘omai hono taimi totonu. ko u tui ko e to’o ko ia he taimi ni, ‘ikai ke u tui au ko e taimi totonu eni ke ‘omi ai, he ko e faka’osi’osi eni faha’i ta’ú. Pea ko e teuteu eni ke tau hanga atu ki he faha’i ta’u fakapa’anga fo’ou, tonu ke h mai ai Sea. M l ‘aupito Sea e ma’u taimí.

Sea K miti Kakato: M l . Me’a mai e ‘Eiki Pal mia.

’Eiki Pal mia: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea. Mau faka’apa’apa k toa ki he fakamatala pea mo e malanga faka’ofa’ofa, fai ‘e he ‘Eiki N pele. Kuo lava atu ‘emau tafa’aki ‘a mautolu. ‘Oku fokotu’u atú, fakamolemole Feitu’u na, fokotu’u atu ke tau p loti. Mau fanongo lelei p ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha me’a ‘e puli pea ‘oku fanongo mai mo e kakai e fonuá, lele he fel foaki ko ení mo e ngaahi ‘uhingá. Pea ko u tui kuo maau m lie. Ko e fokotu’u atú ke tau p loti pea ko eni ‘oku pou pou.

P loti’i ‘o tali Lao Fakaangaanga fika 2/2016

Sea K miti Kakato: M l . Te tau p loti ‘i he Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ng ue Fakapule’anga 2016. Ko e Lao Fakaangaanga Fika 2/2016. Ko ia ‘oku loto ke tali ‘a e lao ko ení pea k taki ‘o hiki hake ho nimá ki ‘olunga.

Kalake T pile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Penisimani ‘Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Maí, ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisit Fonuá, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Pa’anga mo e Palani Fakafonua. Sea ‘oku loto ki ai e toko 11.

Sea K miti Kakato: ‘Oku ‘i ai ha fakah loto.

Kalake T pile: ‘Ikai ha fakah loto ki ai.

Sea K miti Kakato: M l . Ko hai ‘oku ‘ikai ke loto ki he lao ko ení pea k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Ikai ke loto ki ai ‘a Samiu Kuita Vaipulu, ‘Eiki N pele Fusitu’a, ‘Eiki N pele Nuku, ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho, ‘Eiki N pele Tu’ivakan , ‘Eiki N pele Tu’i’ fitu. ‘Ikai ke loto ki ai e toko 6 Sea.

’Eiki Pal mia: Sea, fakam l atu ki he lava atu ‘etau ki’i lao fakaangaanga ko ia, pea m l ‘aupito.

Lao Fakaangaanga fika 3/2016

Sea K miti Kakato: M 1 , tau hoko atu ki he Fika 3, Lao Fakaangaanga Fika 3/2016. Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga 2016. K taki 'Eiki Minisit Polisi, me'a mai.

'Eiki Minisit Polisi: Fakatapu atu ki he Feitu'u na pea ko u fakatapu ki he 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki N pele mo e Hou'eiki Kapinetí. Peh 'eku fakatapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele, peh 'eku fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí.

'Eiki Sea, ko e ki'i lao ko ení, ko e Lao eni ki he Tauhi maau ko ia 'a e Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga. Pea 'i he lao ko ení 'oku 'i ai pea mo e konga ko ia 'a e fel ve'i pea mo e tauhi ko ia 'o e 'aho S paté. 'A ia ko e vahe 37 ia 'o e tohi laó. Pea ko e ki'i fakatonutonu ko ení 'oku talamai foki 'e he kupu 6 ko ia 'o e lao ko ení, 'e tapui 'a e ngaahi ng ue ko ia e 'aho S paté, tukukehe 'a e Potung ue Mo'uí, 'a e ngaahi ng ue ko ia 'oku 'ikai ke to e ala tukú. Pea mo e Potung ue Polisi, ko e ng ue ki he 'uhilá, ko e fetu'utakí, fakamafola leá. 'Oku 'i ai leva mo e konga ai 'oku peh ko e ngaahi ng ue 'oku 'ikai ala tuku. 'A ia ko e fo'i k ia ko ke lava 'o fai p ha ng ue 'i he S paté. Ko e ng ue 'oku 'ikai ke to e lava ke tuku, ng ue mahu'inga. Pea ko e ki'i liliu mai ko ení, na'e 'i ai e ki'i faingata'a, hoko 'i he ng ue ko eni, ng ue fakatauhi, ng ue malu'i fakatautahá. Pea mo e, 'i ai p ngaahi potung ue 'oku nau, 'i ai 'enau kau ng ue 'oku ng ue le'o 'i he 'aho S pate. Pea 'ikai ke ng ue, kau ng ue ko he ng ue fakapule'anga, 'ikai ke lava ia ke nau vahe, 'ikai ke lava ia ke nau vahe koe'uh 'oku tapu ia he laó ke te ng ue S pate. Ka ko e ngaahi ng ue, pea peh leva pea mo e ngaahi ng ue kehé, 'ikai ke lava ia ke nau fai ha le'o, hang ko e fu'u ng ue lahi ko eni 'oku fai mai ko eni hotau kaung 'apí, fu'u langa ko ia. He 'ikai ke lava ia 'o fai ha le'o 'o e 'aho S pate. Pea ko ia na'e peh ai 'e he Hou'eiki Kapinetí, ke fai mu'a ha ki'i fakatonutonu 'o fakakau 'a e ngaahi ng ue malu'i fakatautahá pea mo e ni'ihi kuo fakang ue'i 'e he ngaahi potung ue 'a e Pule'angá ke fakahoko 'a e ng ue malu'í koe'uhi ke lava 'o fai e ng ue ko ia he 'aho S pate, kae lava 'o ma'u ha'anau ki'i vahe he ng ue ko ia. Ko ia p 'e Sea 'a e ki'i fakamatala nounou e ki'i lao ko ia, ki'i fakatonutonu ko ia fika 3.

Lord Nuku: Ko e ki'i fehu'i p ia Sea koe'uhi, he'ene kei fakama'ala'ala. Ko e 'uhinga ke ki'i fakangalokuloku atu e Lao S pate 'o ki'i fakat t atu ki he ng ue, ke fai e ' ng ue. 'Ikai ko e 'ai p ke fakama'ala'ala mai p .

'Eiki Minisita Polisi: Ko e ...

<001>

Taimi: 1540-1550

Lord Nuku: ... ki he faka'uhingá.

'Eiki Minisit Polisi: 'Ikai ! Ko e

Lord Nuku: Ki'i fakah atu p .

‘Eiki Minisit Polisi: Motu’a ni ia motu’a ia ko ení ia ‘oku me’a, ko e, ‘oku ‘i ai e fo’i kupu ia ‘oku peh ko e *essential services* ko e ng ue ‘oku ‘ikai ke ala tuku. Pea ko e ngaahi ng ue eni ‘oku ‘ikai ke ala tukú ‘oku peh mai, Potung ue Mo’uí, Potung ue Polisi, Fakam folalea pea ‘oku ‘ikai ke kau ai ‘a e ng ue le’ó.

Lord Nuku: ‘Ikai ko ia ko ‘eku lotó ‘o’oku ia ke ke me’a mai ‘o, ko e ki’i faka, toe ki’i faka’ata’at atu.

‘Eiki Minisit Polisi: Ko e anga ia ho’o fakalea ‘Eiki N pele...

Lord Nuku: Ke faka’ai’ai atu e faka’at . Ko ho’o me’a mai p ‘au ko íá pea tau p loti tautolu ia ku lava ia.

‘Eiki Minisit Polisi: Ka ko ‘eku fakalea ‘aku ko e ngaahi ng ue ‘oku ‘ikai ke ala tuku koe’uhí ke fai ia. Taimi ko na’e me’a mai ai ‘a S s ko he, ‘i he ‘aho S paté ki’i fiekaia ‘a e, ‘ene kau akó. Na’a nau ki’i ala leva ‘o toli’i mai ‘a e ki’i fua’i uité ‘o nau ma’u. Ko e me’a ia ‘oku ‘ikai ke ala tuku pea na’e finangalo lelei p ki ai e, tatau tofu p mo e tau feinga ke maau ‘etau fu’u langa ko ke ‘osi ki hono taimi na’a mole e naunaú, ‘i ai ha ni’ihi mai ‘o ng ue ai. Ko ia p Sea. ‘Ofa p ‘oku ongo lelei atu ki he ‘Eiki N pele ‘Euá ko e anga ‘eku fakalea e ki’i fo’i me’a ko eni. Ka ko e tu’u p ia ‘a e laó tu’u p ia ‘a e laó hang ko e me’a ko ‘oku tokanga ki ai ‘Eiki N pele Niuá. Ko e fo’i fakalea p ko ‘a e laó me’a ia ‘oku tokanga ki ai e ‘Eiki N pele Niuá. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Hou’eiki ko u tui mahalo ‘oku m hino lelei p ‘a e kupu’i lao ko ení. Fokotu’u mo e ngaahi poupou. Ko ia...

Lord Nuku: Ko ‘eku tu’u p ‘a’aku ia ke u fakahoko atu ‘oku ‘ikai ke u loto ki he fo’i fakangofua ko ení. ‘Osi p ia pea tau p loti tautolu ia. Ko u fakahoko atu p ‘a’aku ia ke u hoko atu Sea ki he Falé ‘oku ‘ikai ke u loto ki ai. Pea ‘osi p pea tau p loti tautolu ia he m lohi ‘a e p lotí ia...

Sea K miti Kakato: ‘Ikai ke ke loto koe ke a’u ‘a e kau *security* ki he ‘aho S paté ke malu’i hotau Fale ni?

Lord Nuku: ‘Oku lolotonga malu p malu’i p mei langi. Ko ena na’a tau ako lau Tohitapu ko ‘etau me’á , Ko ‘Otua mo Tonga. Ko ‘eku fakahoko atu p ‘aku hoku lotó ‘oku ‘ikai ke u loto ki ai pea ke p loti koe m l .

P loti’i Lao Fakaangaanga fika 3/2016

Sea K miti Kakato: M l . Hou’eiki ko ia ku loto ke tau fakapaasi e Lao Fakaangaanga fika 3/2016, ko e Lao Fakaangaanga Fakatonotonu ki he Tauhi ‘o e Maaú mo e Ngaahi Feitu’u Fakapule’angá 2016, k taki ‘o hiki hake ho nima.

Kalake T pile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Penisimani ‘Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, ‘Eiki Minisit F fakatau’akí mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki

Minisit Ng ue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'angana. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 13.

Sea K miti Kakato: 'Oku 'i ai ha fakah loto k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai e toko taha, 'Eiki N pele Nuku.

Tu'utu'uni fika 5/2016

Sea K miti Kakato: M 1 . Tau hoko atu ki he ngaahi tu'utu'uni. 'A ia ko e Tu'utu'uni Fika 5/2016. Ko e Ngaahi Tu'utu'uni Fokotu'u 'a e kau Tal kita ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 2015.

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit Pa'anga k taki 'o fakama'ala'ala mai.

Fakama'alala ki he liliu e founa hono fili kau Talekita

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu p mo e 'Eiki Seá pea peh ki he Hou'eiki K miti Kakató. Ko e ki'i fokotu'u mai foki ko ení ki he anga hono fili ko fili fo'ou, liliu e founá. 'A ia ko e, ki hono fili ko kau Tal kita ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ko Ngaahi Mon 'ia M 1 1 . M hino p foki Sea ke mea'í 'ikai ke kau 'a Fale Alea ia he sino ko ení pea 'oku kehe p ngaahi me'a ko 'a e Pule'angá. Ko e, ko kinautolu ko 'oku nau kau ko 'i he sino ko ení kuo nau loto taha ke liliu 'a e founa hono fili ko kau tal kita koe'uhí ke fakasi'isi'i e fakamolé kae lahi e pa'anga ko 'oku tufa ko he kau m mipá. 'I he'ene peh leva Sea 'a ia leva ko e liliu ena 'oku 'asi ko ena 'i he fo'i lao ko ení ko e founa fili ko kinautolu 'oku fakakalasi p ki he kulupu p 'e tolu. 'A ia ko e kulupu p ngaahi siasí, ngaahi pisinisi taautahá mo e kulupu hono tolú ngaahi pisinisi 'a e Pule'angá mo e ngaahi poaté. 'A ia ko e liliu ko founa ko ení fo'i sinó, sino ko 'e tolu ko ení nau fakatahataha p nautolu 'o nau fili fokotu'u mai ko e h ha m mipa te ne fakafongá'i kinautolu. 'Oku toko fitu foki 'a e kau tal kita ko ení.

Ko hono 'uhingá p ke fakasi'isi'i e fakamolé. He ko e founa ki mu'a ia m mipa kotoa p 'alu ia 'o fai e 'a e fili ko tal kita mei he lau mano e fakamole ia ko ki hono 'ai e me'á. Ko eni nau ha'u p ngaahi kulupu ko ení 'o fokotu'u mai. Sea 'a ia 'oku nau tui sai 'aupito founa ko ení fakasi'isi'i e fakamolé ka ko e taumu'a lahi taha 'oku nau ma'u e, 'oku nau ma'u heni kau tangata lelei 'oku 'omai fokotu'u mai ko e h e fa'ahinga taukei faka'atamai, taukei faka-ngaahi ng ue mo e ngaahi tafa'aki ko iá. Koe'uhí 'oku ne hanga 'o 'omai 'a e kakai ko 'oku taau pea mo e ngaahi lakanga ko ení Sea. 'A ia ko 'ene peh Sea ko u tui ko e fehu'i ko ki hení 'oku sai eni ki he sino ko ení ? Ko e talí 'io 'oku nau loto ki ai e ni'ihí 'oku nau m mipa he sino ko ení ke fai ? 'Io. Ko ia Sea fokotu'u atu m 1 .

Sea K miti Kakato: Ko ia 'oku fokotu'u mai mei he 'Eiki Minisit Pa'angá kau eni ki he fakavave'i 'etau ng ué pea lelei fakalukufua. Ko e fokotu'u pea mo e ngaahi pou pou. 'Oku 'i ai ha taha 'oku toe 'i ai ha me'a ke fie me'a ki ai ?

P loti'i 'o tali Tu'utu'uni fika 5/2016

Ko ia 'oku loto ke tali 'a e Ngaahi Tu'utu'uni Fakata'u Fakapule'anga 2015 Fika nima. Ko e Ngaahi Tu'utu'uni Fakata'u ki he kau Tal kita ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 2015 k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki Minisit F fakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ng ue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'i' fitu, 'Eiki N pele Tu'ivakan . 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 16.

Sea K miti Kakato: 'Oku 'i ai ha fakah loto.

Kalake T pile: 'Ikai Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Ko e Tu'utu'uni Fika 6/ 2016, Ko e Ngaahi Tu'utu'uni Ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 , fokotu'u fakapekia 2015. 'Eiki Minisit Pa'anga, me'a mai.

'Eiki Minisit Pa'anga: M 1 'Eiki Sea. Tapu p mo e Feitu'u na, pea tapu ki he Hou'eiki K miti Kakato. Sea ko e tu'utu'uni ia ko eni ko e fokotu'u mai p eni ke fakapekia 'a e tu'utu'uni ia ko 2012, 'a ia ko e tu'unga motu'a ia ko hono fili ko kau Talekitá. Fetongi 'aki ia e tu'utu'uni na'a tau toki tali he Hou'eiki, Fika 5, 'a ia ko 'ene ha'u e 5 'o mo'ui kae fakapekia atu e Fika 6 Sea. M 1 .

Sea K miti Kakato: M 1 . Ko ia 'oku loto ke tali 'a e Tu'utu'uni Fika 6, Ko e Ngaahi Tu'utu'uni Fakatonutonu Ki Hono Pule'i 'a e Ngaahi Ng ue T naki Pa'anga H Mai ... k taki.

Lord Nuku: Sea ko 'eku ki'i fehu'i atu p . Kapau he'ikai ke tau tali eni

Sea K miti Kakato: ...(kovi e ongo)...

Lord Nuku: ...(kovi e ongo)... lao ko eni na'e 'osi talí?

Sea K miti Kakato: 'Osi mea.i p he Hou'eiki kuo pau p ke tau tali he na'a tau tali e lao ko eni he ta'u kuo 'osi.

Lord Nuku: 'Ikai ko 'eku 'uhinga ki ai, ko e na'e tonu, me'a eni na'e tonu ke 'uluaki hoko ki ai, 'uluaki mono mai e me'a ia ko , kae toki mono mai e me'a ia ko eni. 'A ia na'e tonu ke mu'omu'a eni kae toki 'ai e fo'i me'a ia ko . 'Ikai ko 'eku ki'i fehu'i atu p ia 'aku he ki he anga e founga ko ki hono 'omai e laó mo e anga hono ngaahi faka'uhingá.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit Pa'anga.

‘Eiki Minisit Pa‘anga: Sea, na ha‘u fakataha p .

Sea K miti Kakato: ‘Io. Na ha‘u fakataha p .

‘Eiki Minisit Pa‘anga: ‘A ia ko ‘ene mo‘ui p mate ka ko e ‘ai p foki e fakalaó
...(kovi e ongo)...

Lord Nuku: ‘Io ...(kovi e ongo)... M l Sea.

‘Eiki Minisit Pa‘anga: M l Sea.

Sea K miti Kakato: Ko ia ‘oku loto ke tali ‘a e Tu‘utu‘uni Fika 6/2016, Ngaahi Tu‘utu‘uni Ki He Sino‘i Pa‘anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon ‘ia M l l , fokotu‘u pea mo fakapekia 2015. K taki ‘o hiki hake ho nima.

Kalake T pile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka‘osiula Hingano, Veivoso *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, ‘Eiki Minisit F fakatau‘akí mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo‘ui, ‘Eiki Minisit Ng ue, ‘Eiki Minisit T naki Pa‘anga H Mai, ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisit Fonua, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Pa‘anga & Palani Fakafonua, ‘Eiki N pele Fusitu‘a, ‘Eiki N pele Tu‘iha’ateiho, ‘Eiki N pele Tu‘iha’angana, ‘Eiki N pele Tu‘i’ fitu. Sea ‘oku loto ki ai ‘a e toko 17.

Sea K miti Kakato: Ai ha taha ‘oku ‘ikai ke loto ki ai, k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Ikai ha fakah loto ki ai Sea.

Tu‘utu‘uni fika 7/2016

Sea K miti Kakato: M l . Tau hoko atu ki he Fika 7 ‘o e ngaahi Tu‘utu‘uni. Ko e Tu‘utu‘uni ki he Tauhi ‘o e Maaú ‘i he Ngaahi Feitu‘u Fakapule‘anga, Kava M lohi Tapu 2015. ‘Eiki Minisit Polisi, k taki ‘o fakama‘ala‘ala mai.

Fakama‘ala‘ala he Tu‘utu‘uni fika 7/2016

‘Eiki Minisit Polisi: Tapu atu ki he Feitu‘u na ‘Eiki Sea, pea tapu foki ki he Pal miá mo e Hou‘eiki Kapinetí. Fakatapu ki he Hou‘eiki N pelé, peh ‘a e fakatapu ki he Hou‘eiki M mipa ‘o e Kakaí. ‘Eiki Sea ko e lao ko ení ‘oku ‘i ai ‘a e Kupu ‘i he fo‘i lao p ko ia na‘a tau lave ki ai ‘anenaí ko e lao ko na‘a tau hoko ki aí ko e Kupu 6 (a) ia. ‘A ia ko e Kupu ko ení na‘e toki fakah mai ia ‘i he 2010 mahalo. ‘Oku fel ve‘i leva e kupu ko iá pea mo e ngaahi me‘a ke tauhi ‘aki ko ia e maaú ko ‘o e ngaahi feitu‘u fakapule‘anga ‘i hono ng ue‘aki e kava m lohi tapú. Pea ‘i hono taimi ko ia hono feinga e kau polisí ke fai hono tauhi e maaú, ‘oku ‘i ai p ‘a e ngaahi faingata‘a ‘oku hoko ‘o ...

Taimi: 1550-1600

'Eiki Minisit Polisi: 'o 'ikai ke nau lava 'o ala 'o fai kakato, honau tauhi 'enau, 'a e maaú ko ia 'a e kakai 'o e fonuá. Hang ko eni 'oku ai e ngaahi feitu'u 'oku peh ia ko e feitu'u ko ia ko e feitu'u ko e feitu'u fakapule'anga he. 'I ai p ngaahi kupu heni 'oku fakamahino ai ko e feitu'u fakapule'anga ia p ko e feitu'u 'oku fakamahino'i pau. Pea 'oku 'i ai p mo e ngaahi feitu'u ko 'oku ofi atu ki aí, ka 'oku felakaaki holo ko ia 'a e kavá mei he ki'i feitu'u ko ki he feitu'u ko . Ka te puke he tafa'aki ko 'oku, 'ikai ke lava ia, kuo, 'ikai koe feitu'u fakapule'anga ia. Ko e, hang ko e hala pule'anga, ko e 'api 'oku ofi atu, pea mo e taimi ka te h mai pea mei he, pea mei he fale 'oku fakatau ai 'a e kava m lohí, ko 'ete 'alu ki he'ete me'alelé. Pea kapau te te heka he'ete me'alelé 'oku kau mo ia he lava ke te ala ki ai e kau polisí. Ko e ki'i lao ko ení, ko e to e ki'i 'osi ia 'a e, mei he 2010 ki he 2015, 'oku 'i ai e fanga ki'i me'a 'oku avaava koe'uhí kae lava ke m 'opo'opo ange hono tauhi e kakaí ke maaú, ha taimi kapau 'e fai ha'atau ng ue ha sipoti ha feitu'u 'oku ki ai e kakai tokolahi, 'e lava koe ia ke lava, kapau ko e fo'i hina kavá 'oku te'eki ai ke fakaava pea ka 'oku t puni'i, 'oku ai p hono fanga ki'i me'a 'oku faingata'a he me'a ko eni 'a e Hou'eiki M mipa ko heni 'oku nau mahino lelei ange 'e nautolu e laó, hono fanga ki'i kehekehe. Ka ko e 'ai ko 'ení 'e ki'i m 'opo'opo ange ai 'a e fanga ki'i lao ko ení ke nau lava 'i honau mafaí ke tauhi kitautolu ke tau maaú, tautautefito fel ve'i mo e kava m lohí. Hang ko e fo'i hala ko 'i hala Taufá, 'oku fa'a hoko ai e ngaahi faingata'a, ka ko e 'uhinga eni ke lava 'o ki'i maaú ange. Ko e anga ia 'a e konga lao ko ení, 'a e ki'i fakatonutonu ko eni ki he ngaahi tu'utu'uni ko eni 'oku 'omai ko ení. Ko ia p Sea, kole atu ke tali mu'a 'a e ki'i tu'utu'uni ko eni 'oku 'omaí. M l 'aupito.

Sea K miti Kakato: M l . Ko e fokotu'u mo e pou pou. Ai ha taha 'oku ai hano, 'oku fie me'a ki ai?

Ko ia Hou'eiki ko ia 'oku loto ke tali 'a e Tu'utu'uni Fakatonutonu ki he Tute Kasitomu 2015.

P loti'i 'o tali Tu'utu'uni fika 7/2016

Sea K miti Kakato: Ue, *sorry*. K taki, mou me'a hifo p ki he 'asenitá, ko e hokohoko ko eni 'etau tohí 'oku 'ikai ke fu'u, 'oku 'ikai ke tatau. Kae fakatatau ki he 'asenitá, ko e Fika 7, ko e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maaú ki he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga, Kava m lohí tapú 2015. Ko ia 'oku loto ki ai k taki 'o hiki hake ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit F fakatau'akí mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'angá, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 14.

S miu Vaipulu: Sea, k taki p mu'a Sea, kole p ke u h fanga he fakatapú. Sea ko e toki vakai hifo e motu'a ni ia ki he ngaahi mafai ko eni 'i he Kupu 12 'o e Tu'utu'uni, fepaki ia mo 'etau Konisit tone, mafai ko ke fakahoko ha kumi ki he loto koniteiná. Ko e kumi koloa eni 'Eiki Sea, 'oku fakamafai ia he tu'utu'uni ko ení, ki he mafai kumí 'oku 'at p Polisí ia. Kuo u

kole ke fakatokanga'i ange mu'a, ka me'á pea ki'i fakatatafe atu e ki'i fo'i kupu ko iá. Kupu 12 (2) 'Eiki Sea. 'A ia 'oku peh ai, "'Oku 'ikai ke fie ma'u ia 'e he polisi ha tohi fakamafai ke fakahoko ha kumi.'" Kuo u tui 'Eiki Sea 'oku fepaki ia. Ko e kumi ia ko ení Sea, 'oku ai hono lao ia 'o'ona e me'a ko iá. M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . 'Eiki Minisit Polisi k taki fakamolemole.

'Eiki Minisit Polisi: 'Eiki Sea m 1 'aupito. 'Oku ou fakatapu p mo e Feitu'u na, pea 'oku ou faka'apa'apa 'aupito p ki he me'a 'oku tokanga ki ai e Fakafofonga 15 'o e k inga Vava'ú. Ko e me'a foki ko ení, ko e ki'i fo'i taimi p ko ia 'oku hoko ai ke feinga'i ke tauhi e maaú. Ke tauhi e maaú. Pea ko e kava p ia 'oku fai ki ai e tokangá. 'A e kava, pea 'oku 'ikai ko e me'a eni ia, pea kapau 'e toe ki'i taimi ia, 'e 'osi, 'e hoko atu e moveuveu ia 'ikai ke lava ia ke ta'ofi e moveuveu he fo'i taimi ko iá. 'Oku 'i ai p foki e taimi ia 'oku fakamafai'i ko e feitu'u 'e fai ai 'a e ki'i k toanga mei he pongipongi ki he efiáfí, pea 'oku, pea ko e fo'i taimi p ia 'e fai ai ke ta'ofi, 'osi ia pea nau m tuku nautolu 'o takitaha foki ki honau 'api 'oku 'ikai ke hoko ha faingata'a ia. Ka ko e taimi ko iá, 'a ia fie ma'u ke hoko p faingata'á ki'i fakatatafe atu 'a e fo'i fononga ko ia, he fononga l l a, kae puke 'a e me'á, lava ma'u leva 'a e, me'a p ia fel ve'i mo e kava m lohí p . Koe'uhí ko e me'a ko ki he fakamoveuveu. M 1 Sea.

S miu Vaipulu: Sea, tapu p mo e Feitu'u na Sea.

Sea K miti Kakato: Ko e N pele Tongatapu, ko ho'o tokoni?

Lord Tu'ivakan : Tapu p Feitu'u na mo e Seá. Ko e 'oku ai p tokanga ki he, 'uhí 'oku 'ohake ke Fakafofonga Fika 15, ko e tokanga atu p ki he ngaahi mafai 'oku fa'a, koe'uhí he 'e tu'u p ia he Kupu 16 ko 'o e kumi koloá, ka ko e me'a p 'oku tokanga atú 'Eiki Minisit na'a tuku e me'a ia ko 'oku kumi kae kumi atu ha ngaahi me'a kehe. Hang ko e ngaahi me'a 'oku hoko he 'aho ni. Ka 'oku tonu p ke tau muimui tonu ki he 'etau Lao mo e Konisit tone ke fakapapau'i ko e me'a ia 'e faí. Ka 'oku 'ikai ke tau toe ng ue'aki ki ha me'a kehe. He 'oku ou tui 'e to e lahi na'a to e lahi ai, na'a to e mo'ua ha taha pea tau to e moveuveu ai. M 1 .

Sea K miti Kakato: M 1 . 'Eiki Minisit Polisi.

'Eiki Minisit Polisi: 'Eiki Sea, m 1 'aupito, 'oku ou faka'apa'apa 'aupito p ki he me'a 'oku tokanga ki ai 'a e Fakafofonga N pele 'o Tongatapu, ka 'oku ou, pea 'oku mo'oni p . Ko e me'a ko ení ia ko e meimei ko e tala patonu mai p , ko e koniteina, ko e loto saliate misiní, ai foki e kavá ai. Ko e ki'i koniteina ko ení, ai e fanga ki'i koniteina ko eni 'oku fa'o vai momoko ai e 'aisi mo e me'a. Ko e me'á ke to'o hake e ki'i kulá kae sio hifo ke vakai'i na'a 'oku, 'uhí kae ki'i fekau ke nau m 'opo'opo atu p ki ha feitu'u 'e taha. Kae 'oua 'e hoko ha faingata'a. Ko e fanga ki'i me'a p ia ko eni 'oku fai ki ai e tokanga 'i hení. Pea 'oku 'osi tala mahino mai p ia 'e he kupú ke, koe'uhí p ia matu'aki fakapapau p ia ko e feinga p ke tauhi e maaú, taimi ko iá. Ko 'ene 'osi p 'a'ana ia, maau p ia pea hoko atu e fonongá ia. Ko ia p Sea 'a e toe ki'i fakama'ala'ala. M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 , me'a mai 'Eiki Minisit Mo'ui.

‘Eiki Minisit Mo‘ui: Tapu p mo e Seá, pea mo e Fale ‘Eiki ni. Sea ko e ki‘i fakamanatu atu p hang kiate au ia na‘a tau ‘osi, p loti tautolu he fo‘i lao ko ení, ‘oku tau toe foki tautolu ‘o tipeiti ai. M 1 .

Lord Fusitu‘a: Sea, k taki. Ko e ki‘i fokotu‘u atu p kapau ‘oku ‘i ai ha monuka e Konisit tone ‘oku ‘aonga p ke fai ha vakai’i ia.

Sea K miti Kakato: M 1 . Ko e poini mahu‘inga ia na‘e ‘ohake ko eni ‘e Vava‘u 15, ko e kole p ia ki he Hou‘eiki p ‘oku mou laum lie p ke ki‘i tuku tafa‘aki p p loti kae ‘oleva ke hoko atu hono toe fakama‘ala‘ala. P ko e h p ho‘omou vakai? Me‘a mai Fakafofonga N pele Vava‘u.

Lord Tu‘ilakepa: ...(mate maika)...

Sea K miti Kakato: M 1 . M 1 ‘aupito e poupoú. Ko e founga ng ue p foki eni ‘a e p loti pea, ka ko e ‘uhinga ko e Konisit tone eni ‘oku tau lolotonga feme‘a‘aki aí.

S miu Vaipulu: Ko ia Sea, ko e Kupu 16

Sea K miti Kakato: Ka ko e ‘ai p ke mou laum lie lelei p ke tau ki‘i

S miu Vaipulu: Kupu 16 e Konisit tone Sea.

Sea K miti Kakato: Ko ia. Kole p ki he Fakafofonga Vava‘u 15 ke ke to e fakama‘ala‘ala mai ‘e koe ‘a e me‘a na‘a ke me‘a mai ‘akí he ‘oku tui au mahalo ko koe p ‘oku ke mea‘i lelei ‘a e tafa‘aki ko íá.

S miu Vaipulu: Ko ia. Tapu mo e Feitu‘u na Sea, ka ko e me‘á p ko e taimí ia Se a. Kae toki faka‘osi ai leva he M nité.

Sea K miti Kakato: M 1 , tau liliu ‘o **Fale Alea**.

Na‘e liliu leva ‘o Fale Alea.

‘Eiki Sea: Hou‘eiki m 1 ‘aupito e ...(kovi e ongo)... tau toki fakataha ki he M nite ‘o e uike kaha‘u.

Kelesi

(Na‘e kelesi ai pe ‘a e Fale Alea ‘e he ‘Eik Sea ‘o e Fale Alea)

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea

'Aho Tu apulelulu, 04 'o Fepueli 2016

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu

2. Ui 'o e Fale Alea

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

Me a a e Fakafofonga Nopele Eua. (1) Fehu i ki he Minisit oku ne tokanga i a e Potugae Lalahi pe Minisit Pa anga fekau aki mo e langa i Ha apai. Oku i ai a e pa anga oku ofi ki he 4 miliona oku ikai ke i ai ha fakamatala ki ai ko e konga o e tokoni a e Pangik a M maní. Oku mo oni eni? Kapau io, ko e h ha founga ke ilo ai e he Fale ni a e tu unga o e pa anga ko ení. Na e omai a e fakamatala mei he Pule anga ko e fanga ki i fale na e langa oku ikai ke sai. Oku kei ng ue a e Potungae Lalahi ke sivi fakatatau ki he *building code* a e ngaahi fale ko ení? Na e ikai fakahoko ia e he potungae ko ení?

(2) Ko e h a e me a oku hoko ki he TASA? Kapau oku peh oku *bankrupt*, pea kapau ko ia pea ko e h leva a e tu unga o e teuteu ki he sipoti? Ko e h kuo hoko ki he pa anga tokoni mei Nu usila? F f a e sino na e fa u e he lao ke nau tokanga i a e ng ue ko eni.

(3) Totongi ki he Forbes. Kapineti aho 13 o M asi 2015 na e tali ai ke totongi a e initaviu. Fakamo oni a e Minisita Pa anga he aho 15 o M asi he alepau ki he totongi. I he aho 23 Sune 2015 na e fakahoko mai e he Minisita Pa anga oku te eki totongi ha s niti, pea oku kauhala kehekehe ia mo e fakamatala oku ma ú. Na e ave foki ki he Takimamata ke nau totongi, ka na e iai ha silini ai ki he totongi initaviu?

(4) Ko e totongi hono toe huke a e sivi ke ma u ha silini? Ikai ko e taumu a o e huke sivi ke ilo e he tokotaha sivi a e tu unga ene sivi? Fie ma u ke fakama ala ala mai a e ngaahi me a ko ení, pe oku ngaue totonu aki.

Me a a e Minisita Pa anga o tali a e ngaahi fehu í. (1) Ko e fokotu utu u a e ng ue ko eni oku i ai pe a e va a oku nau tokanga i i he Potung ue Lalahi p pea oku totongi hangatonu p ia mei he Pangik a M maní. Ko emau ng ue ko hono fakapapau i p a e fo i ng ue oku totongi. Oku ikai ha pa anga ia e mole. Oku toe a e pa anga he taimi ni ki he ngaahi fale ko ia oku toe ke langá. Oku iai mo e ta efemahino aki mo e taha o e ngaahi kautaha langa pea oku fai e ng ue ki ai. Io, oku kei hokohoko atu p a e ngaue mo e Pangik o M maní.

(2) Pa anga tokoni mei Nu usila ki he *Stadium* ko e NZD\$2m pea oku tokanga i p mei Fale Pa anga ka oku ikai ha fekau aki mo e TASA i he me a ni. Ka ko e ngaue pe he TASA ko e fie ma u ke fakakakato mai a e l pooti ki he ngaahi pa anga na a nau ave ka oku te eki ke omai. Ko e ng ue ki he sipoti oku fai p ia e he Pule angá hono tokanga i a e silini ko ení.

(3) Ko e taimi na e fai ai a e fakahoha a i Sune na e te eki ke totongi ha silini ia he taimi ko ia.

(4) Ko e laumano kuo t naki mai mei he toe huke a e sivi pea ko e ki i totongi p koe uhi ko e fakamole ki he ng ue ko ia. Oku ikai ke p usi i a e lao ka oku tulitulifua p a e fatongia fakatatau ki he laó.

Me a a e Fakafofonga N pele Euá ko e kole ki he Pule anga ke nau omai a e ngaahi mo oni i me á he oku i ai a e ngaahi “source” oku talamai oku i ai a e pa anga oku mole. Pea ko e me a ko eni kau ki he *Forbes* oku kehe a e fakamatala ko eni he aho ní mo e me a na e talamai i Sune. Ko e kole p ke fakama ala ala he oku fehalaaki a e me a oku talamai mo e me a na e fakah mai kimu á.

Me a a e Eiki Pal mia fekau aki mo e totongi ki he huke o e sivi ko e me a angamaheni p ia ki ha ng ue ke fai. Pea oku ikai ha pa anga a e Pangik Pulé oku mole. Ko e pa anga molé ko e 4milion na e mole mei he Tonga Forest pea ko e ola ia o e tita. Kole a e Fakafofonga N pele Eua ko e tita peh oku fie ma u ke fai e he Pule angá ki he pa anga ko eni a e Pangik Pulé. Ko e TASA oku ikai toe lava o ng ue he oku *bankrupt* pea ikai ke nau lava o l pooti mai pea oku ikai toe lava o ng ue.

Me a a e Fakafofonga Fika 9 Tongatapu o tokanga ki he tu unga o e langa i Haapai mo e ngaahi palopalema ko eni oku toutou ohake. Fokotu u atu ke omai a e ola o e ngaahi langa a e ngaahi siasí hang ko e T kina i Moana a e Siasi Uesiliana.

Me a a e Fakafofonga Fika 12 o Haapai o fakahoko mai a e tokanga a e Siasi M mongá ki he ikai faipau a e Pule angá ki he me a na e pal mesi ange e he Pule angá te nau fakahoko ka oku te eki hoko. Oku hoko eni ke ikai kakato ai a e ngaahi fale ki he kau m mipa o e siasí. Oku fie ma u ke tokanga i a e v o e siasí mo e Pule angá ke tau ngaue fakataha.

Me a a e Tokoni Pal mia oku fai a e ng ue ke fakakakato a e ngaahi fie ma u ki he langa mo fakaiiki mai a e ng ue kuo lava.

Me a a e Fakafofonga Fika 15 o eke pe na e iai ha pa anga na e tali e he Fale ke fakahoko aki a e liliu ko eni he fokotu utu u a e ngaahi potung ué. Tali a e Minisit Fefakatau akí na e osi iai p a e patiseti a e Takimamatá i he Potungaue Fefakatau akí pea ko ene mavahé p pea ave ai p hono pa angá. Na e ikai ke toe ma u mai a e tokoni mei Nu usilá koe uhi ko e MA60. Hoko atu a e me a a e Fakafofonga Fika 15 ko e tokanga ki he lao fakaangaanga ko eni pea fokotu u ke fakatatali a e lao fakaangaanga ko ení kae toki omai ha fokotu utu u fo ou ke ai fakataha mo hano patiseti. Ko e me a sivi eni o e ng ue a e Pule angá oku fokotu u ke toe to o ia.

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu oku fakapotopoto ange ke tuku p a e mafai ko ení i he lao lolotongá he oku fie ma u ke fakapapau i e i ai ha patiseti o ha potung ue e fokotu u.

Fokotu u mei he Fakafofonga N pele Fika 2 Ha apai ke tukuange p ke fai a e fokotu utu u a e Pule angá he ko e feinga eni ke fakafaingofua i a e ng ue a e pule angá.

4. K MITI KAKATO:

Fika 2/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Ng ue Faka-Pule angá 2016

Me a a e Tokoni Pal mia o fakama ala ala a e lao fakaangaanga.

Me a a e Fakafofonga N pele o e Ongo Niuá o tokanga ki he mafai ko eni oku ave ki he Kapineta he oku totonu ke kei omai p ki Fale Alea. Oku uesia foki heni a e “*separation of powers*”.

Me a a e Sea K miti Kakató pe oku palopalema hono toe omai ki Fale ní ha ngaahi fakatonutonu? Ko e me a ke fakamahino mai pe ko e h uHINGA lahi ke toe liliu ai a e lao lolotongá.

P LOTI A E LAO FAKAANGAANGA O TALI (IKAI HA TOE FAKATONUTONU) 11/7.

Fika 3/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Tauhi o e Maaú i he Ngaahi Feitu u Faka-Pule angá 2016

Me a a e Minisita Fefakatau akí o fakama ala ala a e lao fakaangaanga. Ko e taumu a ke fakangofua a e ng ue Sapate a e kau sekiulit .

Me a a e Fakafofonga N pele Eua oku ikai loto ki he lao ko ení kae p loti i a e lao fakaangaangá ia.

P LOTI A E LAO FAKAANGAANGA O TALI (IKAI HA TOE FAKATONUTONU) 13/1.

NGAAHI TU UTU UNI:

Fika 5/2016: Ngaahi Tu utu uni (Fokotu u o e Kau Tal kita) ki he Sino i Pa anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon ia M I I 2015

Me a a e Minisit Pa angá o fakama ala ala a e Ngaahi Tu utu uní.

P LOTI O TALI (IKAI HA TOE FAKATONUTONU) 16/0.

Fika 6/2016: Ngaahi Tu utu uni (Fokotu u)(Fakapekia) ki he Sino i Pa anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon ia M I I 2015

Me a a e Minisit Pa angá o fakama ala ala a e Ngaahi Tu utu uní.

P LOTI O TALI (IKAI HA TOE FAKATONUTONU) 17/0.

Fika 7/2016: Ngaahi Tu utu uni ki he Tauhi o e Maaú i he Ngaahi Feitu u Faka-Pule angá (Kava M lohi Tapu) 2015

Me a a e Minisit Fefakatau akí o fakama ala ala a e Ngaahi Tu utu uní.

KAMATA A E P LOTI, LOTO KI AI A E TOKO 14.

Tokanga a e Fakafofonga Fika 15 o Vava u ki he mafai i he Ngaahi Tu utu uní he oku fepaki mo e Kupu 16 o e Konisit toné.

Tu utu uní a e Sea ke tuku fakatafa aki a e p loti na e osi kamata kae hoko atu a e feme a aki he ko e kaveinga mahu inga eni fekau aki mo e Konisit toné kuo ohaké.

FALE ALEA

TOLOI A E FALE ALEA KI HE MONITE, 8 FEPUELI 2016, 10AM

KELESI, 4PM